

С.Сейфуллин атындағы Қазақ Агротехникалық Зерттеу Университеті

ӘОЖ 34:378 (043.3)
Б46

Қолжазба құқығында

БЕРМУХАМБЕТОВА БОТАГОЗ БУЛАТОВНА

**Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің
құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары**

6D012000-Кәсіптік оқыту

Философия докторы (PhD)
дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация

Ғылыми кеңесші:
педагогика ғылымдарының докторы,
профессор Мусалимов Т.К.

Шетелдік ғылыми кеңесші:
педагогика ғылымдарының докторы,
профессор Барков В.А

Қазақстан Республикасы
Астана, 2026

МАЗМҰНЫ

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР	3
АНЫҚТАМАЛАР	4
ШАРТТЫ БЕЛГІЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР	5
КІРІСПЕ	6
1 ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ТЕХНИКАЛЫҚ ФАКУЛЬТЕТІ СТУДЕНТТЕРІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	15
1.1 Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру мәселесінің зерттелуі.....	15
1.2 Жоғарғы оқу орындарында студенттердің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастырудың әдіснамалық тұғырлары	23
1.3 Заманауи жоғарғы техникалық білім беру жағдайында құқықтық құзыреттілікті қалыптастыру ерекшеліктері.....	33
2 ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ТЕХНИКАЛЫҚ ФАКУЛЬТЕТІ СТУДЕНТТЕРІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҮДЕРІСІН МОДЕЛЬДЕУ	45
2.1 Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары	45
2.2 Жоғарғы оқу орны техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық моделі	51
2.3 Құқықтық құзыреттілікті қалыптастырудың шетелдік тәжірибесі	62
3 ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ТЕХНИКАЛЫҚ ФАКУЛЬТЕТІ СТУДЕНТТЕРІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІНЕ АРНАЛҒАН ТӘЖІРИБЕЛІК ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЖҰМЫС	72
3.1 Жоғарғы оқу орындарында студенттердің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастырудың бастапқы жағдайы	72
3.2 Жоғарғы оқу орындарында студенттердің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастырудың мазмұны мен әдістемесі	83
3.3 Зерттеу мәселесі бойынша жүргізілген тәжірибелік-эксперименттік жұмыс және оның нәтижелері	97
ҚОРЫТЫНДЫ	109
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ	113
ҚОСЫМШАЛАР	121

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. 27.07.2007ж., №319-III Қазақстан Республикасының Заңы (01.09.2022 өзгерістер мен толықтыртырулар).

2. «Білімді ұлт - сапалы білім беру» ұлттық жобасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы №726 қаулысы.

3. Қазақстан Республикасында Жоғарғы білімді және ғылымды дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған Тұжырымдамасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 248 қаулысы

4. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің бұйрығы. Кредиттік оқыту технологиясы бойынша оқу процесін ұйымдастыру қағидалары: утв. 2011 жылғы 20 сәуір №152.

5. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы № 604 бұйрығы «Білім берудің барлық деңгейлеріне арналған мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарын бекіту туралы».

6. Ұлттық біліктілік шеңбері, 2016 жылғы 16 наурыздағы Республикалық үшжақты комиссияның әлеуметтік әріптестік және әлеуметтік-еңбек қатынастарын реттеу жөніндегі хаттамасымен бекітілген / қол жеткізу режимі: <http://www.enbek.gov.kz/ru/node/348943>

АНЫҚТАМАЛАР

Бұл диссертациялық жұмыста келесі терминдерге сәйкес анықтамалар қолданылған:

Құзыреттілік – интегративті, көп компонентті құбылыс, маманның кәсібилігі мен шеберлігінің көрсеткіші.

Құзыреттілік тәсіл - білім берудің нәтижелеріне басымдық бағдары: қажетті жалпы мәдени және кәсіби құзыреттіліктерді қалыптастыру, өзін-өзі анықтау, әлеуметтену, даралықты дамыту және өзін-өзі белсендендіру.

Құзыреттілік - теориялық білім мен практикалық тәжірибе негізінде белгілі бір дағдылар мен іс-әрекеттерге дайындық дәрежесін білу.

Кәсіби құзыреттер – проблемаларды тұжырымдауға, міндеттер қоюға, оларды шешу жолдарын анықтауға, жоспарлар әзірлеуге және олардың педагогикалық қызметтің әртүрлі салаларында орындалуын қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін құзыреттер.

Құқықтық құзыреттілік – педагогикалық қызметте билік органдарының заңнамалық және өзге де нормативтік-құқықтық құжаттарын тиімді пайдалануды қамтамасыз ететін педагог әрекеттерінің сапасы; жергілікті құқықтық актілерді әзірлеу; қолданыстағы заңнамалық база шеңберінде шешімдер қабылдау.

Модель – мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды дамыту мен жетілдіру бағытын айқындайтын тәсілдер мен қағидаттар жиынтығы.

Педагогтің кәсіби стандарты – білім бағдарламаларын қалыптастыруға, оның ішінде білім ұйымдарының қызметкерлерін оқытуға, білім ұйымдарының бітірушілері мен қызметкерлерін сертификаттауға арналған.

Тайм-менеджмент – уақытты ұйымдастыру және оны пайдалану тиімділігін арттыру.

ҚЫСҚАРТУЛАР МЕН БЕЛГІЛЕУЛЕР

ҚР -	Қазақстан Республикасы
ҚР ҒЖЖБМ -	Қазақстан Республикасы Ғылым және Жоғарғы білім министрлігі
ҚР ОАМ -	Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі
ҚР МЖМБС -	Қазақстан Республикасы Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты
ЖОО -	Жоғарғы оқу орны
ЕО -	Еуропа Одағы
ЭЫДҰ –	Экономикалық ынтымақтастық пен даму ұйымы
ЮНЕСКО –	Біріккен Ұлттар Ұйымының (БҰҰ) білім, ғылым және мәдениет мәселелерімен айналысатын ұйымы
БҰҰ -	Біріккен Ұлттар Ұйымының
БТ -	Бақылау тобы
ЭТ -	Эксперименттік топ
ОӘК –	Оқу-әдістемелік кешен
ЖИ –	Жасанды интеллект
ОҚ -	Оқу құралы

КІРІСПЕ

Зерттеудің өзектілігі. Техникалық жоғарғы оқу орындарында студенттерінің құқықтық құзыреттілігі бірқатар теориялық зерттеулердегі ғылыми талдау пәні ретінде пікірталас мәселелерін туғызып отыр. Бұл, ең алдымен, студенттердің құқықтық мәдениетінің философиялық, педагогикалық және құқықтық табиғатын, оның қалыптасуы мен жетілу сипатын, оны бағалаудың объективтілігі мен құрамдас сипаттамаларын анықтайтын мәселелер.

«Құқықтық құзыреттілік» ұғымы оның мазмұны бойынша өте терең. Бұл қазіргі қоғамның құқықтық және білім беру аспектілерін біріктіретін ерекше құбылысы: құқықтық қатынастар, құқықтық сана, құқықтық қабілет, заңды тұлға. Бұл тұжырымдама бүкіл қоғамның құқықтық мәдениетінің көрсеткіші ретінде қоғамның құқықтық жетілу дәрежесін, оның мәдени-құқықтық тұтастығы мен өркениетін анықтайды.

Еліміздің үнемі дамып келе жатқан заңнамасы жағдайында барлық деңгейдегі мамандарды (техникалық, педагогикалық, заң, әлеуметтік жоңары оқу орындарында) құқықтық даярлау проблемасына назар аудару өте маңызды. Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К.Тоқаев 2024 жылы 1- қыркүйектегі халыққа Жолдауында «Экономикамызда техника саласының мамандарына сұраныс өте жоғары, бірақ мүмкіндіктер аз. Кәсіпорындар тиісті мамандарды шетелден шақыруға мәжбүр. Осындай келеңсіз жағдайды жедел түзетуіміз керек» деген болатын [1]. Техникалық жоғарғы оқу орындарында маман даярлау өзекті болғанымен кәсібиліктерін арттыруда, жеке қабілеттерін дамытуда біршама ізденістер мен жаңалықтарды қажет ететіндігін көрсететді. Құқықтық құзыреттіліктің негізі құқықты, сондай-ақ оларға сәйкес әрекеттерді білу және түсіну жүйесі болып табылады. Азаматтардың құқықтық сауаттылығы мен құқықтық санасын дамыту саласындағы мемлекеттік саясат халықтың құқықтық мәдениетінің жоғары деңгейін қалыптастыруға, заңды құрметтеуге, әлеуметтік мінез-құлықтың басым үлгісі ретінде адалдық қалыптастыруға бағытталған.

Техникалық жоғарғы оқу орны студенттерін қазіргі жағдайда мемлекеттің құқықтық саясатының белсенді қатысушысы ретінде қарастыра отырып, олардың құқықтық мәдениетінің негіздерін қалыптастыру қажеттілігін іске асыру оның құқықтық құзыреттілігімен байланысты. Техникалық жоғарғы оқу орындарында студенттерінің құқықтарын мүлтіксіз сақтау, өздерінің мүдделерін қорғау, қоғамдық қатынастарды реттеудің құқықтық негіздерін түсіну талап етіледі. Тек осы жағдайда ғана студенттер құқықтық қатынастарға қатысудың оң тәжірибесін игере алады, заңды мінез- құлықтың жеке мағынасын түсінеді, әлеуметтік маңызды құқықтық бағдарларға ие болады. Алайда, әртүрлі дереккөздерді талдау кезінде, көбінесе, техникалық жоғарғы оқу орны студенттерінің өзі құқықтық мәртебесін анықтайтын және білім беру саласындағы қатынастарды реттейтін құқықтық нормалардың қарапайым мазмұнын білмейді, құқық

бұзушылықтарды байқамай және олардың әрекеттерінің заңсыздығын білмей, заңды маңызды жағдайларда интуитивті түрде әрекет ететіні белгілі болды.

Қазақстандық қоғамның саяси және әлеуметтік-экономикалық өміріндегі өзгерістерге байланысты өндіріс талаптарына дайындықтың нақты бағыты мақсатында білім беру жүйесі мен кәсіптік орта арасындағы қатынастарды терең трансформациялауды жүргізу қажет болды. Техникалық мамандықтар студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру қазіргі заманғы құқықтық білім берудің ең өзекті міндеттерінің бірі болып табылатын күрделі және объективті табиғи процесс болып табылады.

Құқықтық құзыреттілікке байланысты қазіргі заманғы аспектілер мен зерттеулерде заманауи білім беру технологияларын оқыту процесіне енгізу құзыреттілік тұғырға негізделген кәсібиліктің сапасын арттыру бірқатар жұмыстарда көрініс табады:

- Жоғарғы білім беру жүйесіндегі мамандардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру (Б.Т.Кенжебеков);

- білім берудегі құзыреттілік және құзыреттілік тәсіл ұғымдары туралы мәселе (Ш.М.Майгельдиева);

- әлеуметтік педагогтарды даярлаудағы құзыреттілік тәсіл туралы (Г.Ж.Менлибекова);

- біріккен құзыреттілік құрылымы негізгі білім беру бағдарламасы және техникалық ЖОО - да оқыту технологиясы (А.В.Купавцев);

- жұмысшылардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың ұйымдастырушылық-педагогикалық шарттары (Д.Г.Мирошин, А.Т.Чакликова) және басқалар. Құқықтық құзыреттіліктерді дамыту мен қалыптастыру мәселелерін жан-жақты зерттеп, құрылымдық мазмұны мен теориялық моделін заманауи технологиялық құрылымдар арқылы түсіндіруге талпынған.

Техникалық жоғарғы оқу орны студенттерінің құқықтық құзыреттілік деңгейін арттырудың әлеуметтік қажеттілігі оның кәсіптік білім беру процесінде қалыптасуына байланысты мәселелерді зерттеуді өзектендіреді.

Ресейде құқықтық құзыреттілікті қалыптастыру мәселелері А.В.Безрукова [2], Е.Л.Болотова [3], А.А.Вербицкий [4], А.В.Коротун [5] Е.А.Певцова [6], А.В.Романкевич [7], С.Н.Чарнецкий [8] және т.б. зерттеулерде қарастырылады.

Б.Ш.Тұрғанбаева зерттеу жұмысында жеткіншектерге құқықтық тәрбие берудің педагогикалық шарттарын жүйелей келе, құқықтық тәрбие процесінде мектеп, отбасы және қоғамның өзара ықпалдастығын айқындаған [9].

Mussabekova N., Olzhabayev B., Zhakisheva A., Akhmadiyeva A., Batay A., Sakenov J. зерттеулерінде заң және тарих пәндері арқылы студенттердің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру моделін ұсынған [10].

M.Rembiasz қазіргі нарықтық экономикадағы кәсіпкерлердің негізгі құзыреттерін және оларды әлеуетті кәсіпкерлердің, яғни техникалық Жоғарғы оқу орындарының студенттерінің білімдерімен, дағдыларымен және көзқарастарымен салыстыруды қарастырады [11]. Зерттеу құралы түпнұсқа

сауалнама болды, алынған нәтижелер статистикалық талдауға алынды. Ұсынылған зерттеу нәтижелері құзыреттердегі алшақтықты анықтауға және техникалық жоғарғы оқу орындары үшін кәсіпкерлікті оқыту бағдарламаларын құруға мүмкіндік береді.

Pavlycheva O., Murgul V. кәсіби салада құқықтық білім алу негізінен ЖОО да құқықтық құзыреттілікті қалыптастыру арқылы жүзеге асырылады деп санайды [12]. Осылайша, құқықтық құзыреттілікті қалыптастырудың рөлі мен маңызы мемлекеттік білім беру саясатын ескере отырып, болашақ инженердің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру мәселесін қарастырады, сонымен қатар оны шешудің кейбір жолдарын ұсынады.

S.Puhach зерттеуінде үздіксіз білім беру жүйесінде мамандардың құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру, ең алдымен мазмұнын жаңарту, белгілі және негізделген педагогикалық жағдайларды және әзірленген құрылымдық-функционалдық модельді іске асыру болашақ мамандардың құқықтық құзыреттілігін тиімді қалыптастыруға ықпал етеді деп есептейді [13]. Дегенмен жоғарыдағы зерделенген ғылыми зерттеу жұмыстары мен әдебиеттерде жоғарғы оқу орны техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары арнайы зерттеу нысаны ретінде қарастырылмағанын және әлі де болса жеткілікті дәрежеде өз шешімін таппағандығын көрсетті.

Осы тұрғыдан алғанда,

- техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыруға қоғамдық сұраныстың өсуі мен студенттердің құқықтық құзыреттілігін дамытудың ғылыми негіздерінің жеткілікті деңгейде зерттелмеуі арасында;
- болашақ мамандардың құқықтық құзыреттілігін дамытуға жоғарғы талаптардың қойылуы мен оларды жүзеге асырудың педагогикалық шарттарының нақтыланбауы;
- болашақ техникалық мамандардың құқықтық құзыреттілігін дамытудың объективті қажеттілігі мен бұл процесті ұйымдастырудың ғылыми әдістемелік қамтамасыздандырудың жеткіліздігі арасында *қарама-қайшылықтар* туындап отыр.

Анықталған қарама-қайшылықтан **зерттеудің мәселесінің** жеткіліксіз қарастырылуы аталмыш мәселенің өзекті болуына байланысты тақырыпты *«Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары»* деп таңдауымызға себеп болды.

Зерттеудің мақсаты: Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың теориялық негіздерін анықтау, онын педагогикалық шарттарын анықтау және тәжірибелік эксперимент арқылы тиімділігін дәлелдеу.

Зерттеудің нысаны: техникалық жоғарғы оқу орнының оқу үдерісі.

Зерттеудің пәні: студенттердің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру.

Зерттеудің болжамы: Егер жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың теориялық-әдіснамалық негіздері анықталып, педагогикалық шарттары нақтыланып, моделі жасалса және оны жүзеге асырудың әдістемесі қамтамасыз етіліп, Жоғарғы оқу орындарының тұтас педагогикалық процессіне ендірілсе, онда қоғам дамуының заманауи әлеуметтік-мәдени өзгерістер жағдайында болашақ техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттілігін дамыту процессінің тиімділігі артады, өйткені білім беру үдерісі субъектілерінің тұлғалық сферасының дамуына әсер етеді, Жоғарғы оқу орындарында болашақ мамандардың құқықтық құзыреттілігі дамыған маман қалыптасуға мүмкіндік жасалады.

Зерттеу міндеттері:

1. Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру теориялық-әдіснамалық тұрғыдан айқындау.
2. Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттарын айқындау.
3. Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың мазмұндық-құрылымдық моделі жасау.
4. Моделдің тиімділігін тәжірибелік эксперимент арқылы дәлелдеу және әдістемелік жағынан қамтамасыз ету.

Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негіздерін «құқық», «құқықтық құзыреттілік» ұғымдарының мәнін айқындайтын философиялық теориялар (Ф.Гегель, И.Кант, Дж.-Локк, Ж.-П.Сартр, т.б.); кәсіби ұстанымды есепке алатын құқықтық теориялар (Д.Г.Мирошин, А.Т.Чакликова, т.б.); жүйелілік тұғыры (В.П.Беспалько, И.В.Блауберг, Г.В.Щедровицкий, т.б.); тұтастық тұғыры) (Ю.К.Бабанский, В.В.Краевский, Н.Д.Хмель, А.А.Бейсенбаева, т.б.); тұлғалық және іс-әрекеттік тұғыр (В.В.Сериков, И.С.Якиманская, А.Б.Амирбекова, т.б.); аксиологиялық тұғыр (А.А.Бодалев, А.А.Деркач, Н.В.Кузьмина, Г.Н.Смағұлова, Ш.М.Мақатаева, т.б.); құзыреттілік тұғыр (И.А.Зимняя, А.К.Маркова, А.В.Хутарская, А.А.Реан, Б.Т.Кенжебеков, Тайжанов У.О., Ильясова Н.А., т.б.) зерттеу нәтижесі құрайды.

Зерттеу нәтижелері аталған мәселені жан-жақты талдаудың негізін құрайды.

Зерттеу әдістері: қойылған міндеттерді шешу барысында теориялық және эмпирикалық әдістер кешені қолданылды. Теориялық әдістерге философиялық, социологиялық, психологиялық, педагогикалық және ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді талдау, салыстыру, жалпылау, сондай-ақ рефлексияны дамыту бойынша отандық тәжірибені зерделеу жатады. Сонымен қатар, нормативтік құжаттарға талдау жүргізілді.

Эмпирикалық әдістер ретінде сауалнама алу, әңгімелесу, педагогикалық

бақылау, тестілеу, тәжірибелік-эксперименттік жұмыстар ұйымдастыру, педагогикалық диагностика және моделдеу қолданылды. Зерттеу нәтижелерін өңдеуде статистикалық әдістер пайдаланылды.

Жұмысты орындау барысында әртүрлі дереккөздер пайдаланылды. Атап айтқанда, зерттеу мәселесіне қатысты философиялық, әлеуметтік, психологиялық және педагогикалық бағыттағы ғылыми еңбектер қарастырылды. Сонымен қатар Қазақстан Республикасының білім беру саласын реттейтін ресми құжаттары мен нормативтік материалдарына талдау жасалды.

Оған қоса, отандық және шетелдік ғалымдардың зерттеулері, ғылыми журналдардағы мақалалар және автордың жеке тәжірибесі қолданылды.

Зерттеу көздері: зерттеу мәселесі бойынша философтардың, әлеуметтанушылардың, психологтар мен педагогтардың еңбектері; Қазақстан Республикасының ресми құжаттары мен Білім мен ғылым саласындағы нормативтік құжаттар (стандарттар, оқу кешендері, оқулықтар, тұжырымдар, типтік оқу бағдарламалары, т.б.); шетелдік және отандық педагогтардың ғылыми еңбектері мен тәжірибелері, ғылыми мерзімді басылымдар, автордық педагогикалық және зерттеушілік тәжірибесі.

Зерттеу базасы: Эксперимент жұмыстары С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университетінде жүргізілді. Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті мен аталмыш университетте «Құқықтық білімдер негіздері» тақырыбында элективті курсты оқу процесіне енгізілді. Горднен қаласындағы білім беруді дамыту институтында дәрістер мен практикалық жаттығулар оқу үдерісінде қолданылды (Беларусь).

Зерттеу кезеңдері:

1-кезең (2017-2018 ж.ж.) зерттеу жұмысының өзектілігін анықтау; зерттеу мәселелеріне байланысты психологиялық-педагогикалық әдебиеттерге теориялық-әдіснамалық талдаулар жасау; жоғарғы оқу орны техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың мазмұны мен ерекшеліктерін анықтау.

2-кезең (2018-2019 ж.ж.) жоғарғы оқу орындарындағы техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттарын, моделін әзірлеуге және сынақтан өткізуге арналды. Студенттердің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыруда тұлғаға бағытталған технологиялар кешенін пайдалану тиімділігіне тәжірибелік-эксперименттік тексеру жүргізілді. Құқықтық құзыреттіліктің қалыптасу деңгейлерін қадағаланды.

3-кезең (2019-2020 ж.ж.) зерттеу материалы талданды және жүйеленді, педагогикалық жағдайларды іске асыру бойынша тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың нәтижелері түсіндірілді; диссертация талап бойынша рәсімделді.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы мен теориялық маңыздылығы:

- Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру теориялық-әдіснамалық тұрғыда зерттеліп, «құқықтық құзыреттілік» ұғымының мәні мен

мазмұны нақтыланды;

- жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары айқындалды;

- жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың мазмұндық-құрылымдық моделі жасалып, өлшемдері мен көрсеткіштері, деңгейлері анықталды;

- модельдің тиімділігі диагностикалық, теориялық, практикалық кезеңдерден тұратын әдістеме арқылы тәжірибелік-эксперименттік жұмыс нәтижелері негізінде дәлелденді, әдістемелік ұсыныстар дайындалды.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы:

- «Құқықтық құзыреттілікті қалыптастырудың педагогикалық негіздері» (тест сұрақтары мен жағдаяттық тапсырмалар);

- «Основы правовых знаний» (орыс тілінде) элективті пәннің оқу-әдістемелік кешені;

- «Құқықтық тақырыптағы жағдаяттық тапсырмалар жинағы» (техникалық факультет студенттеріне арналған) тақырыпта электрондық оқулық дайындалды.

Зерттеу жұмысының барысында алынған нәтижелер мен олардың негізінде дайындалған нақты әдістемелік ұсыныстарды, зерттеу материалдарын Жоғарғы оқу орындарының, колледждердің оқу-тәрбие үдерісінде, педагог кадрлардың біліктілігін көтеру курстарында және орта білім беру жүйесінде, қосымша білімберуде пайдалануға болады.

Қорғауға ұсынылатын қағидалар:

1. *Құзырет – пәндер мен процестердің белгілі бір шеңберіне қатысты берілген және оларға қатысты сапалы өнімді қызмет үшін қажет жеке тұлғаның өзара байланысты қасиеттерінің (білім, білік, дағды, іс-әрекет әдістері) жиынтығын қамтиды.*

Құзыреттілік – адамның өзіне және қызмет нысанына жеке көзқарасын қамтитын тиісті құзыреттілікке ие болуы, иеленуі. Құқықтық құзыреттілік – құқықтық білім, дағдылар білу дәрежесін, қажет болған жағдайда оларды қолдануға дайындығы мен қабілетін көрсететін қасиеттер жиынтығы.

Құқықтық құзыреттілік – адамның өзінің әлеуметтік мінез-құлқын құқықпен және қоғамда қолданылатын басқа да нормалармен өлшеуге мүмкіндігі мен ұмтылысын анықтайтын қабілеттер мен жеке-ерікті көзқарастардың жиынтығы.

2. Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың әдіснамалық тұғырлары (аксиологиялық, әрекеттік, әлеуметтік-мәдени, ақпараттық-семиотикалық, жүйелілік, тұлғааралық, құзыреттілік, интегративтік, рефлексивтік, технологиялық) мен ұстанымдарын (жүйелік-бірізділік, құрылымдық-функционалдық бірлік, дәстүрлі және инновациялық сәйкестік) құқықтық

құзыреттілікті қалыптастыру арқылы жүзеге асырумен сипатталды: модернизация идеялары (*нормативтік-құқықтық құжаттарының негіздерін білу*), әлеуметтік ортаға бейімделу (*білім беру процесі кезеңінде студенттердің өмірі мен денсаулығын қорғауды қамтамасыз ете білу*).

3. Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары құқықтық құзіреттілікті болашақ мамандардың кәсіби маңызды қасиеттері жүйесіне енгізумен (*бірінші шарт*), техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзіреттілігін қалыптастырудың кешенді тәсілі және құқық пәнін оқытуда пәнаралық байланыстарды қолдану арқылы жүзеге асырылуымен (*екінші шарт*), құқықтық пәндерді оқыту үдерісінде цифрлық білім беру ресурстарын, кейс-стади әдісті, проблемалық және жобалық оқыту, аралас (blended learning) және қашықтықтан оқыту технологияларын, геймификация, сондай-ақ кәсіби бағытталған симуляциялық оқыту құралдарын және т.б. қолдануымен (*үшінші шарт*) сипатталады.

4. Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру – бір-бірімен өзара байланысқан мотивациялық-құндылық, когнитивті-процессуалдық және практикалық-бағалаушылық компоненттер жиынтығынан тұратын құрылымдық-мазмұндық моделінің тиімді жүзеге асуын қарастырады. Модельдің негізгі блоктары, қалыптасу компоненттері мен өлшемдері өзара бір-бірімен тығыз байланыстағы негізгі құрылымын көрсетеді.

5. Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыруды «*Құқықтық құзыреттілікті қалыптастырудың педагогикалық негіздері*» атты тест сұрақтары мен жағдаяттық тапсырмаларды, «Основы правовых знаний» (орыс тілінде) элективті пәннің оқу-әдістемелік кешенін, «Құқықтық тақырыптағы жағдаяттық тапсырмалар жинағы» атты техникалық факультет студенттеріне арналған электрондық оқулықты практикаға ендіруімен іске асырылды.

Зерттеу нәтижелерінің дәлелділігі мен негізділігі автордың бастапқы әдіснамалық және теориялық ұстанымдарымен, зерттеудің теориялық және эмпирикалық әдістерінің жиынтықтарын пайдаланумен, олардың зерттеудегі қойылған міндеттермен және зерттеу логикасына қарама-қайшы еместігімен; алынған тәжірибелік-эксперименттік нәтижелердің математикалық статистика әдістерімен өңделуімен; зерттеу болжамының жұмыстағы нәтижелерімен расталуымен байланысты.

Зерттеу нәтижелерінің талқылануы мен жүзеге асырылуы: Диссертациялық жұмыстың мазмұны бойынша барлығы 13 еңбек жарық көрді: Scopus базасына енген басылымдардағы журналға 1 мақала енді; Білім және ғылым саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынған ғылыми журналдар тізіміне кіретін басылымдарда 4 мақала жарық көрді; шетелдік және отандық ғылыми басылымдардағы жарияланымдарда 5 мақала; 1 оқу құралы және 2 электрондық оқулық жарық көрді. Айтап айтқанда:

1. Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы. – Астана, № 4, 2018.

2. Батыс Қазақстан университетінің Хабаршысы. – Орал, № 3, 2020.
3. Яссауи университетінің Хабаршысы. – Түркістан, №2, 2020.
4. Яссауи университетінің Хабаршысы. – Түркістан, №3, 2020.
5. Университет XXI века и его роль в опережающем развитии регионов/ «TechnoOBRAZ 2019». XII Халықаралық ғылыми конференция (Беларусь, 2019 жыл).
6. Актуальные вопросы педагогики и социальной работы / Халықаралық ғылыми конференция (Беларусь, 2018).
7. Наука и образование в современном мире: вызовы 21 века /V Халықаралық ғылыми-практикалық конференция (Россия, 2019).
8. Endless Light in Science//Халықаралық ғылыми-практикалық журнал, (Қазақстан, 2025);
9. EurasiaScience /LXXIV Халықаралық ғылыми-практикалық конференция (Ресей, 2025);
10. «International Journal of Information and Education Technology» (Scopus, Q2, процетиль 65), (Сингапур, 2026 жыл).

Диссертация құрылымы: диссертациялық жұмыстың құрамы негізгі бет, нормативтік сілтемелерден, анықтамалардан, белгілеулерден, қысқартулардан, кіріспеден, 3 бөлімнен, қорытындыдан, пайдаланылған әдебиеттер тізімінен және қосымшалардан тұрады.

Кіріспеде зерттеудің ғылыми ақпараты, тақырыптың көкейкестілігі, зерттеу жұмысының мақсаты, пәні, нысаны, болжамы мен міндеттері, әдіснамалық негіздері, жетекші идеясы, зерттеу әдістері мен кезеңдері, зерттеудің ғылыми жаңалығы, теориялық және практикалық маңыздылығы, қорғауға ұсынылатын қағидалары, зерттеу нәтижелерінің дәлелділігі мен негізділігі, зерттеу нәтижелерінің апробациядан өтуі баяндалады.

«Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың теориялық-әдіснамалық негіздері» атты бірінші бөлімде жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру мәселесінің психологиялық-педагогикалық еңбектерде қарастырылуы, әдіснамалық тұғырлары мен ерекшеліктері қарастырылады.

«Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру үдерісін модельдеу» атты екінші бөлімде жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық моделі, педагогикалық шарттары мен кәсіби даярлықтың жоспарланған нәтижесі ретінде құқықтық құзыреттілік қарастырылады.

«Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру мәселесіне арналған тәжірибелік эксперименттік жұмыс» атты үшінші бөлімде жоғарғы оқу орындарында студенттердің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастырудың бастапқы жағдайы, әдістемесі мен зерттеу мәселесі бойынша жүргізілген тәжірибелік- эксперименттік жұмыс және оның нәтижелері қарастырылады.

Қорытындыда жүргізілген зерттеудің әр бөлімі бойынша теориялық

және практикалық нәтижелері қорытылып, тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың ғылыми тұжырымдары ұсынылды.

Қосымшаларда зерттеудің практикалық материалдары қарастырылады.

1 ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ТЕХНИКАЛЫҚ ФАКУЛЬТЕТІ СТУДЕНТТЕРІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

1.1 Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру мәселесінің психологиялық- педагогикалық еңбектерде қарастырылуы

Білім беру саласындағы құқықтық мәселелер мен құқықтық қатынастар соңғы екі онжылдықта өзекті болып табылады, бұл білім беру және сабақтас салалар туралы үнемі дамып келе жатқан заңнамаға байланысты және кәсіби біліктілікті арттыруды талап етеді. Қоғам мен мемлекеттің, ғылыми қоғамдастықтың жалпы білім беру ұйымының педагогіне деген зейінінің артуы оның жалпы білім берудегі негізгі рөлімен және білім алушымен неғұрлым тығыз педагогикалық байланыста болуымен айқындалды.

Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі психологиялық-педагогикалық еңбектерде жеткілікті зерттелмеген деген пікірді ұсынамыз. Себебі, ұзақ уақыт бойы елде құқықтық білім мен тәрбие азаматтық біліммен бірге қарастырылған. Азаматтық-құқықтық білім берудің негізгі мақсаты мемлекеттің конституциялық құрылымының негіздерін зерттеу болды. Осылайша, құқықтық білім мен тәрбиені ғалымдар жалпы білім беретін педагогикалық процестің жеке буыны ретінде қарастырған жоқ.

70-80 жылдары құқықтық білім мен тәрбиеге назар аудару айтарлықтай күшейе түсті. Ғалымдар мен практиктердің үндеуі 1989 жылы Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясының Бала құқықтары туралы Конвенцияны қабылдауымен байланысты болды [14]. Оқушылардың құқықтық дайындық деңгейін арттыруға, Бала құқықтары туралы Конвенцияның баптарына сәйкес олардың құқықтарын қорғауға бағытталған бірқатар зерттеулер пайда болды (мәселен, Н.Г.Суворова оқу процесінде құқықтық бағдарларды қалыптастыру мәселелесін зерттесе [15]; Г.А.Кузнецов ересек жасөспірімнің жеке басын қалыптастырудағы адамгершілік және құқықтық тәрбиенің өзара әрекетін зерттеу нысаны ретінде қарастырса [16]; Г.Р. Ишкильдина мектепте баланың құқықтарын іске асыру жолдарын практикада қолдану әдіс-тәсілдерін сипаттаса [17]; А.С.Анисина балалардың құқықтарын қорғау мен қамтамасыз етудегі мектептің функцияларын ажырата алған [18], т.б.).

Өскелең ұрпақтың құқықтық дайындығының Жоғарғы деңгейіне деген қажеттілік еліміздің құқықтық дамуы мен қалыптасуының үлкен тарихи кезеңінде ерекше орын алады. Мемлекет қоғамның игілігі үшін сауатты, инициативашыл, бастамашыл, құзыретті, нәтижелі және заңды әрекет ете алатын азаматтарды көбірек талап етеді.

Білім беру мекемелерінің, қосымша білім беру мекемелерінің, құқық қорғау органдарының құқықтық білім мен тәрбие деңгейін арттыру, кәмілетке толмағандар арасындағы қараусыздық пен қылмыстың алдын алу жөніндегі қызметі қоғамдағы өзгерістермен ғана емес, сонымен қатар қоғамның тіршілік әрекеті процесінің барлық қатысушыларымен тікелей талап етіледі. Осыған байланысты құқықтық білім мен тәрбие зерттеушілер мен практикалық қызметкерлердің назарын аударады.

«Құқықтық құзыреттілік» ұғымы заң немесе медицина салаларында теориялық тұрғыда негізделіп, болашақ мамандарды дамытудағы мәні мен маңызы, тәжірибеде қолдану жолдары зерттелгенін бірқатар еңбектерде орын алғанын байқадық. Алайда, кәсіби білім беру саласында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру жаңадан зерттелуде деген тұжырым жасауымызға толық мүмкіндік бар екенін бірқатар педагогикалық-психологиялық тұрғыда дәлелдеуге талпындық.

А.А.Черемсина жоғарғы сынып оқушыларының құқықтық құзыреттілігін қалыптастыруды мектеп түлектерінің құқықтық білімі мен тәрбие деңгейін арттырудағы қоғамның қажеттіліктері мен құқық саласында құзыретті оқушыларды даярлау жүйесінің анықталған әдістемелік негізгін айқындау арқылы дәлеледеген [19]. Автордың зерттеу жұмысында 10-сынып оқушыларына арналған «Адам. Қоғам. Құқық» тақырыбындағы арнайы курс және оны игеруге қатысты әдістемелік ұсынымдардың мазмұны келтірілген; оқушылардың құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру процесіне бағытталған оқу-әдістемелік материалдар әзірленді; құқықтық құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған оқушылардың оқу және оқудан тыс іс-әрекеттерін тиімді ұйымдастыру бойынша қосымша білім беру мекемелерінің оқытушыларына, педагогтарына, құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне нақты ұсынымдар ұсынылған.

И.Ю.Серяева университет студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыруды келесі міндеттермен дәлелдеуге талпынған:

- қоғамның жоғары құзыреттілігі бар мамандарға қойылатын қазіргі талаптары мен құқықтық нормаларды біле отырып, оларды кәсіби даярлаудың дәстүрлі тәсілдері арқылы;
- Жоғарғы білім беру жүйесіне құқықтық пәндер блогын енгізу әрекеттері мен құқықтық білімді игерудің нақты деңгейілерін жүйеле арқылы;
- болашақ маманның заңнаманы, оны іске асыру тетігін және оның ажырамас құқықтарын қорғау тәсілдерін игере алуы негіздері арқылы [20].

Отандық білім берудегі құқықтық құзыреттілік мәселелерін және оларды практикалық шешуді қарастыру қажеттілігі адамның құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету мен қорғаумен тікелей байланысты. Мемлекеттің адам құқықтары туралы білімді тарату, халықтың әртүрлі топтарын оқыту міндеті көптеген халықаралық шарттардан туындайды. 1948 жылы БҰҰ-ның Адам құқықтарының жалпыға бірдей Декларациясы қабылданғаннан бері ЮНЕСКО үкіметтерге адам құқықтары туралы халықты ақпараттандыруға үнемі жүгініп келеді. Хельсинки процесі аясында қатысушы

мемлекеттер оқу орындарында адам құқықтары саласындағы демократиялық құндылықтар, халықаралық стандарттар туралы білімді оқытуды ынталандыруға, жеңілдетуге, қолдауға міндеттенді. Ұсыныстар ретінде кәсіби заңгерлерді даярлайтын оқу орындарының жүйесін кеңейту және жетілдіру қажет екеніне басымдылық беріледі. Бұл жоғарғы оқу орны техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру мәселесінің толыққанды зерттелмегенін көрсетеді.

С.В.Басюк студенттердің азаматтық-құқықтық құзыреттілігін гуманитарлық білім арқылы тәрбиелеуді педагогикалық мәселелері ретінде жан-жақты қарастырған [21]. Білім берудің әлемдік стандарттарына бағдарланған кең ауқымды білім алу барысында білім алушылар қазіргі заманның мынадай азаматтық және соған байланысты құқықтық құндылықтары туралы түсінік алуы тиіс:

- мемлекет және азаматтық қоғам институттарын құрметтеу;
- қазіргі демократияның нормалары мен ережелерін құрметтеу;
- жеке тұлғаның өзін-өзі анықтауы, адамның құқықтары мен бостандықтарын құрметтеу;
- адамның қадір-қасиетін құрметтеу;
- әділдік, адамдардың заң алдындағы теңдігі, қоғамдық игілік, ұлттық дәстүрлер мен мәдениетке, жалпыадамзаттық құндылықтарға құрмет;
- саяси әртүрліліктің құндылығы;
- патриотизм, т.б.

Тәжірибе көрсеткендей, мұның бәрі қолданыстағы заңнаманы, азаматтық және құқықтық институттар қызметінің нәтижелерін, адам құқықтарының санаттарын, азаматтың құқықтары мен міндеттерін және оларды күнделікті өмірде жүзеге асыру тәжірибесін игеру арқылы ғана мүмкін болады.

О.А.Панова заманауи мектеп педагогтерінің құқықтық құзыреттілігін зерттеумен шұғылданған [22]. Зерттеуінде біліктілікті арттыру мақсатында «құқықтық кеңістік» және «құқықтық мәдениет» ұғымдарына теориялық талдау жасаған. Құқықтық мәдениеттің негізгі элементтерін құқық, құқықтық сана, заңдылық пен тәртіп, заң шығарушылық, құқық қолдану және қоғамдағы басқа қызмет түрлерімен сипаттады.

Біліктілікті арттыру жүйесінде педагогтердің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру және дамыту бойынша маңызды нәтижелерін көрсетуге талпынған:

- педагогтердің кәсіби қызмет үшін құқықтық білім мен дағдылардың маңыздылығы туралы құндылық түсініктерін нығайту;
- олардың құқықтық мәдениетті дамытуға өзіндік ынтасын күшейту;
- кәсіби қызмет саласындағы практикалық қақтығыс жағдайларын шешуде құқықтық компоненттің рөлін арттыру (мектепшілік білім беру қатынастарында).

М.Г.Даудов педагогикалық ЖОО студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыруды жан-жақты зерттеуге талпынған [23]. Біздің пікірімізше, педагогикалық университеттегі құқықтық дайындық кез-келген

мамандық бойынша болашақ мұғалімнің кәсіби дайындығының ажырамас бөлігі болып табылады, өйткені оның болашақ кәсіби қызметінің ерекшелігіне байланысты. Құқықтық оқыту мен тәрбиедегі мұғалімдер үшін оқушылар құқықтық нормалар, заң мақсат емес, өмірді жеңілдететін құрал деген ойға өз бетінше келе алатын жағдайлар жасау өте маңызды. Сондықтан белсенді құқықтық тәрбие, құқықтық ағарту мектептен басталуы керек, бұл үшін мұғалімдер дайындалуы керек.

А.В.Молчанова ЖОО-да әлеуметтік педагогтың кәсіби-құқықтық құзыреттілігін қызмет объектілерінің кәсіби-құқықтық өзара іс-қимылы деп тұжырымдаған. Бұл мамандықты арнайы сала маманының, атап айтқанда әлеуметтік-педагогикалық қызмет мамандарының міндетті білімдерімен, іскерліктерімен, дағдыларымен бекітіледі. [24].

Заңдар бұзылған, адамның қарапайым құқықтары мен бостандықтары сақталмайтын, құқық тәртібі лауазымды адамдардың жаппай озбырлығына, қылмыстың бақыланбайтын деңгейіне тап болатын қоғамда кәсіби-құқықтық құзыреттілік мүмкін емес. Автор құқықтық сана мен тиісті мінез-құлықтың Жоғары деңгейін қамтамасыз ете алмайды, яғни әлеуметтік педагогтың кәсіби-құқықтық құзыреттілігі құқықтық сауаттылық пен адамгершілік жалпыадамзаттық мұраттарға, яғни құндылықтарға бағдарлануға деген сенімділіктен тұрады деп есептейді.

А.С.Аникина құқықтық құзыреттілікті мұғалімнің кәсіби дайындығының жоспарланған нәтижесі ретінде түсіндіреді [25]. Және педагог қазіргі жағдайда мемлекеттің құқықтық саясатының белсенді қатысушысы ретінде оқушылардың құқықтық мәдениетінің негіздерін қалыптастыру қажеттілігін іске асыруды құқықтық құзыреттілігімен байланыстырады. Педагогикалық қызметкердің өзінен білім беру процесіне қатысушылардың құқықтарын мүлтіксіз сақтау, олардың мүдделерін қорғау, қоғамдық қатынастарды реттеудің құқықтық негіздерін түсіну талап етіледі. Тек осы жағдайда ғана студенттер құқықтық қатынастарға қатысудың оң тәжірибесін игере алады, заңды мінез-құлықтың жеке мағынасын түсінеді, әлеуметтік маңызды құқықтық бағдарларды игере алады.

Педагогтердің құқықтық құзыреттілік деңгейін арттырудың әлеуметтік қажеттілігі олардың ЖОО-да білім алу процесінде оның қалыптасуына байланысты мәселелерді зерттеуді өзектендіреді. Мұғалімдер мен әлеуметтік педагогтардың құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың жекелеген 4 аспектісі педагогикалық зерттеулерде көрініс тапқан:

- біліктілікті арттыру жүйесінде педагогтердің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру мүмкіндіктерін талдады (О.А.Панова);
- педагогикалық пәндерді оқыту контекстінде әлеуметтік-құқықтық құзыреттілікті дамыту процесін сипаттады (Т.С.Волох);
- құқықтық пәндер аясында құзыреттіліктің эпистемологиялық компонентіне назар аударды (С.В.Гурин);

- педагогикалық жағдайлар кешені болашақ әлеуметтік педагогтардың құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастыруды қамтамасыз етеді (А.Б.Молчанова, А.В.Коротун).

А.В.Коротун әлеуметтік сала мамандарының өмірлік қиын жағдайға тап болған балаларға әлеуметтік-педагогикалық көмектің ерекше саласы ретіндегі кәсіби қызметіне қоғамның практикалық қажеттілігі, бұл әлеуметтік педагогтарды кәсіби даярлау қажеттілігін тудыратындығын зерттей келе, кәсіби даярлық процесінде болашақ әлеуметтік педагогтардың құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру мәселелерін зерттеген [26].

Е.И.Махрова жоғары білім постиндустриалды ақпараттық қоғамға білім беру процесін үнемі дамыту және жетілдіру және студенттерді жаңа білім беру технологияларын, сонымен қатар, Интернет-ресурстарды қолдана отырып, болашақ кәсіби қызметке дайындау қажеттілігін анықтайды [27]. Қазіргі қоғамға әр түрлі құқықтық жағдайларда өз бетінше шешім таба алатын белсенді, заңды сауатты ойлайтын азаматтар қажет. Құқықтық сананың, құқықтық мәдениеттің және заңға құрмет көрсетудің қалыптасуы Жоғарғы оқу орнында құқықтық пәндерді оқу процесінде жүреді. Ақпараттық-құқықтық құзыреттілікке ие болу әрбір азамат үшін маңызды және қоғамның ақпараттық жаһандануы жағдайында қоғамдық маңызы бар.

Білім беру процесіне қатысушылар үшін құқықтық Интернет-ресурстарды, әртүрлі құқықтық Интернет-форумдарды қолдану түбегейлі маңызға ие, өйткені заң пәндерінің мазмұны тұрақсыз, бұл қолданыстағы заңнаманың, құқықтық институттардың, құқықтық қатынастар субъектілерінің құқықтары мен міндеттерінің сандық және сапалық сипаттамаларының, оларды орындау практикасының ағымдағы өзгерістеріне байланысты. Кеңейіп келе жатқан ақпараттық кеңістік жағдайында студенттерді даярлау мазмұнының ақпараттық-құқықтық құрамдас бөлігі.

М.П.Козловцев зерттеу жұмысында қазіргі уақытта білім беру әлемінде жаңа типтегі тұлғаны – «құқық-саналы азаматты» қалыптастыру процесін құқықтық құзыреттілік пен құқықтық мәдениеттің Жоғарғы деңгейімен бірлікте қарастырады [28].

Болашақ мұғалім кәсіби ұтқырлықпен сипатталуы, әртүрлі жағдайларда еркін бағдарлай алуы, сондай-ақ практикалық және ғылыми қызметте, қоғамдық тәжірибеде үнемі туындайтын өзгерістерге жедел әрі тиімді жауап беру қабілетіне ие болуы тиіс. Болашақ мұғалім кәсіби ұтқырлықпен сипатталуы, әртүрлі жағдайларда еркін бағдарлай алуы, сондай-ақ практикалық және ғылыми қызметте, қоғамдық тәжірибеде үнемі туындайтын өзгерістерге жедел әрі тиімді жауап беру қабілетіне ие болуы тиіс. Бұл қасиеттер болашақ тұлғаның оқу үдерісінде меңгерген білімдерін нақты танымдық және кәсіби міндеттерді шешудің теориялық негізі мен практикалық құралы ретінде қолдана алу деңгейінде даярлаған жағдайда ғана қалыптасады.

Е.Г.Шиханова құқықтық мәдениетті жоғарғы оқу орнында оқу кезеңінде болатын қазіргі заманғы маманның ең сұранысқа ие әмбебап

сипаттамаларының бірі деп есептейді [29]. Техникалық бейіндегі студенттердің құқықтық мәдениеті – жеке тұлғаның интегративті қасиеті, оның құрылымы инженерлік қызметтің әлеуметтік-мәдени функциясының құрылымын және құқықтық мәдениеттің аксиологиялық функциясын анықтау принципі деп түсіндіреді.

М.Е.Полякова зерттеуінде қазіргі заманғы техникалық университеттің түлегіне оның кәсіби мәдениетін қамтамасыз ету тұрғысынан жоғары талаптар қойылатындығын айта келе, ең маңызды құрамдас бөлігі – түлек қызметінің барлық салаларына қатысты кәсіби міндеттерді заң тұрғысынан шешуге мүмкіндік беретін құқықтық құзыреттілікті қарастырады [30]. Автор зерттеу жұмысында техникалық жоғарғы оқу орындарының студенттерінің құқықтық құзыреттілігін арттыру мәселелерін талдай келе, қазіргі кезде бұл мәселені ғылыми тұрғыдан шешудің белгілі бір алғышарттарын ажыратып көрсете алған:

- *әлеуметтік* (қоғамның кәсіби және әлеуметтік міндеттерді құзыретті шеше алатын мамандарға деген қажеттілігі);
- *гностикалық* (педагогикада, психологияда, әдістемеде құқықтық жағынан құзыретті маманды қалыптастыру проблемасы қойылған);
- *практикалық* (әлеуметтік серіктестер, жұмыс берушілер өз талаптарында маманға көбінесе түлектің тәжірибесіне, жетістіктеріне, құқықтық құзыреттілігіне назар аударады).

Ресейде құқықтық құзыреттілік бойынша зерттелген жұмыстар көп болғандықтан біз диссертациямызда тек техникалық білім беру жүйесінде зерттелген жұмыстар туралы мәліметтер бердік. Басқа да біздің зерттеу жұмысымызға жақын еңбектерді қосымшаға тіркедік (Қосымша А).

Біздің еліміздің саяси және әлеуметтік-экономикалық өміріндегі өзгерістер білім беру жүйесі мен кәсіби орта арасындағы қарым-қатынасты терең өзгерту қажеттілігіне әкеліп отыр. Бұл мамандарды өндіріс талаптарына нақты бағдарлауға бағытталған. Осыған байланысты қазіргі заманғы техникалық университеттің түлегіне оның кәсіби мәдениетін қамтамасыз ету тұрғысынан жоғары талаптар қойылады. Аталған сапалардың маңызды қызметінің барлық бағыттарында туындайтын міндеттерді құқықтық тұрғыдан негізделген түрде шешуіне мүмкіндік беретін құқықтық құзыреттілік қарастырылады. Жүргізілген талдау нәтижелері көрсеткендей, техникалық жоғарғы оқу орындарында мамандарды құқықтық даярлаудың қалыптасқан тәжірибесі негізінен теориялық курстармен ғана шектеліп, оның қолданбалы аспектілерінің жеткілікті деңгейде қамтылмауын айқындайды, бұл түлекті сәтті жұмысқа орналастыру және бейімдеу үшін қажетті дағдылардың белгілі бір шеңберін қалыптастыруға мүмкіндік бермейді. Техникалық университеттің заманауи маман-түлегінің кәсіби қызметі өз жұмысында жабдықты жобалау мен пайдаланудағы экологиялық талаптарды сақтауды, еңбек және әкімшілік құқықты иелену негізінде өндірістік процестің экономикалық тиімділігін қамтамасыз етуді, келісімшарттық құқық талаптарына негізделген өнімді сатуды талап етеді.

Қазақстандық ғалымдардың арасында цифрлық кеңістікте құзыреттіліктің ЖОО жүйесіндегі орнын К.Н.Нарибаев [31], А.А.Жайтапова, Б.Б.Сейтказы, [32], Т.М.Баймолдаев [33], М.К.Бұлақбаева [34], З.М.Сәдуақасова [35], К.Ж.Аганина [36], Б.А.Ысқақовтың [37] еңбектерінде жан-жақты ашуға талпынған.

Құқықтық құзыреттілікті қалыптастыру мәселесімен шұғылданған отандық ғалым Б.Ш.Тұрғанбаева 2010 жылы Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінде «Жеткіншектерге құқықтық тәрбие берудің педагогикалық шарттары» тақырыбында педагогика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін диссертация қорғаған [9]. Өзінің зерттеу жұмысының ғылыми жаңалығы: жеткіншектерге құқықтық тәрбие берудің педагогикалық шарттарын жүйелеген; құқықтық тәрбие процесінде мектеп, отбасы және қоғамның өзара ықпалдастығын айқындаған; оқушылардың құқықтық мәдениетін қалыптастыруда тәрбиелік іс-шаралар мен оқу пәндерінің мазмұнын интеграциялауды ұсынған.

Жеткіншектерге құқықтық тәрбие берудің педагогикалық шарттары ретінде *құқықтық білімді жүйелі беру, құқықтық орта қалыптастыру, оқушылардың белсенді қатысуын қамтамасыз ету* деп алған. Ал, практикалық маңызы мектеп мұғалімдері үшін құқықтық тәрбие берудің әдістемелік ұсыныстары жасалуында, жеткіншектердің құқықтық мәдениетін арттыруға арналған **тәрбиелік бағдарламалар** ұсынылуында, құқықтық құзыреттілікті қалыптастыруда **интерактивті әдістерді (кейс-стади, жобалық жұмыс, симуляция)** қолданудың тиімділігі көрсетілуінде.

Нәтижеге бағдарланған білім берудің парадигматикалық идеясы шеңберінде болашақ педагогтардың кәсіби құзыреттілігінің ерекше нысаны ретінде «құзыреттілік» ұғымы Б.А.Тұрғынбаева [38], Б.Т.Кенжебеков [39], Г.Ж.Меңлібекова [40], К.С.Құдайбергенова [41], К.М.Беркімбаев [42], Ш.К.Жантілеуова [43] еңбектерінде қамтылған.

Педагогтердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың маңыздылығы мәселені уақтылы шешумен расталады: Н.Р.Шаметов (2014) [44], А.Әмірбекұлы [45] (2016), М.А.Жаманқараева [46] (2016), Ж.Ж.Тұрсынова [47] (2018), Р.И.Қадырбаева [48] (2020).

Алайда, шетелдік, ресейлік және отандық ғалымдардың Елеулі эмпирикалық деректеріне қарамастан, қазақстандық психологиялық-педагогикалық ғылымда кәсіби құзыреттіліктің ерекше нысаны ретінде медиа құзыреттілікті қалыптастыру проблемасын зерттеуге жеткіліксіз көңіл бөлінетінін атап өткен жөн.

Құзыреттіліктің ең көп тараған көрінісі – тиімді кәсіби қызмет үшін қажетті білім мен тәжірибенің жиынтығы [49, 1106]. Сонымен қатар, құзыреттілік дегеніміз – белгілі бір құзыреттерге ие болу.

Құзырет (лат. *competere* – «сәйкестендіру», «жақындау»):

- лауазымды адамға заңмен, жарғымен берілген өкілеттіктер шеңбері.
- белгілі бір саладағы білім мен тәжірибе [49,1106].

Біз құқықтық құзыреттілікті мазмұны бойынша жақын, алайда, қолдану аясы бойынша алшақтық бар екендігін дәлелдейтін тұжырымдар жасай алдық: *құқықтық құзыреттілік* – құқықтық білім, дағдылар білу дәрежесін, қажет болған жағдайда оларды қолдануға дайындығы мен қабілетін көрсететін қасиеттер жиынтығы.

құқықтық құзыреттілік – адамның өзінің әлеуметтік мінез-құлқын құқықпен және қоғамда қолданылатын басқа да нормалармен өлшеуге мүмкіндігі мен ұмтылысын анықтайтын қабілеттер мен жеке-ерікті көзқарастардың жиынтығы.

Құқықтық сауаттылық тек заңгер студенттерге ғана емес, сонымен қатар заңгерлік емес жоғарғы оқу орындарының студенттеріне де қажет екенін ескертеміз.

Құқықтық құзыреттілікке келесі элементтер кіреді:

- қандай да бір өмірлік жағдайда құқықтық аспектілерді анықтау және осы жағдайды құқықтық құралдармен қалай шешуге болатындығын анықтау мүмкіндігі;

- қалыптасқан жағдайды әртүрлі көзқарастардан талдай білу;

- мәселені шешу үшін құқықтық ақпараттың жеткілікті мөлшерін анықтау мүмкіндігі;

- қабылданатын шешімдердің және басқа да қабылданатын іс-әрекеттердің құқықтық салдарын болжай білу;

- құқықтық тетіктерді қолдануға дайындық [50].

Жоғарғы оқу орындарының техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың келесі бөлімдерден тұрады:

- сыни ойлау;

- адамзат қоғамының мүшесі ретіндегі өз құқықтарын іске асыру;

- плюрализм жағдайында ойластырылған және салмақты шешімдер қабылдау мүмкіндігі;

- Конституцияны және барлық заңнаманың негіздерін білу;

- өзін-өзі дамыту тетіктері қалыптастырылуы тиіс;

- демократиялық рәсімдерге қатысу тәжірибесін алу [51].

Бұл ережелер тек заңды университеттердің студенттеріне ғана қатысты емес, сонымен қатар елдің әрбір азаматы құқықтық құзыреттілікті игеру қажеттілігін дәлелдейді.

Қорытындылай келе, *құқықтық құзыреттілік нормативті құжаттарды оқып үйрену негізінде қалыптасады. Тіпті, келесі шарттарды орындай алса кәсіби маңызды сапасы да табысты болады, егер:*

- студенттер өздерінің құқықтық беделін білім беру саласында жүзеге асыра алатын білімі болса;

- өзінің құқығы мен қызығушылықтарын қорғай алуы; біліс беру саласындағы субъектілердің де құқығы мен қызығушылықтарын қорғай алса;

- құқықтық құзыреттілік парадигмасын теориялық меңгеру мен нақты білім беру жағдаяттарында құқықтық ережелердің ғылыми әдістері мен ұйымдастыру формаларын жүзеге асырудың интеграциясы болса.

Мемлекеттік білім беру стандартының талаптарын ескере отырып, құқықтық (әлеуметтік-құқықтық) құзыреттіліктің мазмұнын анықтауға болады деген тұжырым жасаймыз:

- модернизация идеялары контекстінде білім беру процесінің нормативтік-құқықтық құжаттарының негіздерін білу;
- еңбекті қорғау, техника қауіпсіздігі ережелері мен нормаларын орындау;
- техникалық жоғарғы оқу орны студенттерін әлеуметтік ортаның қолайсыз әсерінен қорғай білу;
- білім беру процесі кезеңінде студенттердің өмірі мен денсаулығын қорғауды қамтамасыз ете білу.

Жоғарғы оқу орындарының техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі психологиялық-педагогикалық еңбектерде тұлғаның құқықтық сана-сезімін, жауапкершілігін және әлеуметтік белсенділігін дамытуға бағытталған кешенді процесс ретінде қарастырылады. Бұл құзыреттілік тек заң нормаларын меңгерумен шектелмей, кәсіби қызметте құқықтық талаптарды сақтауға, еңбек қатынастарында заңдылықты қамтамасыз етуге және инновациялық жобаларды жүзеге асыруда құқықтық жауапкершілікті сезінуге мүмкіндік береді. Демек, құқықтық құзыреттілік ті қалыптастыру студенттің кәсіби даярлығының ажырамас бөлігі болып, оның құқықтық мәдениетін арттыру арқылы қоғамдағы белсенді әрі жауапты азамат ретінде қалыптасуына ықпал етеді.

1.2 Жоғарғы оқу орындарында студенттердің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастырудың әдіснамалық тұғырлары

Тұғыр белгілі бір құбылысты немесе процесті зерттеуді, жобалауды, ұйымдастыруды қолдайтын позиция, көзқарас ретінде түсінеміз, білімді тұжырымдау тәсілі ретінде қарастырамыз, белгілі бір идеямен, тұжырымдамамен анықтай келе, негізгі бір немесе бірнеше категорияларға баса назар аударамыз.

Қазіргі заманғы отандық ғылыми әдебиеттер құқықтық құзыреттілікті бес негізгі әдіснамалық тұғыр тұрғысынан қарастырады: *аксиологиялық, іс-әрекеттік, әлеуметтік, ақпараттық - семиотикалық және жүйелік* (Кесте 1).

Кесте 1 – Құқықтық құзыреттіліктің бес негізгі әдіснамалық тұғырлары

Тұғырлар	Мәні	Мазмұндық сипаттама
1	2	3
Аксиологиялық	Қоғам мен мемлекеттің құқықтық өмірінің сапалық жағдайы, құқық шығармашылығының Жоғарғы	Студенттердің құқықтық құзыреттілігі құқықтық жағдайларда басшылыққа

		деңгейі, құқық қолдану, жеке тұлғаның құқықтық санасы, сондай-ақ мемлекет пен жеке тұлғаның өзара жауапкершілігі, маңызды мемлекеттік құндылық ретінде құқықты жетілдірумен сипатталады [Алексеев А.П. О характере профессиональных умений в деятельности педагогов// Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы. - Вып. 1. - 2013. - с 115-119.].	алатын құқықтық сенімдерінің, идеялары мен құндылықтарының жиынтығы ретінде анықталады
<i>іс-әрекеттік</i>		Құқықтық құзыреттілік адамзаттың жалпы мәдениетінің элементі болып табылады және адамдардың нақты қызметін білдіреді: қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеу тәсілдері, құқық субъектілерінің адамдардың мінез-құлқы мен қызметіне құқықтық әсер ету сипаты [Аграновская, Е.В Правовая культура и обеспечение прав личности/ Е.В. Аграновская. - М., 1988. - С. 18-19].	құқықтық құзыреттілік адамның әлеуметтік маңызы бар шығармашылық қызметі ретінде, адамзат жинаған заң шығару нәтижелерін игеруді және оны адамзаттың бірыңғай құқықтық мұрасына айналдыруды көздейді
<i>Әлеуметтік мәдени</i>	-	Құқықтық құзыреттілік қоғамдағы құқықтық нормалардың дамуында, азаматтардың құқықтық сана-сезімінің деңгейінде, элитаның құқықтық мінез-құлық түрлерінде, сондай-ақ қоғам мен мемлекет бір-біріне бере алатын өзара құқықтар мен бостандықтар дәрежесінде көрінетін қоғамның құқықтық өмірінің жағдайы ретінде сипатталады [Злобин Н. С. Проблемы теории культуры. / Н.С. Злобин- М.: Наука, 1977. - С. 35.].	Әлеуметтік көзқарас аясында құқықтық құзыреттілік әлеуметтік құбылыс ретінде қарастырылады.
<i>Ақпараттық семиотикалық</i>	-	Құқықтық құзыреттілік «қоғамда жинақталатын және берілетін құқықтық ақпарат (құқықтық шындық саласындағы реттеушілердің, құндылықтар мен білімдердің жиынтығы)» деп түсініледі [Исаев И.Ф. Культурологический подход к исследованию проблем профессионализма педагога//Сибирский педагогический журнал, 2016 - №4.].	Құқықтық ақпарат құқықтық құзыреттіліктің бір бөлігі ғана, оған адам психикасының құқықтық сана, құқық қабілеттілігі, құқықтық мінез-құлықты реттеушілер сияқты маңызды сипаттамалары және ақпараттық-құқықтық өрістің шекарасынан тыс көптеген адамдар кіреді.

1-кестенің жалғасы		
1	2	3
<i>Жүйелік</i>	Құқықтық құзыреттілік құқық саласына да, олардың адамдардың санасы мен мінез-құлқында көрінуіне де қатысты идеалды элементтер жүйесі деп түсіндіріледі [Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. М., 1991. С. 210–211. 81].	Құқықтық нормалар жүйесі, құқықтық қатынастар, Заңмен реттелетін қоғамдық қатынастар жүйесі, құқықтық бақылау, құқықтық сана, адам санасындағы құқықтық шындықтың көрінісі және заңды және заңсыз сипатта болуы мүмкіндіктерін қадағалайтын құқықтық мінез-құлық енеді
<i>Мәдени танымдық тұғыр</i>	Студенттердің құқықтық нормаларды ұлттық мәдениет пен құндылықтар контекстінде түсінуін қамтамасыз етеді. Құқықтық білімді тек заң нормалары ретінде емес, мәдениет пен өркениет құндылықтарымен байланыстыра қарастыра келе, олардың құқықтық ойлауын ұлттық болмыс пен әлеуметтік тәжірибеге сәйкестендіреді	Құқықтық білімді қоғамның мәдени ерекшеліктерімен байланыстыруға мүмкіндік береді. Құқықтық құзыреттілікті қалыптастыруда мәдениетаралық диалог пен азаматтық жауапкершілікті күшейеді
<i>Құзыреттілік тұғыр</i>	Құқықтық ойлау қабілеті дамыған студент заңдық нормаларды түсініп қана қоймай, оларды кәсіби жағдайларда талдай білуге үйренеді; құқықтық мәселелерді шешуде баламалы жолдарды салыстырып, ең тиімдісін таңдауға машықтанады; құқықтық білімді нақты өндірістік, инженерлік немесе оқу-ғылыми ортада қолдана отырып, кәсіби міндеттерді орындауға бейімделеді.	Құқықтық білімді тек теориялық тұрғыда емес, нақты кәсіби дағдылармен ұштастыруға бағытталады. Студенттердің құқықтық ойлау, шешім қабылдау және кәсіби әрекет ету қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.
<i>Интегративтік тұғыр</i>	Құқықтық құзыреттілікті оқшау пән ретінде қарастырмай, басқа білім беру салаларымен және оқу пәндерімен өзара байланыста дамытуға бағытталады. Құқықтық білімді техникалық, инженерлік, әлеуметтік-гуманитарлық пәндермен ұштастыру арқылы студенттердің кешенді ойлау қабілетін қалыптастырып, болашақ мамандығына тікелей қатысты құқықтық міндеттерді шешуге үйретеді	Құқықтық құзыреттілікті басқа пәндермен және білім беру салаларымен байланыстыра отырып, кешенді көзқарас қалыптастырады. Бұл құқықтық білімді әлеуметтік, психологиялық және педагогикалық аспектілермен үйлестіруге мүмкіндік береді

<i>Рефлексивтік тұғыр</i>	<i>Өзіндік талдау</i> – студент өз әрекеттерінің дұрыстығын, құқықтық нормаларды қолдану сапасын саралайды. <i>Қателерді түзету</i> – оқу барысында жіберілген қателерді анықтап, оларды түзету жолдарын қарастырады. <i>Кәсіби дамуды бақылау</i> – студент құқықтық ойлау деңгейінің қалай өзгергенін, қандай дағдылар қалыптасқанын бағалайды. <i>Жауапкершілік сезімін арттыру</i> – құқықтық шешімдердің салдарын түсіну арқылы кәсіби жауапкершілікке үйренеді.	студенттердің өз оқу әрекеттерін, құқықтық шешімдерін және кәсіби тәжірибесін талдап, бағалау арқылы құқықтық құзыреттілікті дамытуға бағытталған
<i>Технологиялық тұғыр</i>	Білім беру процесін жүйелі түрде ұйымдастыруда технологиялық тәсілдерді қолдану арқылы құқықтық құзыреттілікті қалыптастырудың тиімділігін арттыруда көрінеді	Цифрлық білім беру ресурстары, симуляциялық құралдар, геймификация және қашықтықтан оқыту технологияларын қолдану арқылы құқықтық құзыреттілікті тиімді қалыптастырады.

Кестеден көріп отырғанымыздай, жоғарғы оқу орындарының техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттілігін түсінудің бес негізгі тұғырын талдай отырып, бұл кәсіби міндеттерді шешу үшін кәсіби қызметте заңнамалық және басқа да нормативтік-құқықтық құжаттарды тиімді пайдалануды қамтамасыз ететін рухани және материалдық жүйесін анықтау қажет деген қорытынды жасаймыз. Және зерттеу мәселелерімізге қатысты құзыреттілік тұғырды ұсынамыз.

Жалпы ғылым әдіснамасының құрылымындағы құзыреттілік тұғыр, Ш.Таубаеваның жұмысында әдіснама деңгейлерінің жалпы схемасы танымның 4 деңгейін қамтитыны айтылады:

біріншіден, жалпы білім принциптері мен жалпы ғылымның категориялық құрылымын қамтитын философиялық әдіснаманың деңгейі;

екіншіден, жалпы ғылыми принциптер мен нормалардың деңгейі, барлығына қатысты зерттеу әдістері Аристотель заманынан бері (өлшем, сапа, сан және т.б.) ең маңызды категориялармен жұмыс істейтін жалпы ғылымға;

үшіншіден, нақты ғылыми әдіснаманың деңгейі терминдер мен принциптердің ерекшелігін анықтайтын белгілі бір арнайы ғылыми пән де немесе білім саласында қолданылатын зерттеу әдістері мен принциптерінің, процедуралардың жиынтығы ретінде;

төртіншіден, технологияларды, жалпы процедураларды әзірлеумен зерттеудің әдістемесі мен техникасымен байланысты әдіснамалық-процедуралық деңгей әр түрлі процестерді жүзеге асыру [52, 21 б.].

Құзыреттілік тұғырдың маңыздылығын баса айта отырып, ол білім берудің тәжірибеге бағдарлануын күшейтетінін, нәтиженің шеберлік жағына баса назар аударатынын атап өткен жөн. Отандық психологиялық-педагогикалық ғылымда құзыреттілік тұғыр дәстүрлі білімге қарама-қайшы келмейді, бірақ оның мазмұнын жеке компоненттермен едәуір кеңейтеді, бірақ оның ерекшелігі білімнің күтілетін нәтижесі білім, білік, дағдылар жүйесі емес, құзыреттілік жиынтығы ретінде қолданылады [52, 30 б].

Білім берудегі құзыреттілік тұғыр білім беру нәтижелерін бағалауда жоғарғы оқу орны техникалық факультет студенттерінің «құзыреттілік», «құзырет» ұғымдарына бағыттайды. Бұл тұғырды мұқият талдау және оның қолданыстағы тәсілдер арасындағы орнын анықтау қажеттілігі туындайды.

Біз «құзырет», «құзыреттілік» ұғымдары «білім, білік, дағдылар» ұғымдарына қарағанда әлдеқайда кең деп санаймыз, өйткені ол жеке тұлғаның бағытын (мотивация, құндылық бағдарлары және т.б.), оның стереотиптерді жету, проблемаларды сезіну, парасаттылық, ойлау икемділігін көрсету қабілеттерін (мінез-дербестік, мақсаттылық, ерік-жігер сапалар) қамтиды [53].

Қазақстандық қоғамның саяси және әлеуметтік-экономикалық өміріндегі өзгерістерге байланысты өндіріс талаптарына дайындықтың нақты бағыты мақсатында білім беру жүйесі мен кәсіптік орта арасындағы қатынастарды терең трансформациялауды жүргізу қажет болды. Осыған байланысты қазіргі заманғы инженерлік-техникалық мамандық университетінің түлегі өзінің кәсіби мәдениетін қамтамасыз ету тұрғысынан жоғары талаптарға ие. Ең маңызды бөлігі – құқықтық құзыреттілік, барлық қызмет салаларына байланысты кәсіби міндеттерді заңды түрде ақылмен шешуге мүмкіндік береді.

Университеттегі техникалық факультет студентінің құқықтық дайындығының қалыптасқан тәжірибесін талдау көрсеткендей, ол көбінесе теориялық курстармен шектеледі, бұл түлектің сәтті жұмыс істеуі және бейімделуі үшін қажетті бірқатар дағдыларды қалыптастыруға мүмкіндік бермейді. Университеттің техникалық факультетінің қазіргі болашақ бакалавр-түлегінің кәсіби қызметі жабдықты жобалау және пайдалану кезінде оның жұмысындағы экологиялық талаптарды сақтауды, Еңбек және әкімшілік құқық нормалары негізінде өндірістік процестің экономикалық тиімділігін қамтамасыз етуді, келісімшарттық құқық талаптары негізінде өнімді сатуды талап етеді.

Университеттегі техникалық студенттің алдыңғы дайындығы құқық туралы жалпы түсініктер жүйесіне, студенттің жеке басына (отбасы құқығы, тұрғын үй құқығы және т. б.) және кәсіби қызметке (еңбек құқығы, әкімшілік құқық, экологиялық құқық және т. б.) қатысты құқықтың кейбір аспектілеріне бағытталғанымен, енді оқытуды оқытуға қайта бағыттау қажет құқықтық дағдылар.

А.К.Құсайынов пен С.Қ.Қалиевтың сөздігінде (sozdik.kz сайт) «құзырет» ұғымы «компетенция», ал «құзыреттілік» - «компетентность» деп аударылады [54].

2017 жылы терминологиялық жұмысты жүйелеу, терминдерді біріздендіру, терминдердің халықтың түсінуіне қол жетімділігін қамтамасыз ету үшін сайт ашылды termincom.kz. Сайтта бекітілген терминдер, салалық терминологиялық сөздіктер, осындай мазмұндағы ғылыми материалдар жарияланады. Сондай-ақ, аудармадағы «құзырет» термині «компетенция», ал «құзыреттілік» - «компетентность» дегенді білдіреді [55].

Құзыреттілікті жеке қасиет ретінде, жеке үйренген құндылық бағдары ретінде қарастыруға болады, оның негізінде бірқатар құзыреттер жатыр. Бұл мағынада құзыреттілікті жеке құзыреттер спектріне бөлінетін тұлғаның интегралды сипаттамасы ретінде түсіндіруге болады.

«Құзыреттілік» және «құзырет» ұғымдары туралы жалпы қабылданған түсінік жоқ, әр түрлі авторлар оларды қабілет, дайындық, қасиет, жеке тұлғаның сапасы ретінде анықтайды:

- мәселен, бірқатар ғалымдар (Майгельдиева Ш.М. [56], Купавцев А.В. [57], Петрунева Р.М. [58] және т.б.) «құзырет» және «құзыреттілік» ұғымдары бірдей семантикалық жүктемені көтере алады;

- ғалымдардың тағы бір тобы (Э.Ф.Зеер [59], Э.А.Симанюк [60], И.А.Зимняя [61], Ю.Г.Татур [62], М.А.Чошанов [63], А.В.Хуторская [64] және т.б.) бұл ұғымдарды мәні мен мазмұны және қолдану аясына қатысты ажыратуға болады;

- қазақстандық ғалымдар (Б.Б. Кенжебеков [39], Г.Ж.Менлибекова [40], К.С.Құдайбергенова [41], т.б.) жоғарғы білім беру жүйесіндегі мамандардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары мен ерекшеліктерін жіктей алған.

Алайда, құзыреттілік тәсілін іс жүзінде жүзеге асыруда «құзырет» және «құзыреттілік» терминдерінің мәнін түсінуде әлі де бірлік жоқ, көбінесе бұл ұғымдар бір-бірімен араласып, бір-бірінің орнына қолданылады, бұл негізсіз болып көрінеді.

Шетелдік сөздердің қысқаша сөздігінде «құзыретті (лат. competens, competentis тиісті, қабілетті) - белгілі бір салада білетін, білетін; өз білімі немесе өкілеттігі бойынша бірдеңе жасауға немесе шешуге, бір нәрсені бағалауға құқығы бар» деген анықтама берілген [65]. Яғни, «бұл менің құзыретімде емес» десе «ол қабілетсіз» дегенді білдіреді, ал, «кәсіби құзыретті емес» десе, білімнің, дағдылардың, тәжірибенің және т.б. жоқтығын білдіреді.

Құзыреттілік мәселенің өзі ағылшын тілді ортадан педагогика саласына енген. LingvoUniversal сөздігінде «құзырет» ұғымы «құзыреттілікке» теңестіріледі:

1. қабілеттілік, деректер, білім, құзыреттілік (қызметтің қандай да бір түрін жүзеге асыру үшін жеткілікті);
- 2) лингвистикалық, тілдік құзыреттілік;
- 3) байлық, материалдық жағдайды қамтамасыз ету;
- 4) құқықтық құзыреттілік, заңдылық [66].

Маманның, кәсіпқойдың сапа шаралары санаты ретінде «құзырет» және «құзыреттілік» категорияларын қалыптастыру педагогикадан емес, экономика

мен бизнес саласында 1973 жылдан бастау алған. Дэвид мак-Клелландтың «Testingfor Competence Rather ThanIntelligence» мақаласында «құзыреттілік» терминінің еңбек психологиясындағы ғылыми көзқарас категориясы ретінде қарастырған [67].

Дэвид Макклелланд мақаласында көптеген дипломдар мен курсты аяқтау сертификаттарының иегерлері әрқашан өздерінің кәсіби міндеттерін сапалы орындай алатын қызметкерлер емес екенін дәлелдейді. Зерттеуші жұмыстың тиімділігін қызметкердің «құзыреттілігі» ұғымымен байланыстырды.

Дэвид Макклелландтан кейін Уэдерхед менеджмент мектебінің профессоры Ричард Бояцис жұмысшылардың үш құрамдас бөлікті есепке алу кезінде мүмкін болатын нақты нәтижелерге қол жеткізуі ретінде жұмыс міндеттерін орындау тиімділігін анықтады: *құзыреттер, жұмыстың функционалдық талаптары, ұйымдық орта талаптары*.

Сонымен бірге, Р.Бояцис алғаш рет құзыреттіліктің құрылымын сипаттайтын үш компонентті бөліп көрсетеді (Кесте 2).

Кесте 2 – Құзыреттіліктің құрылымдық компоненттері (Р.Бояцис бойынша)

Құрылымдық компоненттер	Мазмұндық сипаттама
Табиғи	оқу кезінде және жұмыста алған білімдері мен дағдылары алынған құзыреттер
Жүре пайда болған	тұлғаның негізгі қасиеттері табиғи құзыреттермен ерекшеленеді
Бейімделгіш	маманға жаңа кәсіби ортада нақты міндеттерді шешуге мүмкіндік беретін қасиеттер жиынтығы

Жалпы және жеке тұлғаны бөлу үшін біз синонимді түрде жиі қолданылатын «құзырет» және «құзыреттілік» ұғымдарын ажыратуға талпындық:

Құзырет – пәндер мен процестердің белгілі бір шеңберіне қатысты берілген және оларға қатысты сапалы өнімді қызмет үшін қажет жеке тұлғаның өзара байланысты қасиеттерінің (білім, білік, дағды, іс-әрекет әдістері) жиынтығын қамтиды.

Құзыреттілік – адамның өзіне және қызмет нысанасына жеке көзқарасын қамтитын тиісті құзыреттілікке ие болуы, иеленуі [68].

Жоғарыда аталған ғалымдардың еңбектеріне және арнайы сөздіктер мен сайттардағы анықтамаларды жүйелей келе, біз маңызды сипаттамаларды атап өте аламыз:

- жұмыс орнының талаптарына сәйкес кәсіби қызметті жемісті жүзеге асыруға мүмкіндік беретін қабілеттерді тиімді пайдалану;

- кәсіптік мәселелерді шешу бөлігінде бір мезгілде дербестік пен икемділік кезінде мамандық бойынша жұмыс істеу үшін қажетті білімді, іскерлікті және қабілеттерді меңгеру;

- әріптестермен және кәсіби тұлғааралық ортамен дамыған ынтымақтастық; қазіргі өндірістік ортада еңбек қызметін орындау үшін оңтайлы білімнің, қабілеттер мен көзқарастардың интеграцияланған үйлесімі;
- өзін-өзі реттеу, өзін-өзі рефлексия, өзін-өзі бағалау, жағдайлар мен қоршаған ортаның динамикасына жылдам, икемді және бейімделгіш реакциясы бар кең контекст форматында жақсы, тиімді нәрсе жасау мүмкіндігі.

Біздің пікірімізше, *кәсіби, әлеуметтік, жеке және т.б. құзыреттердің белгілі бір жиынтығына ие маманды құзыретті деп атауға болады, яғни адам қызметінің белгілі бір саласында құзыреттілікке ие.*

Жоғарғы білім беру жүйесіндегі құзыреттілік ұғымының анықтамасы: «Жоғарғы білімі бар маманның құзыреттілігі – бұл оның әлеуметтік маңыздылығы мен жеке басын біле отырып, кәсіби және әлеуметтік саладағы табысты шығармашылық (өнімді) қызмет үшін өзінің әлеуетін (білімі, іскерлігі, тәжірибесі, жеке қасиеттері және т. б.) іске асыруға деген ұмтылысы мен қабілеттілігі (дайындығы)».

Біздің зерттеуімізде кәсіби құзыреттілікті студенттің жеке басының интегративті (жүйелік) қасиеті ретінде түсінуден, оның білімнің құқықтық және заңнамалық салаларында терең хабардар болуын, кәсіби дағдылары мен дағдыларын, болашаққа бағытталған және динамикалық байытуға ашық, өзіне сенімді және маңызды нәтижелер мен сапаға қол жеткізе алатын маманның жеке тәжірибесі мен білімін сипаттауға көштік. Яғни, ЖОО техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру процесінің проблемасын шешу бағыттарын айқындау кезінде, ең алдымен, бізге «құқықтық құзыреттілік» анықтамаларына семантикалық талдау жүргізу қажет болды (Сурет 1).

Сурет 1 – Құқықтық құзыреттіліктің құрылымы

Жоғарғы оқу орындарында студенттердің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастыру бірнеше негізгі әдіснамалық тұғырларды қамтиды:

1. *Жағдаяттық тұғыр*: студенттердің кәсіби қызметінде кездесетін нақты құқықтық жағдайларды модельдеуді қамтиды. Бұл практикалық дағдылар мен құқықтық сауаттылықты дамытуға көмектеседі.

2. *Интерактивті оқыту әдістері*: рөлдік ойындар, пікірталастар және сот процестерін модельдеу сияқты интерактивті әдістерді қолдану құқықтық нормалар мен олардың қолданылуын тереңірек түсінуге ықпал етеді

3. *Үздіксіз құқықтық білім беру*: студенттердің құқықтық мәдениеті мен құқықтық санасын қалыптастыру үшін үздіксіз құқықтық білім берудің маңыздылығы атап өтіледі. Бұл ресми және бейресми оқытуды қамтиды.

4. *Бағалау және тиімділік критерийлері*: құқықтық құзыреттілікті бағалау критерийлерін әзірлеу студенттердің үлгерімін өлшеуге және жақсы нәтижелерге қол жеткізу үшін білім беру бағдарламаларын реттеуге мүмкіндік береді

Бұл тұғырлар студенттерге теориялық білімді игеріп қана қоймай, оларды іс жүзінде қолдануға көмектеседі, бұл білікті мамандарды даярлаудың маңызды аспектісі болып табылады.

Техникалық салалардағы студенттердің құқықтық құзыреттілігін дамыту кәсіби білім берудің негізгі құрамдас бөлігі ретінде кеңінен танылғанымен, бұл процесті қолдаудағы нақты цифрлық қосымшалардың рөлі туралы эмпирикалық зерттеулер жеткіліксіз. Алдыңғы зерттеулер құқықтық білім берудегі цифрлық құралдардың жалпы артықшылықтарын атап өтті, бірақ олардың техникалық пәндердегі студенттерге қолданылуын жеткілікті түрде зерттемеді. Эмпирикалық деректердің бұл жетіспеушілігі болашақ техникалық мамандардың құқықтық және цифрлық сауаттылығын арттыру үшін заманауи технологиялардың оқу бағдарламаларына қалай енгізілуі мүмкін екенін түсінуде айтарлықтай алшақтық тудырады.

Алдыңғы зерттеулер құқықтық білім берудегі және жоғарғы білім берудегі цифрлық құралдардың мотивациялық, когнитивтік және өнімділікке байланысты артықшылықтарын, соның ішінде қатысудың артуын, сыни ойлауды және академиялық көрсеткіштерді құжаттады [10, 16, 19–22, 24, 28]. Дегенмен, бұл тұжырымдардың көпшілігі сипаттамалық болып қала береді және техникалық салалардағы студенттер үшін пәнге тән әсерлерді сирек ажыратады. Жеке қосымшалардың академиялық жұмыстары қолданбалы мәселелерді шешуге және нормативтік сәйкестікке бағытталған инженерлік студенттерге әртүрлі пайда әкелетіні туралы дәлелдер жеткіліксіз болып қала береді. Бұл зерттеу инженерлік студенттерге арналған құқықтық білім берудегі үш платформаны пайдалануды талдау арқылы бұл алшақтықты жояды.

Қоғамдық және технологиялық өзгерістердің жедел қарқынымен жүріп жатқан жағдайында құқықтық құзыреттілік кәсібиліктің негізгі өлшемі және әртүрлі салалардағы қазіргі заманғы мамандар үшін тәуекелдерді басқарудың маңызды құралы болып табылады. Құқықтық нормалар трансформация мен инновацияға негізделген дамуды қолданыстағы талаптар мен шектеулермен үйлестіретін негізді қамтамасыз етеді. Студенттердің құқықтық аспектілерді

білуі азаматтық қоғам қағидаттарын түсінуінің маңызды бөлігі болып табылады [69]. Қазіргі заманғы инженерлік тәжірибе техникалық жүйелерді жобалаудан әлдеқайда асып түседі: ол зияткерлік меншікпен, деректерді қорғаумен, еңбек қауіпсіздігімен, қоршаған ортаны реттеумен және жобалық қызметтегі келісімшарттық міндеттемелермен жұмыс істеуді қамтиды. Үнемі өзгеріп отыратын қоғамның талаптарына көп өлшемді құзыреттіліктер мен бейімделуді дамыту қазіргі заманғы университеттер үшін негізгі білім беру мақсаты болып табылады [70]. Техникалық, басқарушылық және құқықтық салалар арасындағы өзара әрекеттесудің артуымен сипатталатын пәнаралық байланыстарды нығайтуға бағытталған үрдіс артып келеді. Нәтижесінде, оқу бағдарламалары өздерінің баса назарын тар техникалық дағдылардан күрделі, реттелетін ортада тиімді жұмыс істей алатын жан-жақты мамандарды дайындауға ауыстырды. Құқықтық нормаларды, соның ішінде жанжалдарды шешуді, зияткерлік меншікті қорғауды және деректерді қорғауды басқаруды басқаруды басқару мүмкіндігі техникалық мамандар үшін кәсібиліктің негізгі аспектісіне айналды.

Жоғарғы оқу орындарында студенттердің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастырудың әдіснамалық тұғырлары психологиялық-педагогикалық еңбектерде білім беру процесінің кешенді, жүйелі ұйымдастырылуы арқылы негізделеді. Бұл тұғырлар құқықтық білімді тек теориялық тұрғыда меңгерту емес, оны практикалық әрекетпен ұштастыруды, тұлғаның құқықтық мәдениетін, жауапкершілігін және әлеуметтік белсенділігін дамытуға бағытталады.

Жүйелілік тұғыры (құқықтық тәрбие барлық оқу пәндері мен тәрбие жұмыстарының мазмұнына кіріктіріліп, студенттің тұлғалық дамуының ажырамас бөлігі ретінде қарастырылады); іс-әрекеттік тұғыр (студенттердің құқықтық білімін тәжірибелік жағдайларда қолдану, құқықтық мәселелерді шешу дағдыларын қалыптастыруға басымдық береді); құндылықтық (аксиологиялық) тұғыр (құқықтық нормаларды меңгеру арқылы әділеттілік, заңға құрмет, азаматтық жауапкершілік сияқты құндылықтарды орнықтыруға бағытталады); ақпараттық-семиотикалық тұғыр (құқықтық құзыреттілікті кәсіби даярлықпен байланыстыра отырып, болашақ маманның кәсіби қызметінде заң талаптарын сақтауға мүмкіндік береді) өзара бірлігі білім беру үдерісі субъектілерінің тұлғалық сферасының дамуына әсер ете алады.

Осылайша, әдіснамалық тұғырлар студенттердің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыруды білім беру процесінің барлық деңгейінде жүзеге асыруды көздейді. Бұл олардың кәсіби даярлығының сапасын арттырып қана қоймай, құқықтық мәдениеті жоғары, қоғамда белсенді әрі жауапты азамат ретінде қалыптасуына ықпал етеді.

1.3 Заманауи жоғарғы техникалық білім беру жағдайында құқықтық құзыреттілікті қалыптастыру ерекшеліктері

Мемлекет пен қоғам өмірінде құқықтың атқаратын рөлі аса маңызды және құқық нормалары тарапынан реттелмеген және аз кездесетін саланың басты мақсаты:

- құқық ережелерді белгілеп, олардың орындалуын қамтамасыз етіп, қоғамдық тәртіптің сақталуын қадағалайды;

- азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының қорғалуына кепілдік беретін жүйені қалыптастырады. Құқықтық білім беру мен құқықтық құзыреттілікті қалыптастыру – осы маңызды міндеттерді жүзеге асырудың негізгі құралдарының бірі [71].

Техникалық факультет бакалаврының құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру процесі тек кәсіби қызмет процесінде ғана емес, одан бұрын университеттің оқу процесінде де болуы керек. Бұл жағдайда студент-бакалавры дербес құқықтық даму дағдыларын игереді, білім берудегі құқықтық қатынастардағы проблемалық жағдайларды шешуде белгілі бір озық тәжірибеге ие бола алады. Алайда, білім берудің өзгермелі құқықтық саласында студенттерге құзыретті қызмет стратегиясын анықтау қиындықтар туғызады. Педагогикалық аспектісіне назар аударсақ, болжам білім беру ортасындағы жанжал жағдайларының көбеюін, жас мұғалімдердің мектептен кетуін, ата-аналар қауымдастығының жалпы білім беру жағдайына наразылығының артуын, оның шиеленісті эмоционалды климатын көрсететін мектеп тәжірибесі мен БАҚ материалдарын талдаумен расталады [72].

Осыған байланысты студенттің мәртебесін қамтамасыз ету үшін университетте қалыптасқан құқықтық құзыреттілікті қалыптастыру мәселесі туындайды, яғни, студент-бакалавр құқықтық саладағы кәсіби міндеттерді шешуге дайындығы болуы қажет, кәсіби қызметте туындайтын құқықтық сипаттағы проблемалық жағдайларды саналы және жауапты шеше алуы керек. Нақты білім, дағдылар мен қатынастарды қамтитын құқықтық құзыреттілік құрылымына сүйене отырып, жоғарғы оқу орындараның техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру процесінің ерекшеліктерін анықтау қажет.

Құқықтық құзыреттіліктің *ерекшеліктерін* зерттеу жұмысымыздың карама-қайшылықтарын шеше отырып, төмендегідей жүйелейміз:

- қоғамдық өмірді құқықтық реттеудің мәні, негізгі салалары мен тетіктері туралы білімдерінің толыққанды болуы;

- туындайтын өмірлік жағдайлардың құқықтық аспектілерін бөліп көрсете білу және оларды құқықтық құралдармен шешудің маңыздылығын анықтау;

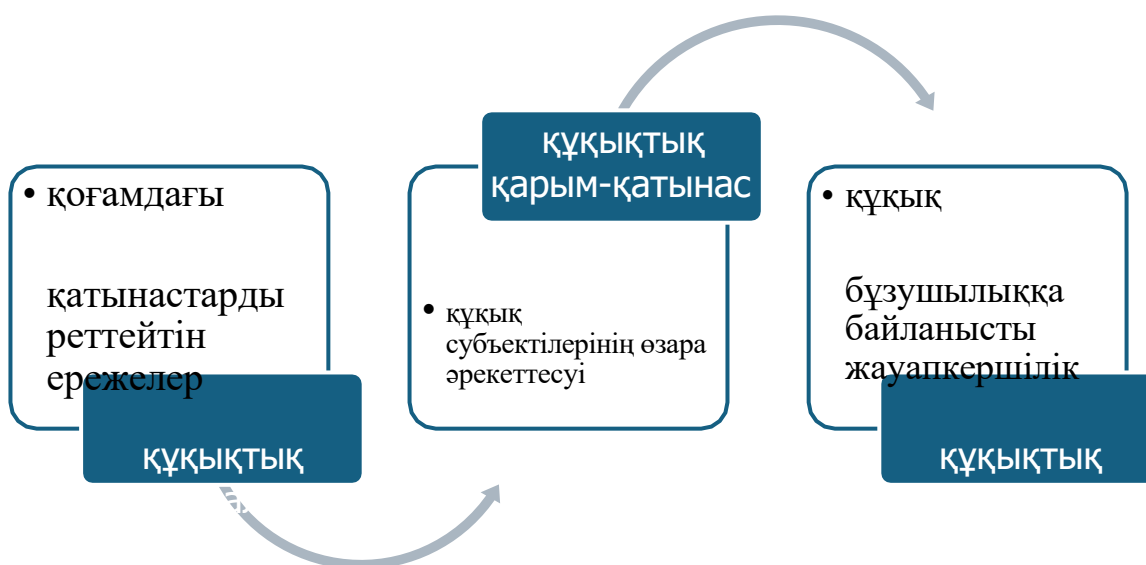
- қалыптасқан құқықтық жағдайды әртүрлі көзқарастардан және құқықтық рәсімдердің бәсекелестігін ескере отырып талдау мүмкіндігі;

- мәселені шешу үшін жеткілікті құқықтық ақпаратты анықтау;

- құқықтық салдарды көре білу;

- қабылданатын шешімдер мен жасалатын әрекеттер;
- проблемаларды құқықтық шешудің тетіктері мен құралдарын пайдалануға дайындығы мен қабілеті.

Қоғамдық өмірді құқықтық реттеу дегеніміз – мемлекеттің құқықтық нормалар арқылы қоғамдық қатынастарға ықпал етуі. Бұл реттеу құқық субъектілерінің өз құқықтары мен міндеттерін танып-білуін қамтамасыз етеді (Сурет 2).

Сурет 2 – Құқықтық реттеудің негізгі салалары

Құқықтық реттеу тетіктері құқықтық нормалар, құқықтық қарым-қатынас, құқықтық жауапкершілік, құқықтық сана, құқық қолдану актілері, құқықтар мен міндеттерді іске асыру актілерін қамтиды. Бұл білімдер қоғамдық қатынастарды реттеуге, құқықтық тәртіпті сақтауға және азаматтардың құқықтарын қорғауға мүмкіндік береді [71]. Құқықтық реттеу қоғамның тұрақтылығын, әділеттілігін және демократияны қамтамасыз етеді деп есептейміз.

Өмірлік жағдайлардың құқықтық аспектілерін бөліп көрсету және оларды құқықтық құралдармен шешудің маңыздылығын *анықтау* үшін бірнеше негізгі қадамдарды орындау қажет деп есептейміз (Кесте 3).

Өмірлік жағдайларды құқықтық тетіктер арқылы реттеу олардың әділ әрі нәтижелі шешілуіне мүмкіндік береді. Мұндай тәсіл қоғамдағы құқықтық тәртіпті тұрақтандырып, азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды қамтамасыз етеді.

Құқықтық жағдайды толыққанды бағалау үшін оны түрлі теориялық және тәжірибелік көзқарастар негізінде қарастырып, құқықтық рәсімдердің өзара бәсекелестік сипатын назарға алу маңызды.

Құқықтық аспектілерді бөліп көрсету және оларды құқықтық құралдармен шешу өмірлік жағдайларды тиімді және әділ шешуге мүмкіндік береді. Бұл қоғамдағы құқықтық тәртіпті нығайтуға және азаматтардың құқықтарын қорғауға көмектеседі.

Кесте 3 – Өмірлік жағдайлардың құқықтық аспектілерін анықтаудың қадамдары

Қадамдар	Мазмұны	Нәтижесі
<i>Құқықтық аспектілерді анықтау</i>	Өмірлік жағдайдың құқықтық аспектілерін анықтау үшін құқықтық нормалар мен ережелерді зерттеу, қоғамның тұрақтылығын, әділеттілігін сақтау	Бұл құқықтық нормалар жағдайға қалай әсер ететінін және қандай құқықтар мен міндеттерді қамтитынын түсінуге көмектеседі
<i>Құқықтық құралдарды қолдану</i>	Құқықтық құралдар – заңдар, нормативтік актілер, сот шешімдері және құқықтық кеңестер.	Бұл құралдар өмірлік жағдайды шешуге бағытталған нақты әрекеттерді анықтайды
<i>Құқықтық мәдениетті қалыптастыру</i>	Құқықтық мәдениет – құқықтық білім, құқықтық сана және құқықтық тәртіпті сақтау.	Құқықтық мәдениет адамның құқықтық мәселелерді түсінуіне және оларды дұрыс шешуіне көмектеседі
<i>Құқықтық кеңес алу</i>	Құқықтық мәселелерді шешуде мамандардың кеңесін алу маңызды.	Адвокаттар, заңгерлер және құқықтық кеңесшілер өмірлік жағдайды құқықтық тұрғыдан талдап, тиімді шешімдер ұсына алады
<i>Құқықтық тәртіпті сақтау</i>	Құқықтық тәртіпті сақтау – заңдарды орындау және құқықтық нормаларды сақтау.	Бұл қоғамдағы тұрақтылық пен әділеттілікті қамтамасыз етеді

Қалыптасқан құқықтық жағдайды әртүрлі көзқарастардан және құқықтық рәсімдердің бәсекелестігін ескере отырып талдау үшін келесі қадамдарды орындау қажет:

1. *Әртүрлі көзқарастарды ескеру:* Құқықтық жағдайды талдау кезінде әртүрлі мүдделі тараптардың көзқарастарын ескеру маңызды. Әртүрлі көзқарастарды ескеру құқықтық жағдайды жан-жақты түсінуге және әділ шешім қабылдауға көмектеседі.

2 *Құқықтық нормаларды салыстыру:* Құқықтық жағдайды талдау кезінде әртүрлі құқықтық нормаларды салыстыру қажет. Бұл салыстыру құқықтық нормалардың артықшылықтары мен кемшіліктерін анықтауға және ең тиімді шешімді таңдауға көмектеседі

3 *Құқықтық талдау әдістерін қолдану*: Құқықтық талдау әдістері – салыстырмалы құқықтану, құрылымдық-функционалдық талдау, жүйелік талдау және т.б. Бұл әдістер құқықтық жағдайды тереңірек түсінуге және құқықтық шешімдерді негіздеуге мүмкіндік береді.

4. *Халықаралық тәжірибені ескеру*: Құқықтық жағдайды талдау кезінде халықаралық тәжірибені ескеру маңызды. Бұл тәжірибе құқықтық мәселелерді шешудің жаңа тәсілдерін ұсынуға және құқықтық жүйені жетілдіруге көмектеседі.

Құқықтық жағдайды әртүрлі көзқарастардан және құқықтық рәсімдердің бәсекелестігін ескере отырып талдау құқықтық шешімдердің сапасын арттыруға және құқықтық жүйенің тиімділігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Мәселені шешуде жеткілікті құқықтық ақпаратты анықтау үшін келесі қадамдарды орындау қажет:

1. *Ақпарат көздерін анықтау*: Құқықтық ақпаратты іздеу үшін сенімді дереккөздерді пайдалану маңызды. Мысалы, Қазақстан Республикасының «Zan» деректер базасы құқықтық ақпараттың электрондық көзі болып табылады.

2. *Құқықтық нормаларды зерттеу*: Құқықтық нормалар мен заңдарды зерттеу арқылы мәселенің құқықтық аспектілерін анықтауға болады. Бұл үшін «Әділет» АҚЖ сияқты ақпараттық жүйелерді қолдануға болады.

3. *Құқықтық құжаттарды талдау*: Құқықтық құжаттарды талдау арқылы мәселенің құқықтық аспектілерін тереңірек түсінуге болады. Бұл құжаттар нормативтік құқықтық актілер, т.б. болуы мүмкін.

4. *Халықаралық тәжірибені ескеру*: Құқықтық мәселелерді шешуде халықаралық тәжірибені ескеру маңызды. Бұл тәжірибе құқықтық мәселелерді шешудің жаңа тәсілдерін ұсынуға және құқықтық жүйені жетілдіруге көмектеседі.

Бұл қадамдар мәселені шешу үшін жеткілікті құқықтық ақпаратты анықтауға және тиімді шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді.

Құқықтық салдарды көре білу – құқықтық мәселелерді шешуде маңызды қабілет. Құқықтық салдарды түсіну үшін заңдар мен нормативтік актілерді білу маңызды. Бұл құқықтық нормалардың қандай салдарға әкелетінін түсінуге көмектеседі.

Құқықтық жағдайды талдау арқылы оның салдарын болжауға болады. Бұл талдау құқықтық нормалардың қолданылуын және олардың ықтимал нәтижелерін анықтауға мүмкіндік береді

Құқықтық құзыреттілікті қалыптастыруда қабылданатын шешімдер мен жасалатын әрекеттер келесі негізгі қадамдарды қамтиды (Кесте 4):

Кесте 4 – Құқықтық құзыреттілікті қалыптастыруда қабылданатын шешімдер мен жасалатын әрекеттер

Қадамдар	Мазмұны	Нәтижесі
1	2	3
<i>Құқықтық білімді арттыру</i>	Құқықтық құзыреттілікті қалыптастыру үшін құқықтық білімді арттыру маңызды.	Бұл заңдар мен нормативтік актілерді оқып-үйрену, құқықтық курстарға қатысу және құқықтық әдебиеттерді оқу арқылы жүзеге асырылады.
<i>Құқықтық тәжірибе жинақтау</i>	Құқықтық мәселелерді шешуде тәжірибе жинақтау маңызды.	Бұл құқықтық кеңестер беру, сот процестеріне қатысу және құқықтық мәселелерді шешу арқылы жүзеге асырылады.
<i>Құқықтық мәдениетті қалыптастыру</i>	Құқықтық мәдениет – құқықтық құзыреттіліктің маңызды бөлігі.	Бұл құқықтық нормаларды сақтау, құқықтық тәртіпті құрметтеу және құқықтық жауапкершілікті түсіну арқылы қалыптасады
<i>Құқықтық құжаттарды талдау</i>	Құқықтық құжаттарды талдау арқылы құқықтық мәселелерді тереңірек түсінуге болады.	Бұл құжаттар нормативтік құқықтық актілер, т.б. болуы мүмкін
<i>Халықаралық тәжірибені ескеру</i>	Халықаралық тәжірибені ескеру арқылы құқықтық құзыреттілікті кеңейтуге болады.	Бұл тәжірибе құқықтық мәселелерді шешудің жаңа тәсілдерін ұсынуға мүмкіндік береді

Бұл қадамдар құқықтық құзыреттілікті қалыптастыруға және құқықтық мәселелерді тиімді шешуге көмектеседі.

Проблемаларды құқықтық шешудің тетіктері мен құралдарын пайдалануға дайындық пен қабілет келесі негізгі аспектілерді қамтиды (Кесте 5).

Кесте 5 - Проблемаларды құқықтық шешудің тетіктері мен құралдарын пайдалануға дайындық пен қабілет аспектілері

Аспектілер	Мазмұны	Нәтижесі
1	2	3
<i>Құқықтық білім</i>	Құқықтық мәселелерді шешу үшін қажетті заңдар мен нормативтік актілерді білу маңызды	Бұл құқықтық нормаларды дұрыс қолдануға және құқықтық шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді

5-кестенің жалғасы		
1	2	3
<i>Құқықтық талдау қабілеті</i>	Құқықтық жағдайларды талдау және олардың салдарын болжау қабілеті құқықтық шешімдердің тиімділігін арттырады	Бұл үшін құқықтық талдау әдістерін қолдану қажет
<i>Құқықтық тәжірибе</i>	Құқықтық мәселелерді шешуде тәжірибе жинақтау маңызды	Бұл құқықтық кеңестер беру, сот процестеріне қатысу және құқықтық мәселелерді шешу арқылы жүзеге асырылады
<i>Құқықтық құралдарды қолдану</i>	Құқықтық құралдар – заңдар, нормативтік актілер, сот шешімдері және құқықтық кеңестер	Бұл құралдар құқықтық мәселелерді шешуге бағытталған нақты әрекеттерді анықтайды
<i>Құқықтық мәдениет</i>	Құқықтық мәдениет – құқықтық құзыреттіліктің маңызды бөлігі	Бұл құқықтық нормаларды сақтау, құқықтық тәртіпті құрметтеу және құқықтық жауапкершілікті түсіну арқылы қалыптасады

Бұл аспектілер проблемаларды құқықтық шешудің тетіктері мен құралдарын тиімді пайдалануға дайындық пен қабілеттілікті қамтамасыз етеді.

Қорыта келе айтарымыз, заманауи жоғарғы техникалық білім беру жағдайында құқықтық құзыреттілікті қалыптастырудың ерекшеліктерін біз жоғарыда толық ашуға талпындық. Яғни, техникалық факультет студенттеріне тікелей әсер ететін *білім беру мазмұны мен оқыту әдістері* құқықтық-нормативті құжаттарды игеру арқылы іске асады және басты ерекшелігі болып табылады (Сурет 3).

Сурет – 3. Құқықтық құзыреттілікті қалыптастыру ерекшелігі

Ал, *құзыреттілік бағалау* құқықтық мәселелерді шешуге бағытталған нақты әрекеттермен түсіндіріледі және құқықтық құзыреттілікті қалыптастырудың негізгі ерекшеліктері болып есептеледі. *Мотивация және мақсатты болжау* да құқықтық құзыреттілікті қалыптастырудың ерекшеліктері деп айта аламыз, себебі, техникалық факультет студенттерінің құқықтық санасын, мәдениетін және қатынасын орнату үшін белсенді мотивация қажет. Мотивация мақсатты істерді болжауға және мақсатты түрде жетістікке жетуге септігін тигізбей қоймайды

Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультет студенттерінің алдында адамның құқықтары мен бостандықтарын игеру, өзін қайта тәрбиелеу, яғни өзінің құндылықтарын, мұраттарын түсіну, адамгершілік құқықтық нормаларын игеру міндеті тұр. Ол студенттің құқықтық мәдениетін қалыптастыруға, өз құқықтарын дәйекті қорғайтын және басқаның құқықтарына қол сұғылмайтын еркін адам ретінде оның жеке басының дамуының ерекше құқықтық кеңістігін құруға қатысуға дайын болуы керек.

Біз зерттеу жұмысымызда техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттіліктерін дамытуда бүгінгі күнгі заманауи цифрлық сауаттылықтың маңыздылығымен сипаттаймыз:

- дизайндық әзірлемелерден туындайтын зияткерлік меншік құқықтарын қорғау;
- бағдарламалық жасақтама мен жүйелерде деректерді қорғау және киберқауіпсіздік талаптарының сақталуын қамтамасыз ету;
- зертханалық және далалық жұмыстар кезінде еңбекті қорғау, қауіпсіздік және қоршаған ортаны қорғау ережелерінің сақталуын қамтамасыз ету;
- техникалық жобалар шеңберіндегі келісімшарттық міндеттемелерді үйлестіру.

Осы мақсатқа жету үшін келесі зерттеу жолдары тұжырымдалып, жүзеге асырылды:

1) техникалық салалардағы студенттерге құқықты оқуға ұсынылған қолданбаларды анықтау;

2) техникалық салалардағы студенттерге арналған үш цифрлық қолданбаны - Knewton, Casetext және LexisNexis - пайдалана отырып, құқықтық оқу бағдарламасын әзірлеу және енгізу;

3) жауаптардың статистикалық талдауын және олардың білім беру процесіне және құқықтық білім берудегі педагогикалық әдістерге әсерін бағалауды қамтитын эксперименттік зерттеу арқылы осы қолданбалар бойынша студенттердің пікірлерін бағалау (Knewton, Casetext және LexisNexis) Осы мақсатқа жету үшін келесі зерттеу мақсаттары тұжырымдалып, жүзеге асырылды:

1) техникалық салалардағы студенттерге құқықты оқуға ұсынылған қолданбаларды анықтау;

2) техникалық салалардағы студенттерге арналған үш цифрлық қолданбаны - Knewton, Casetext және LexisNexis - пайдалана отырып, құқықтық оқу бағдарламасын әзірлеу және енгізу;

3) жауаптардың статистикалық талдауын және олардың білім беру процесіне және құқықтық білім берудегі педагогикалық әдістерге әсерін бағалауды қамтитын эксперименттік зерттеу арқылы осы қолданбалар бойынша студенттердің пікірлерін бағалау (Knewton, Casetext және LexisNexis) [72].

Заманауи жоғарғы техникалық білім беру жағдайында құқықтық құзыреттілікті қалыптастыру ерекшеліктерін цифрландыру мәселелерімен байланыстыра отырып, келесідей қадам жасауға талпындық:

1) техникалық білім берудегі құқықтық құзыреттілікке қойылатын талаптар;

2) сандық трансформация және пәнге тән әсерлер;

3) эмпирикалық деректер және қолданба деңгейіндегі функционалдылық (Knewton, Casetext, LexisNexis);

4) қысқаша мазмұны және анықталған әлсіз жақтары.

Техникалық білім берудегі құқықтық құзыреттілікке қойылатын талаптар.

Болашақ мамандардың құқықтық құзыреттілігін дамыту және құқықты зерттеуді жетілдіру қажеттілігі қоғам мен еңбек нарығындағы елеулі өзгерістерден туындайды [73]. Қазіргі заманғы инженерлік тәжірибе зияткерлік меншікті қорғау, деректерді қорғау және келісімшарттарды басқаруды қоса алғанда, құқықтық саламен барған сайын тоғысады. Зубаеда және т.б. атап өткендей, техникалық мамандардың мықты құқықтық дағдылары деректерді қатаң қорғау мен инновация қажеттілігін теңестірудің негізі болып табылады [74]. Қазіргі қоғамның басымдығы - жан-жақты және жан-жақты мамандарды даярлау. Әлеуметтік және гуманитарлық ғылымдарды зерттеу техникалық мамандықтардағы студенттерге «көзқарастарын кеңейтуге, мәселелерді әртүрлі көзқарастардан талдауға және өз пікірлерін батыл білдіруге» көмектеседі [75]. Осы аспектіні ескере отырып, техникалық білімді «ғылымды, технологияны, инженерияны және математиканы зерттеуді қоғамға, оның әл-ауқатына, құндылықтарына және мәдениетіне қызығушылықпен және қамқорлықпен біріктіретін жол» деп түсіндіруге болады. Студенттерге болашақ жұмыстары үшін негізгі құқықтық ұғымдарды білу және құқық негіздерін түсіну қажет. Цифрлық технологияларды пайдалану құқық негіздері бойынша негізгі білімді дамытуға ықпал етеді, студенттерге бұл білімді қолдануға мүмкіндік береді және мамандандырылған пәндер бойынша практикалық сабақтарға көбірек уақыт босатады. Нилупу-Морено және т.б. пікірінше [76], LegalTech-ті пайдалану теңгерімді және этикалық тұрғыдан қолданылған кезде студенттердің заманауи еңбек нарығына дайындығын айтарлықтай жақсарты алады.

Сандық трансформация және пәнге тән әсерлер.

Білім беру мен заңгерлік тәжірибені цифрландыру кәсіби талаптарды да, білім беру тәсілдерін де өзгертті. Цифрлық орта білім беру процесін тұтастай оңтайландыру үшін электрондық, қашықтықтан және аралас оқыту жүйесін құра алады. Цифрлық технологиялар әртүрлі пәндерді оқуда сәтті

қолданылады және техникалық мамандықтар студенттерінің құқық негіздерін меңгеру процесін айтарлықтай жақсарты алады. Эмпирикалық зерттеулерге сәйкес, білім беру процесінде тиімді цифрлық құралдарды пайдалану қабылдау мен когнитивті дағдыларды жақсартуға, сыни ойлауды дамытуға, мәселелерді шешуге, оқуға деген ынта мен қызығушылықты арттыруға ықпал етеді. Құқық негіздерін оқыту үшін дұрыс тандалған цифрлық технологияларды пайдалану қажетті материалды сапалы меңгеруге және игеруге ықпал етеді [77]. Технологияны пайдалану студенттерге виртуалды шындық құралдарын немесе чатботтарды пайдаланып практикалық тапсырмаларда білімдерін тексеруге мүмкіндік беретін жеке, икемді және қолжетімді білім беру ортасын құруға мүмкіндік береді [78]. Алдыңғы зерттеулер студенттердің жаңа оқу мүмкіндіктерін пайдалануға өте қызығушылық танытатынын көрсетеді [79]. Сонымен қатар, білім беруде цифрлық қосымшаларды пайдаланумен байланысты белгілі бір қиындықтар бар, мысалы, технологияларға деген құштарлық, тең емес қолжетімділік немесе белгілі бір пәндерді оқытуға белгілі бір технологиялардың жарамсыздығы [79, 26]. Тиімді цифрлық технологияларды білім беру процесіне біріктіру студенттерге құқықтық нарықтың үрдістерін түсінуге және құқықтық істерге инновациялық шешімдер табуға көмектеседі [80].

Бұл зерттеулер білім беру үшін цифрландырудың жалпы артықшылықтарын растағанымен, көпшілігі сипаттамалық болып қала береді және кең педагогикалық артықшылықтарға бағытталған. Олар техникалық студенттерге құқық сияқты нақты пәндерді оқытуда цифрлық құралдардың қалай жұмыс істейтінін сирек зерттейді, бұл олардың осы тұрғыда практикалық тиімділігі туралы ашық сұрақтар қалдырады.

Хонгсучон және т.б. пікірінше, цифрлық технологияларды тиімді пайдалану білім беру процесінің жалпы тиімділігін арттырудың негізгі факторы болды [81]. Көптеген зерттеулер технологияның оқушылардың мотивациясына оқу тиімділігінің, өзін-өзі қамтамасыз етудің және қатысудың көрсеткіші ретінде оң әсерін көрсетеді. Цифрлық платформалар оқушылар мен оқушы-мұғалімдер арасындағы ынтымақтастық үшін тиімді ортаны қамтамасыз етеді, бұл сайып келгенде олардың академиялық көрсеткіштерін жақсартады.

Сонымен қатар, әдебиеттерде оқушылардың оқуында нақты цифрлық қолданбаларды нақты пайдалану бойынша зерттеулер жетіспейді. Педагогикалық тәжірибеде цифрлық технологиялардың пайдалылығын бағалау студенттерді оқытудың нақты салаларына байланысты айтарлықтай өзгереді. Дәстүрлі әдістер қолданбалы және жаратылыстану ғылымдарына қарағанда гуманитарлық ғылымдар үшін тиімдірек деген идеяны Дона және т.б. сипаттаған [82]. Сонымен қатар, зерттеу, оқыту және басқаруды қоса алғанда, технологияның педагогикалық тәжірибеге жаһандық интеграциясы [83] оқуды трансформациялауға ықпал етуде. Техникалық салалардағы студенттердің біліміне цифрлық қосымшаларды интеграциялау тек білімнің дамуына ғана емес, сонымен қатар жоғары сапалы кәсіби жұмыс үшін

қажетті дағдылардың дамуына да ықпал етеді [84]. Қалай болғанда да, білім беруде технология қолданылатын болады, ал қазіргі заманғы педагогтар мен әкімшілердің міндеті - нақты пәндерді оқу үшін жоғары сапалы цифрлық қосымшаларды таңдау және оларды оффлайн оқытумен ұтымды үйлестіру, білім беруді толықтыру және оқу мүмкіндіктерін кеңейту.

Эмпирикалық деректер және қолданба деңгейіндегі функционалдылық (Knewton, Casetext, LexisNexis).

Цифрлық платформалардың мотивациялық және когнитивтік артықшылықтарының айқын дәлелдеріне қарамастан, олардың әртүрлі салалардағы бейімделу нәтижелері сәйкессіз болып қала береді. Гуманитарлық ғылымдарда тиімді болып табылатын нәрсе техникалық контексттерге сәйкес келмеуі мүмкін, бұл нақты салаларда нақты бағалаудың қажеттілігін көрсетеді.

Аннуштың айтуынша [86], Knewton платформасы мектептерде және 2017 жылдан бастап жоғарғы оқу орындарында тиімді қолданылып келеді, тиімді оқыту құралы ретінде студенттердің салыстырмалы түрде оң бағаларын алды. Платформаның негізгі артықшылығы - оның үлкен көлемдегі ақпаратты талдау және өңдеу және жекелендірілген оқу жолдарын жасау үшін жасанды интеллект алгоритмдерін пайдалану мүмкіндігі [87]. Ол негізгі құқықтық білімді алумен үйлесетін бейімделгіш мазмұнды жеткізуді және аз тәуекелді тәжірибені қамтамасыз етеді. Casetext [Casetext Inc.] бағдарламасының құқықтық білім берудегі тиімділігін зерттеу оны қолдану студенттердің құқықтық зерттеу құралдарын түсінуін жақсартатынын көрсетеді [88]. Casetext құқық негіздері бойынша белсенді оқыту әдістерін және нақты құқықтық білімді практикалық қолдануды қамтамасыз етеді. Кейс-стадилерді оқыту үшін де пайдалануға болады, бұл құқықтық мәселелерде сыни ойлау мен шешім қабылдау дағдыларын айтарлықтай жақсартады. Casetext жасанды интеллект көмегімен жұмыс істейтін көмекшілерді пайдаланып, іс жүргізу құқығын іздеу мен талдауды ұсынады, бұл шынайы іс жүргізуге негізделген оқуды, дәлелдеуді және құқықтық пайымдауға кіріспе жасауға мүмкіндік береді. LexisNexis қосымшасына қатысты (Reed Elsevier Props.), зерттеулер оны жақсы құрылымдалған ақпарат алу, жоғары сапалы деректерді визуализациялау және құқықтық негіздерді зерттеу үшін қажетті ақпаратты тез табу мүмкіндігі үшін пайдалануға болатынын көрсетеді [89]. LegalNexis құжат үлгілерін, нормативтік дерекқорларды және инженерлік жұмыс процестеріне қатысты аналитикалық құралдарды ұсынады (мысалы, сканерлеу қауіпсіздігі және қоршаған ортаны қорғау ережелері). Инженерия студенттері үшін Knewton бағдарламасын пайдалану теориялық оқуға кететін уақытты қысқартады және қолданбалы тапсырмаларды орындамас бұрын негізгі анықтамаларды (мысалы, жауапкершілік, деректерді қорғау) меңгеруді қолдайды. Casetext пайдалану іс материалдарымен шынайы жұмыс істеуге, дәлелді дәлелдемелерді күшейтуге және нормативтік шектеулер жағдайында шешім қабылдауға мүмкіндік береді. LexisNexis пайдалану шаблонға негізделген құжаттарды дайындауды, нормативтік талаптарды жылдам

қарауды және жобалау құжаттамасындағы тәуекелдерді анықтауды жеңілдетеді. Бұл платформалардың әртүрлі контекстегі оң бағалануына қарамастан, оларды инженерлік жоғарғы білім беруде қолдану әлі де толық зерттелмеген. Қолданыстағы әдебиеттерде бұл құралдардың инженерлік студенттердің құқықтық құзыреттілігін дамытуға қалай үлес қосатыны туралы жүйелі дәлелдер келтірілмеген, бұл зерттеудегі алшақтықты көрсетеді.

Қысқаша мазмұны және анықталған олқылықтар.

Алдыңғы зерттеулер техникалық білім беруде құқықтық құзыреттілікті дамытудың маңыздылығын атап көрсетеді және бұл процесте цифрлық технологиялардың рөлінің артуын мойындайды. Қолданыстағы зерттеулер құқықтық білім алу үшін цифрлық платформалардың жалпы артықшылықтарын көрсеткенімен, Knewton, Casetext немесе LexisNexis сияқты нақты қолданбалардың техникалық салалардағы студенттер қолданған кездегі тиімділігі туралы деректер аз. Эмпирикалық деректердің бұл жетіспеушілігі зерттеу олқылығын анықтайды, бұл мақалада осы құралдардың техникалық салалардағы құқықтық құзыреттілікті дамытуға қалай үлес қосатынын зерттеу арқылы қарастырылады.

1-тарау бойынша қорытынды.

Жоғарғы оқу орындарының техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың теориялық-әдіснамалық негіздері олардың кәсіби даярлығының сапасын арттыруға бағытталған кешенді процесс ретінде айқындалады. Зерттеулерде құқықтық білім беру тұлғаның құқықтық сана-сезімін, жауапкершілігін және әлеуметтік белсенділігін дамытуға ықпал ететіні көрсетіледі. Әдіснамалық тұғырлар жүйелілік, іс-әрекеттік, құндылықтық және интегративтік бағыттар арқылы жүзеге асып, студенттердің құқықтық мәдениетін кәсіби даярлықпен ұштастырады. Заманауи техникалық білім беру жағдайында құқықтық құзыреттілік ті қалыптастыру болашақ мамандардың еңбек қатынастарында заң талаптарын сақтауға, инновациялық жобаларды жүзеге асыруда құқықтық жауапкершілікті сезінуге мүмкіндік береді.

Осылайша, тарауда қарастырылған теориялық-әдіснамалық негіздер студенттердің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыруды жоғарғы техникалық білім берудің ажырамас бөлігі ретінде сипаттап, құқықтық мәдениеті жоғары, қоғамда белсенді әрі жауапты азаматтарды тәрбиелеуге бағытталғанын дәлелдейді.

Зерттелу деңгейі құқықтық құзыреттілік тің тек заңдық білімді меңгерумен шектелмей, тұлғаның құқықтық сана-сезімін, жауапкершілігін және әлеуметтік белсенділігін дамытуға бағытталғанын көрсетеді. Ал, әдіснамалық тұғырлар (жүйелілік, іс-әрекеттік, құндылықтық, ақпараттық-семиотикалық тұғыр бағыттар) арқылы студенттердің құқықтық мәдениетін қалыптастыруға мүмкіндік береді, сонымен қатар, құқық пәнін оқытуда пәнаралық байланыстарды қолдану арқылы жүзеге асырылды.

Заманауи техникалық білім беру жағдайында құқықтық құзыреттілік ті қалыптастыру кәсіби даярлықпен тығыз байланыста қарастырылып, болашақ

мамандардың еңбек қатынастарында заң талаптарын сақтауы мен инновациялық жобаларды жүзеге асырудағы құқықтық жауапкершілігін арттыруға ықпал етеді. Педагогикалық жүйенің оның тиімді жұмыс істеуін және одан әрі дамуын қамтамасыз ететін ішкі (білім беру үдерісі субъектілерінің тұлғалық аспектісінің дамуын қамтамасыз ететін) және сыртқы (жүйенің процессуалдық аспектісін жүзеге асыруға ықпал ететін) элементтерінің жиынтығын көрсететін құрамдас бөлігі ретінде ұсынылды.

2 ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ТЕХНИКАЛЫҚ ФАКУЛЬТЕТІ СТУДЕНТТЕРІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҮДЕРІСІН МОДЕЛЬДЕУ

2.1 Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары

Бүгінгі күні құқықтық құзыреттілікті қалыптастыру мәселелері салыстырмалы түрде жақында ғана педагогикалық зерттеу нысанына айналды. Білім берудің құқықтық мәселелері және білім беру саласындағы құқықтық қатынастар соңғы екі онжылдықта өзекті болып отыр. Қазақстандағы жалпы білім беруді жаңғырту елдің әлеуметтік-экономикалық және мәдени дамуының өзекті мәселелеріне бағытталған және құзыретті, өз мамандығын жетік меңгерген және үздіксіз кәсіби өсуге қабілетті түлектерді сапалы дайындауға бағытталған. Сондықтан заманауи маман үнемі өзгеріп отыратын әлемде өмір сүруге және жұмыс істеуге дайын болуы керек, өзінің мінез-құлық стратегиясын дамытады, моральдық таңдау жасайды. Ол тек кәсіби құзыретті ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік құзыретті, ұйымдастыруға, басшылық жасауға және мойынсұнуға, жанжалдарды шешуге және шешім қабылдауға қабілетті болуы керек.

Педагогикалық жүйелердің қызметін жетілдіру және оқу-тәрбие процесінің тиімділігін арттыру мәселелеріне байланысты қазіргі заманғы педагогикалық зерттеулерде үлкен қызығушылық тудыратын аспектілердің бірі – жүзеге асырылатын іс-әрекеттердің (біздің жағдайымызда, жоғарғы оқу орындарында техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру) табыстылығын қамтамасыз ететін *педагогикалық шарттарды* анықтау, негіздеу және тексеру. Бұл мәселені шешу зерттеушілерге келесі себептерге байланысты қиындықтар туғызуы мүмкін:

- 1) «шарттар» негізгі ұғымының құбылысына зерттеушінің біржақты көзқарасы;
- 2) әртүрлі классификациялық топтарға жататын педагогикалық шарттарды таңдау;
- 3) зерттеудің бағытын анық түсінбеу (анықталған шарттар нақты зерттеу шеңберінде неге бағытталған);
- 4) осы нақты шарттарды таңдаудың әлсіз негіздемесі және т.б.

Мұндай қиындықтардың пайда болуының алдын алу үшін «шарттар» және «педагогикалық шарттар» ұғымдарының мазмұнын талдау және нақтылау, педагогикалық жағдайлардың классификациялық топтарын олардың осы жағдайлар шешуге арналған мәселелердің сипатына және бағдарына сәйкес нақтылау.

Құбылыстың «шарттары» түсінігінің негізгі белгілері мен сипаттамаларын әртүрлі аспектілерде талдап көрейік.

Анықтамалық әдебиеттерде «шарт» дегеніміз:

- 1) бір нәрсеге тәуелді болатын жағдай;
- 2) өмірдің немесе қызметтің кейбір саласында белгіленген ережелер;
- 3) қандай да бір құбылыс болып жатқан орта [89, б. 588].

Бұл ұғымның философиялық түсіндірмесі объектінің оны қоршаған құбылыстарға қатынасымен байланысты, онсыз ол өмір сүре алмайды: «объектілер кешенінің маңызды құрамдас бөлігі (заттар, олардың күйлері, өзара әрекеттесулері), олардың қатысуынан белгілі бір құбылыстың болуы міндетті түрде туындайды» [90, 707 б.]. Және берілген құбылыстың нақты жағдайларының жиынтығы оның пайда болу, пайда болу, өмір сүру және даму ортасын құрайды.

Психологияда зерттелетін ұғым әдетте психикалық даму контекстінде беріледі және адамның психологиялық дамуын анықтайтын, оны жеделдететін немесе бәсеңдететін, даму процесіне, оның динамикасына және соңғы нәтижелеріне әсер ететін ішкі және сыртқы себептердің жиынтығы арқылы ашылады [91, - Б. 270-271].

Педагогтар жағдайды адамның физикалық, адамгершілік, психикалық дамуына, оның мінез-құлқына, тәрбиесі мен біліміне, тұлғаның қалыптасуына әсер ететін өзгермелі табиғи, әлеуметтік, сыртқы және ішкі әсерлердің жиынтығы ретінде қарастыра отырып, психологтарға ұқсас позицияны ұстанады (В.М.Полонский) [92, 36 б.].

Ұ.М.Әбдіғаппарова студенттердің полимәдениетті коммуникациясын дамытуда «шарттар» ұғымын қарым-қатынас мәдениетінің құрамын түсіндіруде қолданылатын сыртқы және ішкі факторлардың жиынтығы деп қарастырады [93].

Е.Е.Мырзабеков зерттеуінде педагогикалық әсер ету арқылы педагогикалық процестің субъектілері немесе объектілері дамуына әсерін қамтамасыз етуге бағытталған нақты бір шаралар ретінде әрекет етуді – психологиялық-педагогикалық шарттар деп нақтылайды [94]. Ал, психологиялық-педагогикалық шарттардың белгілеріне келесілерді жатқызады:

- а) білім алушылардың жеке басын дамыту бағыты;
- ә) оқу және материалдық-кеңістіктік интеграциясы;
- в) әсер етуді мақсатты бағыттау (субъектінің жалпы және ерекше психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып) [95].

Осылайша, жан-жақты талдау нәтижелері «шарт» ұғымы жалпы ғылыми ұғым болып табылады және оның педагогикалық аспектідегі мәнін бірнеше ережелермен сипаттауға болады деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді:

- 1) шарт – себептердің, жағдайлардың, кез келген заттардың және т.б. жиынтығы;
- 2) белгіленген жиынтық адамның дамуына, тәрбиесіне және оқуына әсер етеді;
- 3) жағдайлардың әсері даму, тәрбиелеу және оқыту процестерін динамикасы мен соңғы нәтижелеріне әсер етуі мүмкін [70].

Қазіргі зерттеулерде «шарт» ұғымы педагогикалық жүйені сипаттағанда кеңінен қолданылады (Кесте 6). Біз бұл ұғымының педагогикалық жүйедегі мазмұнын ғылыми-педагогикалық еңбектерде *әдіснамалық және теориялық негіздерге сүйене отырып* анықталады.

Кесте 6 - «Шарт» ұғымының педагогикалық жүйедегі мазмұны

<i>Әсер ету сипаты бойынша</i>	
<i>Объективті шарттар</i>	<i>Субъективті шарттар</i>
білім беру саласының нормативтік-құқықтық базасы; бұқаралық ақпарат құралдары және т.б. жатады	педагогикалық іс-әрекет субъектілерінің әлеуеті, мақсатты басымдықтар мен студенттерге жетекші тәрбиелік идеялардың тұлғалық маңыздылық дәрежесі және т.б.
<i>Мазмұны</i>	<i>Мазмұны</i>
студенттерді онда өз ойларын адекватты түрде көрсетуге ынталандыратын себептердің бірі ретінде әрекет етеді, шарттар өзгертілуі мүмкін.	студенттердің құбылыс туралы толық түсініктерінің болуы, оны практикада қолдана алу мүмкіндіктерінің басым тұстарын талдау алуы
<i>Әсер ету объектісінің ерекшелігі бойынша</i>	
<i>Жалпы</i>	<i>Арнайы</i>
әлеуметтік, экономикалық, мәдени, ұлттық, географиялық және басқа да шарттар	студенттердің әлеуметтік-демографиялық құрамының ерекшеліктері; оқу орнының орналасқан жері; оқу орнының материалдық мүмкіндіктері, оқу үрдісінің жабдықталуы; тәрбиелік экологиялық мүмкіндіктер т.б.
<i>Мазмұны</i>	<i>Мазмұны</i>
білім беру жүйесінің жұмыс істеуіне және дамуына ықпал ету	педагогикалық және студенттік ұжымдардағы моральдық-психологиялық ахуал, мұғалімдердің педагогикалық мәдениетінің деңгейі және т.б.

Кестеден көріп отырғанымыздай, «шарт» ұғымы ғылыми зерттеуде жалпының, бірегейліктің және жекенің бірлігі қағидасын жүзеге асырумен

анықталады; кез келген педагогикалық жүйеге немесе тұтас педагогикалық процестің белгілі бір аспектісіне ғылыми талдау жасағанда зерттеуші қандай да бір арнайы белгісімен ерекшеленетін жағдайлардың шектес топтарын пайдалануы керек.

Біз зерттеу жұмысымызда жоғарғы оқу орнында техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастыруды біртұтас педагогикалық процессте жүзеге асатын мәселелер ретінде шешімін ғалымдардың (В.И.Андреев [97], А.Я.Наин [98], Н.М.Яковлева [99], Н.В.Ипполитова [100], М.В.Зверева [101], т.б.) еңбектеріне сүйене отырып, келесідей топтастыруға талпындық (Сурет 4).

Сурет – 4. «Педагогикалық шарттар» ұғымын түсіндірудегі көзқарастар

Жоғарыда аталған ғалымдардың еңбектерін талдай келе, біз «педагогикалық шарттар» ұғымын анықтауға қатысты құбылысты түсіну үшін маңызды болып табылатын бірқатар ережелерді анықтай алдық:

1) шарттар педагогикалық жүйенің (соның ішінде тұтас педагогикалық процестің) құрамдас элементі ретінде әрекет етеді;

2) педагогикалық шарттар білім беру (білім беру субъектілерінің әсер етуінің және өзара әрекеттесуінің мақсатты түрде әзірленген шаралары: оқыту мен тәрбиелеудің мазмұны, әдістері, әдістері мен нысандары, оқу үдерісінің бағдарламалық және әдістемелік жабдықталуы) және білім беру ұйымының қоршаған ортаға, оның жұмыс істеуіне оң немесе теріс әсер ететін материалдық-кеңістіктік (оқу-техникалық жабдықталуы, табиғи және кеңістіктік ортасы және т.б.) мүмкіндіктерінің жиынтығын көрсетеді;

3) педагогикалық шарттар құрылымы ішкі (білім беру үдерісі субъектілерінің тұлғалық сферасының дамуына әсер етуді қамтамасыз ететін) және сыртқы (жүйенің процессуалдық компонентінің қалыптасуына ықпал ететін) элементтерді қамтиды;

4) дұрыс таңдалған педагогикалық шарттарды жүзеге асыру педагогикалық жүйенің дамуын және тиімді қызмет етуін қамтамасыз етеді.

Сонымен, біз педагогикалық шарттарды оқу және материалдық-кеңістіктік ортаның мүмкіндіктерінің жиынтығын көрсететін, осы жүйенің тұлғалық және процессуалдық аспектілеріне әсер ететін және оның тиімді жұмыс істеуі мен дамуын қамтамасыз ететін педагогикалық жүйенің құрамдас бөліктерінің бірі ретінде қарастырамыз [102].

Біздің жағдайымызда, жоғарғы оқу орындарының техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілік терін қалыптастыру сапасын көрсететін педагогикалық шарттар өте маңызды деп есептейміз. Зерттеу барысында педагогикалық шарттарды, яғни университеттің техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін дамыту үдерісін жетілдіруге ықпал ететін жағдайларды анықтадық.

Бірінші педагогикалық шарт – құқықтық құзыреттілікті болашақ мамандардың кәсіби маңызды қасиеттері (кәсіби білім мен білік, жауапкершілік пен тәртіп, әлеуметтік белсенділік, коммуникативтік қабілет, инновациялық ойлау мен бейімделгіштік) жүйесіне енгізу. Бұл шарт маманның кәсіби қызметіндегі құқықтық білімнің маңыздылығын растайтын практикалық мысалдар арқылы жүзеге асырылды және кәсіби қызметті реттейтін нормативтік құжаттармен дәлелденді.

Екінші педагогикалық шарт – техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың кешенді әдіс-тәсілі және құқық пәнін оқытуда пәнаралық байланыстарды қолдану арқылы жүзеге асырылды. Біз пәнаралық тәсілді оқу процесінің әртүрлі нысандарында, соның ішінде кіріктірілген сабақтарда, конкурстар мен құқықтық тақырыптар бойынша викториналарда қолдандық.

Атап айтқанда, «Еңбек құқығының негіздері», «Әкімшілік құқық негіздері» тақырыптарында өткен семинарда студенттер оқыған материалды

ауызша баяндау ғана емес, сонымен қатар құқықтық жағдайды шешу жолдары туралы түсініктерін ұсынған театрландырылған көрініс элементтері де қамтылды. Тағы бір мысал: «Зияткерлік меншік құқығы» тақырыбын оқу барысында студенттер зияткерлік меншік құқықтарын алу, тіркеу, сонымен қатар авторлық және сабақтас құқықтарды қорғау мәселелерін өз бетінше қарастырды.

Үшінші педагогикалық шартқа құқықтық пәндерді оқыту үдерісінде цифрлық білім беру ресурстары, кейс-стади әдісі, проблемалық және жобалық оқыту, аралас (blended learning) және қашықтықтан оқыту технологиялары, геймификация, сондай-ақ кәсіби бағытталған симуляциялық оқыту құралдары жатады, оның барысында әртүрлі құқықтық жағдайлар қарастырылған «Сот отырыста» *симуляциялық оқыту құралдары* арқылы студенттер судья, адвокат, тараптар және процеске қатысушылар ретінде әрекет етті. Себебі кәсіби жағдайды модельдеу арқылы құқықтық құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталғандықтан, құқықтық білім беруде рөлдік ойындарды қолдану оқушылардың коммуникативті дағдылары мен көшбасшылық қасиеттерін дамытады және өз ұстанымын сауатты негіздеу қабілетін дамытады. Кәсіби жағдайды немесе нақты өмірлік процесті оқу мақсатында жасанды түрде модельдеу әдістерін (симуляциялық оқыту құралдары) студенттер болашақ мамандықтарына тән рөлдер мен міндеттерді оқу барысында тәжірибе ретінде орындады.

Симуляциялық оқыту құралдарының негізгі сипаттарын келесі түрде ұсындық: *модельдеу* – нақты кәсіби жағдайды (мысалы, сот процесін) оқу ортасында қайта құру; *рөлдік әрекет* – студенттер судья, адвокат, айыптаушы, қорғаушы сияқты рөлдерді атқарады; *практикалық машықтану* – құқықтық құжаттармен жұмыс істеу, дәлел келтіру, пікірталас жүргізу дағдыларын дамыту; *қауіпсіз орта* – қателесуге мүмкіндік бар, бірақ ол оқу процесінің бір бөлігі ретінде қабылданады.

«Құқықтық нормаларды қолдану бойынша интерактивті сот симуляциясы» тақырыбын геймификация элементтері арқылы ңске асыруға болады. Мәселен, *ұпай жинау жүйесі* – дәлелдерді дұрыс қолданғаны үшін, құқықтық нормаларды нақты көрсеткені үшін студенттер ұпай алады; *деңгейлер* – бастапқыда қарапайым істер, кейін күрделі құқықтық жағдайлар ұсынылады; *марапаттар* – «Үздік қорғаушы», «Әділ судья», «Нақты дәлел келтіруші» сияқты виртуалды атақтар беріледі; *лидерборд (рейтингілік кесте)* – студенттердің нәтижелері көрсетіліп, бәсекелестік мотивация тудырады. Студенттерге нақты құқықтық жағдай ұсынылады (мысалы, еңбек дауы, келісімшартты бұзу, әкімшілік құқық бұзушылық). Әр студентке судья, адвокат, прокурор, айыпталушы, куәгер сияқты рөлдер беріледі. Нәтижесінде, студенттер құқықтық нормаларды практикада қолдануды үйренеді; ойындық элементтер оқу процесін қызықты әрі мотивациялық етеді; симуляция кәсіби жағдайға жақындатылғандықтан, құқықтық құзыреттілікті қалыптастырудың тиімді құралына айналады.

Ал, *цифрлық білім беру ресурстары, аралас (blended learning) және қашықтықтан оқыту технологиялары* рөлдік ойынды онлайн-платформада немесе мультимедиялық құралдар арқылы өткізгенде ғана нақты қолданылды деп айтуға болады.

Қорытындылай келе, зерттеуіміз үшін маңызды ережелерге тоқталайық:

- кешенді талдау нәтижелерін жалпылау «жағдай» ұғымының жалпы ғылыми ұғым болып табылатынын және кез келген объектінің (соның ішінде педагогикалық жүйенің, тұтас педагогикалық процестің) жұмыс істеуі мен дамуына әсер ететін себептердің, жағдайлардың, кез келген объектілердің жиынтығын білдіретінін қарастыруға мүмкіндік береді;

- педагогикалық шарттар педагогикалық жүйенің құрамдас бөліктерінің бірі ретінде әрекет ете отырып, осы жүйенің тұлғалық және процессуалдық аспектілеріне әсер ететін оқу және материалдық-кеңістіктік ортаның мүмкіндіктерінің жиынтығын көрсетеді және оның тиімді жұмыс істеуі мен дамуын қамтамасыз етеді;

- көптеген ғылыми-педагогикалық зерттеулерді талдау негізінде зерттеушілер педагогикалық жүйенің жұмыс істеуі мен тиімді дамуын қамтамасыз ететін педагогикалық жағдайлардың әртүрлі түрлерін анықтайтынын анықтадық.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, біз жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін әлеуметтік-тұлғалық және кәсіби-маңызды сапалары, үздіксіз жетілдіру және дамыту жағдайында кәсіби іс-әрекетті жүзеге асыруға жауапкершілікпен танылатын дайындығын қамтамасыз ететін динамикалық жүйені айтамыз. Оның негізгі құрылымы мен мазмұнын айқындау үшін келесі тарауда құрылымдық-мазмұндық моделін ұсынатын боламыз.

2.2 Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық моделі

Жоғарғы оқу орындарындағы студенттердің құзыреттілігін әлемдік деңгейге сәйкес қалыптастыру күрделі мәселелердің бірі болып саналады. Құқықтық құзыреттілікті қалыптастыру мәселесін «SWOT» және «PESTLE» талдаулары арқылы жүйелей келе, моделдеудің мазмұнын ашу, құрылымын сипаттау сапалы маман даярлауға септігін тигізеді деп есептеуімізге жол ашты.

«Моделдеу» ұғымын құқықтық құзыреттілікті негізгі типтік сипаттарын символдық түрде көрсететін ойлы немесе шартты бейне, үдерістің немесе құбылыстың аналогы ретінде зерттеуге болады. Біз жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық моделін жасауды ұйғардық. Себебі, «құқықтық құзыреттілік» ұғымының кешенді түрде зерттелуі оның маңызын, мәнін ашуға, мазмұны мен құрылымын, қалыптасуы мен дамуын,

педагогикалық және психологиялық тұрғыдан тұтас сипатын ашуға мүмкіндіктер берді. Сонымен бірге, техникалық факультет бойынша зерттелуіне байланысты оның нәтижелерін пайдалануға болады.

Модельдеу ғылыми таным әдісі ретінде құбылыстың дамуын, соңғы нәтижесін болжауға мүмкіндік береді, яғни, білім беру саласының нормативтік-құқықтық базасын игеруге, құқықтық сана мен құқықтық мәдениетті практикада қолдануға және дамушы қоғамдағы өмірлік қажеттіліктерді, студенттерді онда өз ойларын адекватты түрде көрсетуге ынталандыратын себептердің бірі ретінде қанағаттандыруға бағытталған ұғым.

Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық моделін келесі құрылымда сипаттадық:

мақсатты блок – моделдің базалық элементі, өндіріс, қоғам, тұлғалық қажеттіліктерді, яғни, кәсіби-мәнді сапалардың бірлігіне ие, еңбек нарығында сұранысқа ие, бәсекеге қабілетті маман даярлаудағы әлеуметтік сұраныстарды қанағаттандырады;

әдіснамалық-жобалау блогы – жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастырудың әдіснамалық негіздерін анықтайды;

процессуалды-әрекеттік блок – жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастыруда оқытушы мен студенттің оқу іс-әрекетінің түрлерін сипаттайды;

диагностикалық блок - жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастыруды бағалаудың құралдары мен олардың деңгейлерін қамтиды (Сурет 5).

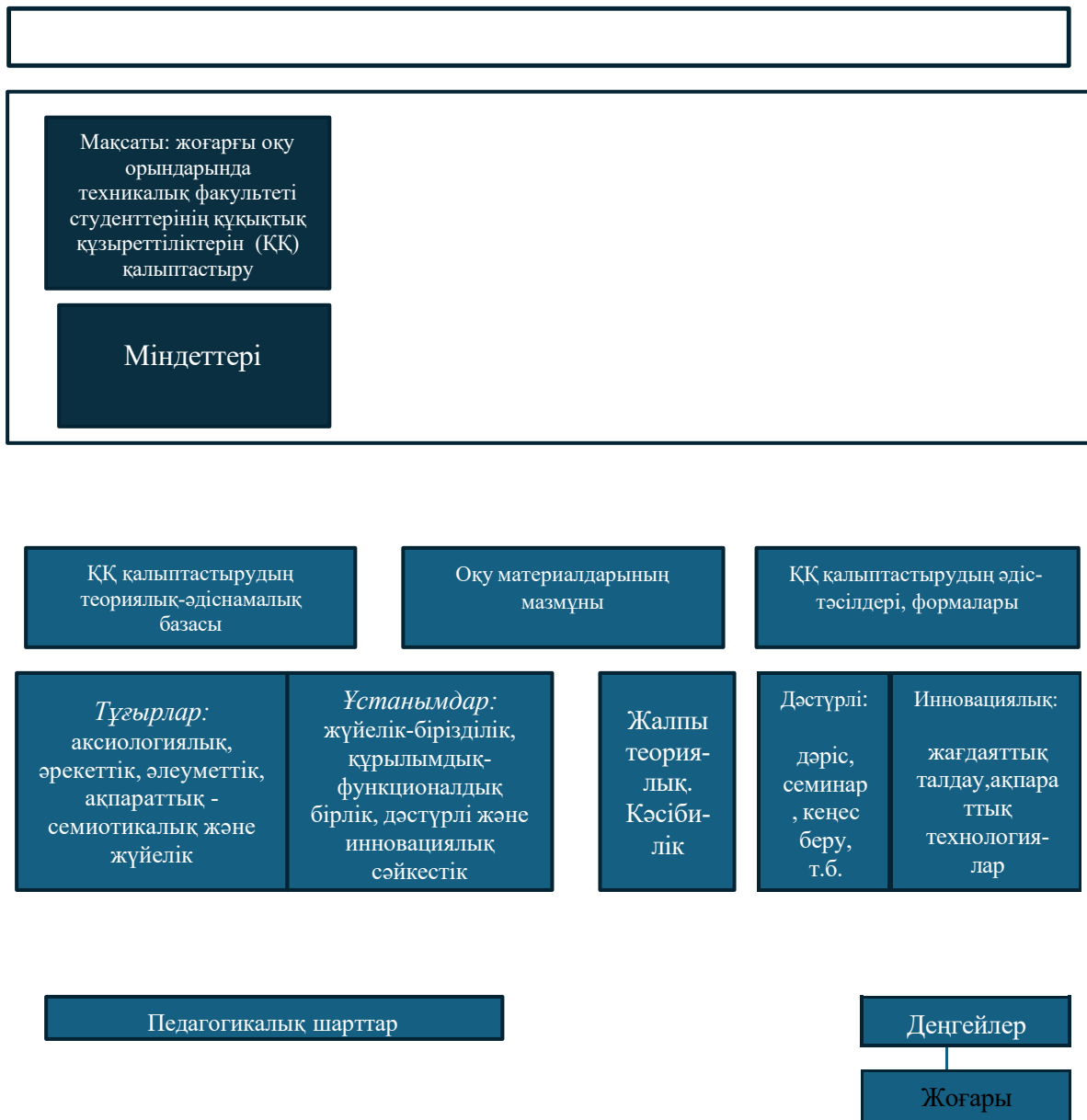
Моделде көрсетілген блоктарға жеке тоқталайық.

Мақсатты блокта маманның кәсіби стандартына қатысты жоғарғы оқу орындарында техникалық факультет студенттерінің құрылымдық-мазмұндық моделінің мақсаты мен міндеттері анықталды.

Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультет студенттерінің еңбек қызметтері *оқыту* (оқу ақпаратын таратады, өз бетімен оқуға үйретеді), *тәрбиелеу* (білім алушыларды әлеуметтік құндылықтар жүйесіне тартады), *әдістемелік* (білім үдерісін әдістемелік қамтамасыз етуді жүзеге асырады), *зерттеушілік* (білім мазмұнын меңгеру деңгейін зерделейді, білім ортасын зерттейді) және *әлеуметтік коммуникативтік* (кәсіби қоғамдастықпен және білімнің барлық мүдделі тараптарымен өзара әрекеттесуді жүзеге асырады) өзара бірлікте қарастырылады.

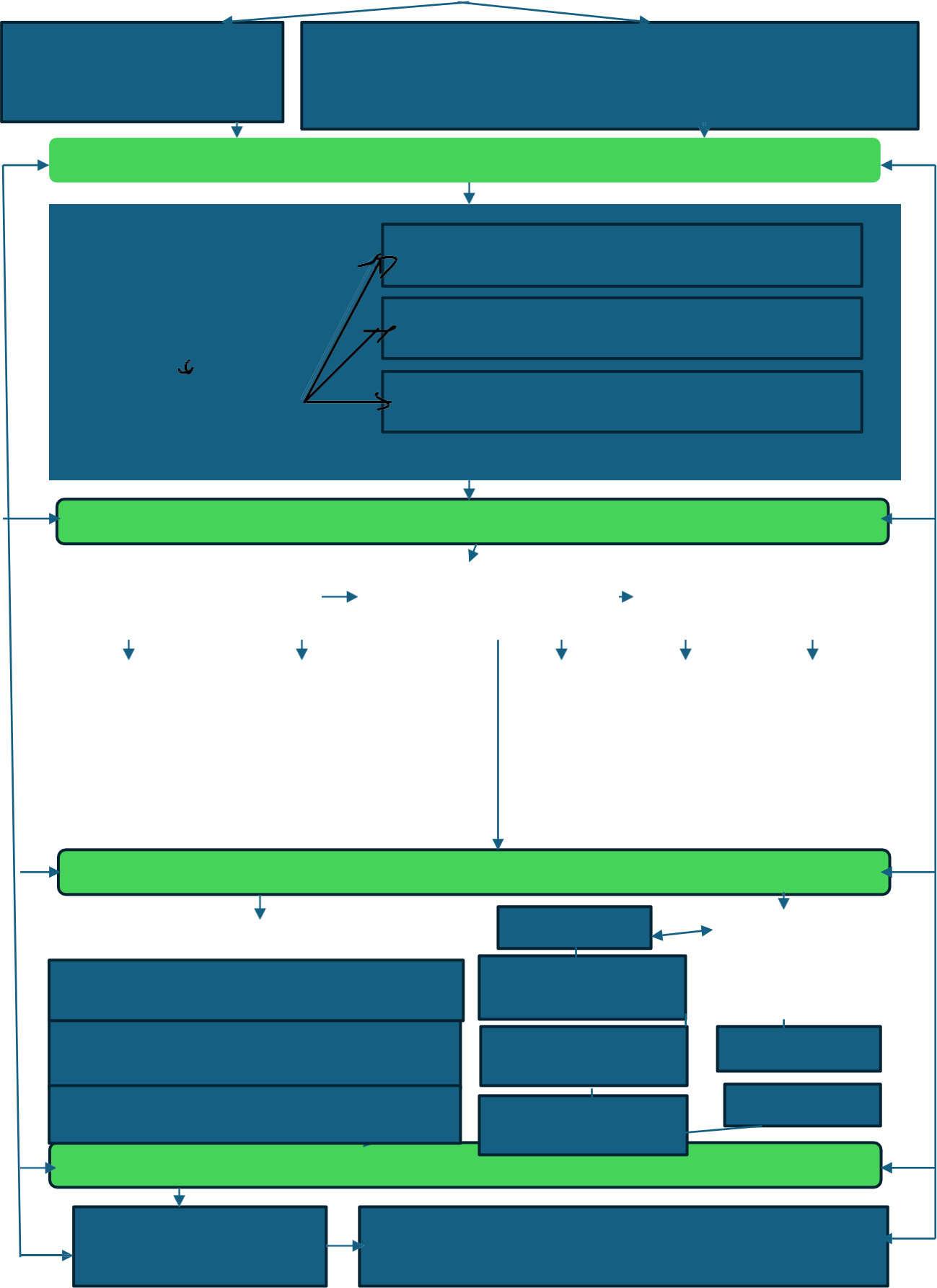
Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастырудың базалық деңгейдің басты мақсатына жету үшін келесі талаптарды орындау қажет:

нақты сипатының болуы – студенттердің нақты нормативті-құқықтық білімдері, кәсіби іс-әрекетті жүзеге асыру үшін қажетті білім, білік және дағдылар;

Сурет – 5. Жоғарғы оқу орны техникалық факультет студенттерінің құқықтық

құзыреттіліктерін қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық моделі

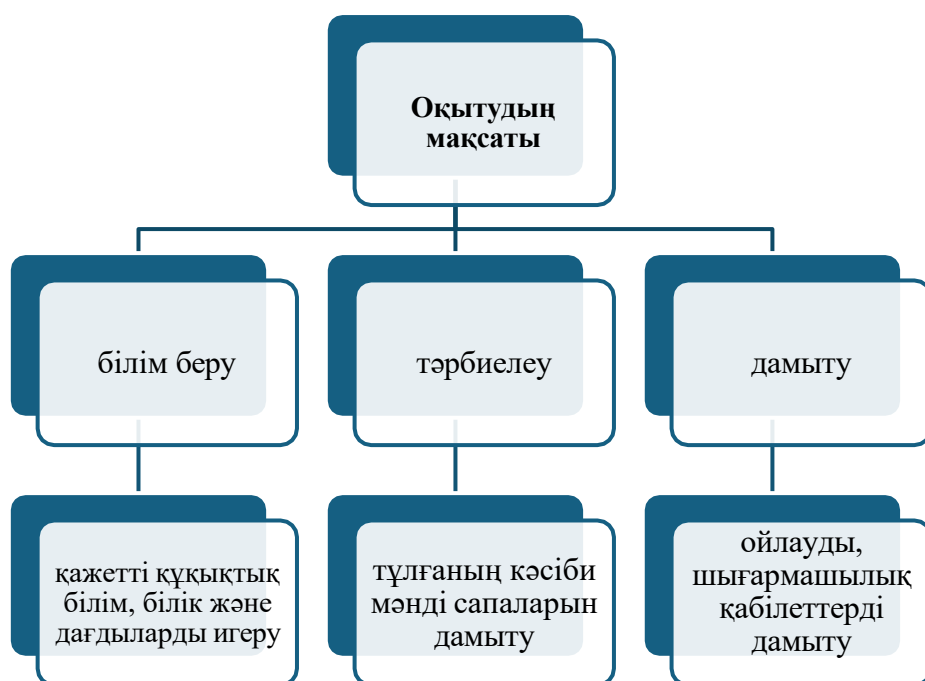

қолжетімді болуы - студенттердің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыруда қолданылатын дәстүрлі және инновациялық технологиялардың мазмұны, әдіс-тәсілдері;

нақты уақытпен өлшенетін шектеулер - студенттердің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру процесі уақытпен шектеулі (1 семестр) білім, білік және дағдыларды игеру «Құқық негіздері» пәнінде аяқталады;

өзекті болуы – өз әрекетінің нәтижесіне жауапкершілікпен қарайтын, инновациялық ойлауға қабілетті студенттердің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру маман даярлаудың әлеуметтік сұраныста болуымен өзекті.

Оқытудың мақсатын 3 топқа бөліп қарастырамыз (Сурет 6).

Сурет – 6. Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастырудың базалық деңгейдің басты мақсатына жету үшін қойылатын талаптар

Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық моделінің әдіснамалық-жобалау блогы «құқықтық құзыреттілік» ұғымының мәні мен мазмұнын теориялық-әдіснамалық тұрғыда сипатталады. Және аксиологиялық, әрекеттік, әлеуметтік, ақпараттық-семиотикалық және жүйелік тұғырлардың бірлігі құқықтық құзыреттіліктерді қалыптастырудың әдіснамалық негіздерін қамтамасыз етеді.

Аксиологиялық тұғыр аксиологиялық көзқарас құндылықтардың маңызды аспектілері туралы философиялық ілім ретінде олардың нақты шындықтағы мәнін және құндылық әлемінің құрылысын, әртүрлі құндылықтардың бір-бірімен, әлеуметтік және мәдени құбылыстармен әрекеттесуін және тұлғаның даму бағытын алдын ала анықтайды.

Аксиологиялық көзқарас тұрғысынан жоғарғы оқу орындарында техникалық факультет студенттерінің маңызды дағдыларына мыналар жатады:

біріншіден, мақсат пен оны шешу фактісі арасындағы байланыс шеңберінде өмірлік жолды іздеуді *жоғары*, *құндылық-рефлексиялық* жеке деңгейге қайта бөлу қабілеті;

екіншіден, өзгерістердің нұсқалары мен бағыттарын іздеу еркіндігіне ықпал ететін жалғыз ғана емес, кең ауқымды балама таба білу;

үшіншіден, негізгі құндылықтардың мазмұнын қабылдау (көмек, әділеттілік) жеке тұлғаның қызметіне қатысты – мотивация, қоршаған ортаны жеке қабылдау, өзін-өзі бағалау, психологиялық қорғаныс және т.б.

Әрекеттік тұғыр қазіргі психологиядағы негізгі парадигмалардың бірі болып табылады, ол психикалық процестер мен тұлғаны қалыптастырудағы адам әрекетінің рөлін мойындайды. Бұл тәсіл адамды әртүрлі іс-әрекеттер арқылы әлеммен әрекеттесетін белсенді және шығармашылық субъекті ретінде түсінуге мүмкіндік береді, және әрекеттер оның когнитивтік, эмоционалдық және әлеуметтік аспектілеріне қалай әсер ететінін зерттейді.

Ол адамның психологиясы мен мінез-құлқын зерттеуге ерекше көзқарас береді, әлеуметтік-мәдени және психологиялық процестер контекстіндегі жеке тұлғаның белсенді жұмысына назар аударады. Әрекеттік көзқарасының принциптері адамның табиғатын және тұлғаның дамуына қоршаған ортаның әсерін түсіну үшін негіз болып табылады.

Әрбір әлеуметтік білім деңгейінің өзіндік зерттеу әдістемесі болады. Эмпирикалық деңгейде бір мақсатқа бағынатын логикалық дәйекті әдіснамалық, әдістемелік және ұйымдастырушылық-техникалық процедуралар жүйесін білдіретін социологиялық зерттеулер жүргізіледі: зерттелетін әлеуметтік құбылыс туралы нақты объективті деректер алу. Теориялық деңгейде социологтар қоғамды жүйе ретінде түсінуге (функционализм) немесе адамды әлеуметтік әрекеттің субъектісі ретінде түсінуге (символдық интеракционизм) негізделген әлеуметтік шындықты біртұтас тұтастық ретінде түсінуге тырысады.

Әлеуметтік экспериментте өлшемнің әлеуметтік ақпаратты алуға мүмкіндік беретін арнайы зерттеу жағдайы жасалады. Әлеуметтік экспериментті жүргізу де жағдайдың өзін, зерттеу объектісін, оның басқа әлеуметтік объектілермен өзара әрекетін және осы байланыстардың сипатын зерттей отырып, байыпты және терең дайындықты қажет етеді. Жүргізілген талдау негізінде әсер етуші фактор (айнымалы) таңдалады, ол экспериментте осы фактордың әсерінен берілген жағдайдағы субъектілердің реакцияларын қадағалау мақсатында қолданылады.

Мазмұнды талдау – зерттеушілердің жазбалары, құжаттардан үзінділер және әртүрлі құжаттық көздерден алынған басқа ақпараттар талданатын социологиялық әдіс.

Семиотика – белгілер жүйесі туралы ғылым. Семиотика (семиология) барлық құбылыстарды таңбалар жүйесі ретінде қарастырады, коммуникация құбылыстары деп есептейді.

Символдық құралдар және олардың көмегімен жинақталған ақпарат кез келген мәдениеттің ең маңызды, әмбебап және қажетті құрамдас бөлігі болып табылады. Осыны ескере отырып, құқықтық құзыреттілікті белгілер әлемі ретінде қарастыруға болады, оның көмегімен адамзат қоғамында әлеуметтік ақпарат сақталады және жинақталады. Және бұл тұғыр ақпараттық-семиотикалық деп аталады.

Ақпараттық-семиотикалық тұғыр шеңберінде құқықтық құзырет «адамдар жасаған белгілер жүйесінің көмегімен қоғамда жинақталатын және берілетін құқықтық ақпарат (құқықтық шындық саласындағы нормалардың, құндылықтар мен білімдердің жиынтығы)» түсініледі [82]. Бұл тәсілді жақтаушылар заңгерлер Е.В.Клейменова мен Қ.А.Моралева адамдардың құқықтық қызметінің нәтижелері құқықтық ақпаратты алып жүретін белгілер мен белгілердің ролінде бейнеленетінін атап өтеді.

Белгіні ақпаратты, мағынаны, мәнді тасымалдаушы қызметін атқаратын және ақпаратты сақтаушы ретінде қолданылатын мәтін, құбылыс немесе қоғамдық өмірдегі оқиға деп түсінуге болады. Жүйеге біріккен мұндай белгілер қоғамдағы белгілер жүйесінің жиынтығын білдіретін құқықтық құзыретті құрайды.

Осылайша, бұл тұғыр құқықтық құзыреттілік сияқты көп қырлы және күрделі құбылысты бағалауда маңызды. Құқықтық ақпарат құқықтық құзыреттілік тің бір бөлігі ғана, ол сондай-ақ адам психикасының құқықтық санасы, құқық қабілеттілігі, құқықтық мінез-құлықтың реттеушілері және ақпараттық-құқықтық өрістің шегінен тыс көптеген басқа да маңызды сипаттамаларын қамтиды.

Жүйелік тәсіл – объектілерді жүйе ретінде зерттеуге негізделген ғылыми білім мен әлеуметтік тәжірибе әдіснамасындағы бағыт; объектілерді жүйе ретінде көрсету ережелерін және оларды сипаттау, түсіндіру және дамыту әдістерін көрсету; жүйелік принциптердің жиынтығы.

Жүйелік тәсіл нақты ғылымдардағы мәселелерді адекватты түрде тұжырымдауға және оларды зерттеудің тиімді стратегиясын жасауға көмектеседі. Жүйелік тәсілдің негізі – объектіні олардың арасындағы байланыстар мен әзірлемелер жиынтығындағы элементтердің тұтас жиынтығы ретінде қарастыру, яғни объектіні жүйе ретінде қарастыру.

Жүйелік тәсіл – әрекеттің кез келген түрін қамтитын іс-әрекетті ұйымдастырудың жалпы тәсілі, оларды тиімдірек пайдалану мақсатында заңдылықтар мен қатынастарды анықтау.

Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастыру моделінде қолданылатын *ұстанымдар*: жүйелік-бірізділік, құрылымдық-функционалдық бірлік, дәстүрлі және инновациялық сәйкестік.

Біздің жағдайымызда бұл ұстанымдар өзара бірлікте іске асады, құқықтық құзыреттілікті қалыптастыру ішкі жүйелердің тұтастығын сипаттайды, жүйе элементтерін және олардың өзара байланысын талдауға мүмкіндік беретін құрылымдау деп қабылдаймыз. Әдетте, жүйенің жұмыс істеу процесі оның жеке элементтерінің қасиеттерімен емес, құрылымның өзінің қасиеттерімен анықталады. Жеке элементтерді және тұтас жүйені сипаттау үшін әртүрлі экономикалық және математикалық модельдерді қолдануға мүмкіндік береді.

Моделдің құрылымдары (мақсатты блок, әдіснамалық-жобалау блогы, процессуалды-әрекеттік блог, диагностикалық блок; аксиологиялық, әрекеттік, әлеуметтік, ақпараттық-семиотикалық және жүйелік тұғырлардың бірлігі; құқықтық құзыреттілікті қалыптастырудың әдіс-тәсілдері мен әдістемелік жолдары, т.б.) атқару қызметіне (функционалдық ерекшелік) мазмұндық сипаттама беру өзара бірлікте іске асады.

Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттеріне сапалы білім беруде оқытудың дәстүрлі (дәріс, семинар, кеңес беру, т.б.) және инновациялық (жағдаяттық талдау, ақпараттық технологиялар, т.б.) әдіс-тәсілдер диагностикалық блокта жүзеге асырылды (диссертацияның 3.2 бөлімінде жан-жақты қарастырамыз).

Процессуалды-әрекеттік блокта жоғарғы оқу орындарында техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастыру мақсатында компоненттері мен деңгейлерін ажыратып көрсеттік.

Мотивациялық-құндылық компоненті құқық саласында қалыптасқан құқықтық білім, білік, дағдылар және алған білімдерін іс жүзінде қолдана білу; білімнің ұтқырлығы мен сыни тұрғыдан ойлау негізінде құқық саласындағы белгілі бір мәселені шешу үшін толық құзыреттілік деңгейіне жетуіне көмектеседі.

Студент белсенді тұлғалық позицияны ұстана алады және оның қалыптасу процесінің субъектісі ретінде өзін толық аша алады.

Когнитивті-процессуалдық компонент типтік құқықтық жағдайларда өзін-өзі анықтау және өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндігінің болуын; құқықтар мен міндеттердің ажырамастығы қағидасы негізінде өз ұстанымын анықтау; мінез-құлықтың адекватты үлгілерін анықтай білу және типтік және стандартты емес құқықтық жағдайларда шешім қабылдай алуын басшылыққа алады.

Студент дамып жатқан жағдайлар мен оқиғаларға құқықтық талдау жасайды, оның негізінде басқару шешімдерін қабылдай алады.

Практикалық-бағалаушылық компонент өз бетімен және шығармашылық ойлауға қабілетті, өзін-өзі бағалау сезіміне ие, өз мақсатын түсінетін және кез келген жағдайға қарамастан өзінің жеке және кәсіби мәртебесін сақтайтын тұлғаны қалыптастырумен ерекшеленеді.

Студент жеке құқықтары мен бостандықтарын тиімді қорғауға талпынады, өзінің кәсіби қызметінің нормативтік-құқықтық базасын, құқықтық мәртебесін нақты біледі (Кесте 7).

Кесте 7 – Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастырудың компоненттері, өлшемдері мен көрсеткіштері (нәтижеге бағытталуы)

Компоненттер	Өлшемдер	Көрсеткіштер
Мотивациялық-құндылық	Құқық саласында қалыптасқан құқықтық білім, білік, дағдылар және алған білімдерін іс жүзінде қолдана білу; білімнің ұтқырлығы мен сыни тұрғыдан ойлау негізінде құқық саласындағы белгілі бір мәселені шешу үшін толық құзыреттілік деңгейіне жетуіне көмектеседі	Жоғары: құқық саласында терең әрі жүйелі білімге ие; алған білімін нақты тәжірибелік жағдайларда тиімді пайдаланады; сыни тұрғыдан ойлау арқылы құқықтық мәселелерді шешуде толық құзыреттілікке жетеді. Орта: құқық саласында жеткілікті білім қоры бар, бірақ кейбір олқылықтар кездеседі; алған білімін тәжірибеде қолдана алады, бірақ әрдайым жүйелі емес; сыни тұрғыдан ойлау қабілеті бар, бірақ күрделі құқықтық мәселелерді шешуде қосымша қолдау қажет. Төмен: құқық саласында білімдері үстірт, жүйесіз; алған білімін тәжірибеде қолдануда қиындықтарға тап болады; сыни тұрғыдан ойлау жеткіліксіз, құқықтық мәселелерді шешуде қателіктерге жол береді.
Когнитивті-процессуалдық	Типтік құқықтық жағдайларда өзін-өзі анықтау және өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндігінің болуын; құқықтар мен міндеттердің ажырамастығы қағидасы негізінде өз ұстанымын анықтау; мінез-құлықтың адекватты үлгілерін анықтай білу және типтік және стандартты емес құқықтық жағдайларда	Жоғары: типтік құқықтық жағдайларда өзін-өзі анықтап, өз ұстанымын сенімді түрде жүзеге асырады; құқықтар мен міндеттердің ажырамастығы қағидасын толық меңгеріп, кәсіби әрекетінде басшылыққа алады; мінез-құлықтың адекватты үлгілерін нақты

	шешім қабылдай алуын басшылыққа алады	ажыратып, оларды тәжірибеде қолдана біледі; типтік және стандартты емес құқықтық жағдайларда дербес әрі дұрыс шешім қабылдай алады. Орта: типтік құқықтық жағдайларда өзін-өзі анықтай алады, бірақ кейде тұрақсыздық байқалады; құқықтар мен міндеттердің ажырамастығы қағидасын түсінеді, алайда оны әрдайым тәжірибеде қолдана бермейді; мінез-құлықтың адекватты үлгілерін ажырата алады, бірақ кейбір жағдайда қателіктерге жол береді; стандартты емес құқықтық жағдайларда шешім қабылдауда қосымша қолдауды қажет етеді. Төмен: типтік құқықтық жағдайларда өзін-өзі анықтауда қиындықтарға тап болады; құқықтар мен міндеттердің ажырамастығы қағидасын үстірт түсінеді, тәжірибеде қолдана алмайды; мінез-құлықтың адекватты үлгілерін ажыратуда әлсіз, қате шешімдер қабылдауы мүмкін; стандартты емес құқықтық жағдайларда шешім қабылдау қабілеті жеткіліксіз.
Практикалық-бағалаушылық	Өз бетімен және шығармашылық ойлауға қабілетті, өзін-өзі бағалау сезіміне ие, өз мақсатын түсінетін және кез келген жағдайға қарамастан өзінің жеке және кәсіби мәртебесін сақтайтын тұлғаны қалыптастырумен ерекшеленеді	Жоғары: өз бетімен ойлауға және шығармашылық шешімдер қабылдауға қабілетті; өзін-өзі бағалау сезімі жоғары, кәсіби және тұлғалық дамуын нақты түсінеді; өз мақсатын айқын анықтап,

		оған жету жолдарын жүйелі түрде жоспарлайды; кез келген жағдайда өзінің жеке және кәсіби мәртебесін сақтайды. Орта: өз бетімен ойлау қабілеті бар, бірақ шығармашылық тұрғыдан әрдайым тұрақты емес; өзін-өзі бағалау сезімі қалыптасқан, алайда кейде сыртқы факторларға тәуелді; өз мақсатын түсінеді, бірақ оған жету жолдарын нақты жоспарлауда қиындықтар кездеседі; жеке және кәсіби мәртебесін сақтауға ұмтылады, бірақ кейбір жағдайда тұрақсыздық байқалады. Төмен: өз бетімен ойлау және шығармашылық қабілеті әлсіз дамыған; өзін-өзі бағалау сезімі жеткіліксіз, кәсіби дамуын толық түсінбейді; өз мақсатын анықтауда және оған жетуде жүйесіздік байқалады; жеке және кәсіби мәртебесін сақтауда қиындықтарға тап болады.
--	--	--

Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастыру үшін қолданылған әдіснама жалпы ғылыми әдістерді (әдеби дереккөздердің мазмұнын талдау, жалпылау және синтез), студенттердің сауалнамасын және математикалық статистиканы (қайталанатын өлшемдермен дисперсияның бір жақты талдауы, ANOVA) біріктіреді. Сфералықтық Мохли сынағы арқылы тексерілді; егер бұзылған болса, Greenhouse-Geisser түзетулері қолданылды. Post-hoc жұптық

салыстырулар жүргізілді (қайталанатын өлшемдер үшін Tukey-Kramer / Holm-Bonferroni түзетуімен жұптық t-тесттер). Әсер өлшемдері жалпылау сынақтары үшін ішінара η^2 және жұптық контрасттар үшін Cowan's dd ретінде көрсетілген. ANOVA үшін Analysis ToolPak қондырмасы, ал Tukey HSD үшін Real Statistics Resource Pack пайдаланылды. Тексеру үшін Real Statistics қондырмасы пайдаланылды [68, 172 б].

Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастырудың 3 деңгейін ажыратып көрсеттік:

Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастыру мәселесін зерттеуіміз кәсіби білім беруді дамытуға белгілі бір үлес қосуда. Сонымен қатар, алға қойылған міндеттердің бәрі бірдей терең әрі тиянақты шешілмегенін аңғарамыз. Біздің зерттеуімізде білім беру үдерісі аясында оқытудың техникалық бейіні бар студенттің құқықтық мәдениетін қалыптастырудың шарттарын анықтау және дидактикалық жүйесін жобалау, техникалық білім беретін студенттерге арналған білім беру бағдарламаларының мазмұнын әзірлеу сияқты аспектілер қамтылған жоқ.

2.3 Құқықтық құзыреттілікті қалыптастырудың шетелдік тәжірибесі

XX ғасырдың аяғындағы қоғамдық сананы қайта құру мен XXI ғасырдың басында саяси-құқықтық салада демократияландыру азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекет құруға бағыттала басталды, және адам құқықтары мен бостандықтарын тану және нығайту, экономикалық саладағы еркін кәсіпкерлік пен бәсеке мемлекеттік-құқықтық өмірді өзгерту қажеттілігін тудырды. Бұл адамнан қоғамдық дамудың негізгі қатысушысы ретінде құқықтық шеңберде өз бетінше әрекет ету қабілетін талап етті.

Қазіргі біздің қоғам жастарының құқықтық санасының қалыптасуының негізгі жағымсыз әлеуметтік факторларын келесі түрде жіктеуге талпындық:

- Қазақстандағы жалпы адамзаттық құндылықтар мен әлеуметтік нормаларының дағдарысы, мәдениеттер қақтығысымен (дәстүрлі нормалар мен құндылықтар өз маңызын жоғалтады, заңды және заңсыз арасындағы шекара жойылады, т.б.) соның ішінде құқықтық саламен сипатталады.

- ақпараттық-психологиялық «соғыс» әдістері мен технологияларының кең қолжетімді болды, ал, БАҚ ерекше тиімді құралға айналды. Ақпараттық-психологиялық арнайы операциялардың негізгі мақсаттары – біртұтас моральдық-құқықтық нормаларды, белгілі бір қоғамның рухани құндылықтарын құнсыздандыру және жою, тұтынушылық және «әдемі өмір» деструктивті құндылықтарын насихаттау, халықтың мәдени және интеллектуалдық деңгейін «жеңілдету», т.б.;

- қылмыстық қоғамның әлеуметтік кеңістігінің кеңеюі, қылмыстық субмәдениеттің таралуы жастардың құқықтық әлеуметтенуіне кедергі келтіріп

қана қоймайды, сонымен қатар оның баламалы – қылмыстық әлеуметтенуінің көзі болып табылады;

- құқық қорғау органдары қызметінің тиімділігінің төмендеуі, ал өз кәсібін дамытуға көңіл бөлу олардың қарапайым халықтан алшақтауына әкеліп соғады. Қазіргі жағдайда құқық қорғау органдары тек «кедейшілік қылмысы» өкілдерін анықтауға және жазалауға бағытталған, ал «байлық қылмысы» олардың қызмет аясынан тыс қалып отыр. Мұндай жағдайда құқық қорғау органдарының жастарды құқықтық әлеуметтендіруге қатысуы туралы сөз болуы мүмкін емес;

- құқықтық білім беру мен ағартудың біртұтас жүйесінің жойылуы мемлекеттің ыдырауының, құқықтық насихат негізіне алынған біртұтас идеологияның жоғалуының нәтижесі болды, нәтижесінде құқықтық әлеуметтену агенттерінің: отбасы, мектеп, бұқаралық ақпарат құралдары, құқық қорғау органдарының және т.б. оң ықпалы қатты шайқалды;

- отбасының әлеуметтік институтының дағдарысы, ол жұмыс істемейтін отбасылар үлесінің өсуімен, сондай-ақ әлеуметтенудің жағымсыз факторларынан отбасының қорғау функцияларының әлсіреуімен көрінеді.

Қоғамдағы осындай келеңсіз құбылыстардың алдын-алу үшін біз зерттеу жұмысымызда жоғарғы оқу орындарында техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттілігін кәсіби даярлықтың жоспарланған нәтижесі ретінде қарастыруға талпындық.

Университетте тәжірибеге бағытталған кәсіби дайындықтың басымдықтарын келесі түрде сипаттаймыз:

- зерттеу міндеттерінің еңбек саласымен өзара байланысы;
- кәсіптік деңгейге байланысты оқу жоспарының вариативті бөлігінің көлемін ұлғайту;
- ғылым мен техниканың дамуын ескере отырып, жұмыс бағдарламаларын жаңартудың икемділігі мен серпінділігі;
- тәжірибенің әртүрлі түрлерін тапсыру сағаттарын ұлғайту;
- белсенді түрде білім беру үдерісіне қатысушыларды, білім беру және тәжірибелік іс-шараларға қатысуға шақыру негізгі кәсіптік білім беру бағдарламасы, студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарын бірлесіп ұйымдастыру, т.б.

Бұл экономика мен жұмыс берушілердің үнемі өзгеріп отыратын сұраныстарына сәйкес жан-жақты зерттелуіне мүмкіндік береді:

- студенттерді таңдаған еңбек қызметі саласына;
- квазикәсіптік міндеттерді шешуге;
- қазақстандық мәдениет пен кәсіби субмәдениетке тән құндылықтар ауқымын түсінуге;
- жақын жағдай жасауға және тез бейімдеуге.

Және заманауи технология мен цифрландыру ғылым және өндіріс саласындағы жылдам жаһандық өзгерістерге жауап ретінде бәсекеге қабілетті университет түлектерінің дамуына ықпал етеді.

Цифрлық технологиялардың білім сапасын арттырудағы рөлін және оқу процесін онлайн және офлайн форматтарының (бетпе-бет, дистанциялық, виртуалды және интерактивті) көп аспектілі сипатында белсендіреді және бірін бірі толықтырып отырады (Сурет 7).

Сурет – 7. Университетте тәжірибеге бағытталған кәсіби дайындықтың басымдықтарын сипаттайтын цифрлық технологиялардың білім сапасын арттырудағы рөлі

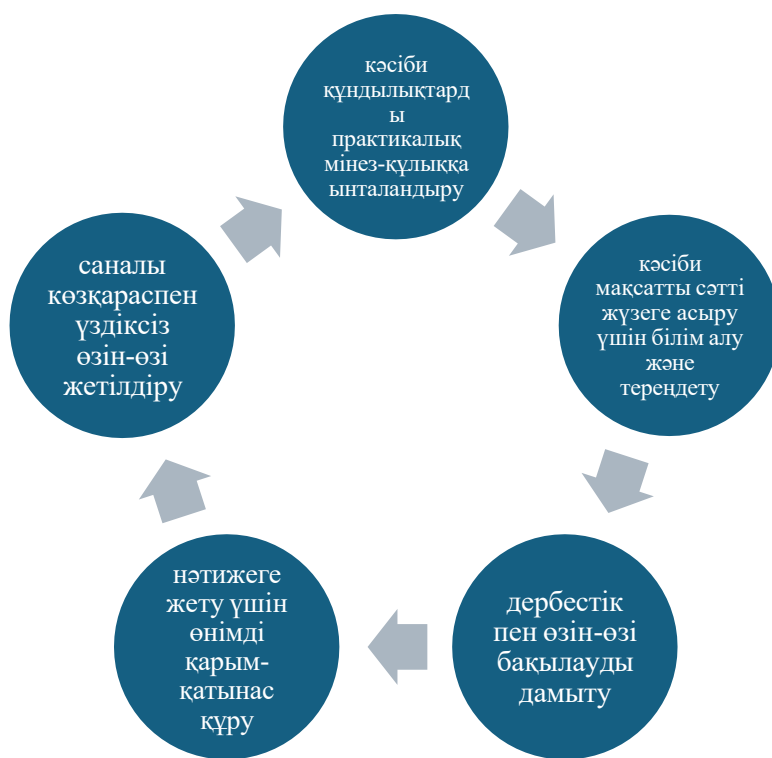
Суретте көрсетілген әдістерді, формаларды және технологияларды жан-жақты енгізу нәтижесінде қамтуға болатын жағдаяттар:

- жоғары белсенділік, интенсивтілік және жастарды кәсіптік оқыту процесіне барынша тарту;
- жағдаяттарды талдау, ұтымды шешімдерді жедел іздестіру және шығармашылық жеке немесе топтық білім беру өнімін құру кезінде жаңа білім

алу және оны тәжірибеде сәтті пайдалану үшін оқу процесі туралы хабардарлықты нығайту;

- толық өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндігі және болашақ жұмыс саласының кәсіби міндеттерінің толық кешенін шығармашылықпен орындауға ұмтылу [4, 10].

Соның нәтижесінде студенттердің субъективтілігін дамыту, бірін-бірі толықтыра отырып ойлауға және өзінің, кәсіби қоғамдастық пен еліміздің игілігі үшін іс жүзінде белсенді әрекет етуге жұмылдырады. Және студенттерде өз қасиеттері мен ресурстарына барабар сыни баға бере отырып, кәсіби құндылықтарды практикалық мінез-құлыққа ынталандыру, кәсіби мақсатты сәтті жүзеге асыру үшін білім алу және тереңдету, дербестік пен өзін-өзі бақылауды дамыту, нәтижеге жету үшін өнімді қарым-қатынас құруға саналы көзқараспен үздіксіз өзін-өзі жетілдіру мотивациясы қалыптасады (Сурет 8).

Сурет – 8. Студенттердің кәсіби құзыреттіліктерін арттыруға септігін тигізетін мотивациялар

Студенттерді кәсіби даярлауға қойылатын заманауи талаптар жоғары білім берудің жаңартылған парадигмасына өтуге мүмкіндік береді [83] (Сурет 9).

«Білімді студенттен өмірге бейімделген жас тұлғаға» бағдарланған білім берудің жаңартылған парадигмасы сипаттайды:

- кәсіби құндылықтар мен көзқарастарды меңгеру, құзыреттіліктердің түрлерін дамытумен қатар ғылымдардың пәнаралық матрицасының, отандық және әлемдік мәдениеттің үздік жетістіктері оңтайлы түрде беріледі;

Сурет – 9. Білім берудің жаңартылған парадигмасы

- жалпыадамзаттық, кәсіби құндылықтарды дамыту және еңбекке құштарлық пен өзін-өзі жүзеге асыру, іс-әрекеттің пайдалылығы мен зиянсыздығы, жеке қадір-қасиеті мен айналасындағы адамдардың қадір-қасиеті, төзімділік пен мейірімділік, бірлік пен өзара көмек, өзіңе, қоғамға және әлемге жауапкершілік сияқты құндылық басымдықтарын қабылдау жүзеге асырылады;

- техникалық факультет студенттерінің кәсіптік және тұлғалық қасиеттері азаматтың, кәсіпқойдың, жасампаздың, адамгершілік пен мәдениеттің иесінің мамандығының мазмұнын меңгеру және әлеуметтік-мәдени функцияларды орындау жағдайында қарқынды әлеуметтік өзара әрекеттесу арқылы интеграцияланған бірлікте дамиды;

- әртүрлі әлеуметтік-мәдени дәстүрлер мен инновацияларды, еңбек нарығының конъюнктурасын және кәсіби бәсекелестікті ескере отырып, кәсіпқойлар қауымдастығымен диалог құру арқылы кәсіби траекторияны құру жолын мазмұнды және еркін табу құқығы кеңейтілуде.

Құқықтық құзыреттілікті қалыптастырудың өзекті мәселелері ретінде АҚШ Урбана-Шампейн Иллинойс Университеті тәжірибесін Қазақстанмен салыстыруға талпындық. «Болашақ» бағдарламасы бойынша ғылыми тағылымдама өтіп жүрген стипендиант ретінде Иллинойс университетінде

техникалық колледж студенттерінің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастыру ерекшеліктерін зерттеуден бастадым.

Урбана-Шампейндегі Иллинойс университеті (Иллинойс мемлекеттік университеті немесе UIUC ретінде белгілі) АҚШ-тың Иллинойс штатындағы мемлекеттік зерттеу университеті болып табылады. Urbana-Champaign қаласында орналасқан, ол Quacquarelli Symond (QS) World University Rankings 2019 рейтингінде әлемде 69-шы орында және QS Graduate Rankability 2018 рейтингінде үздік 200-дің қатарына кіреді. Жоғарғы білім беру мекемесі әлемдегі ең үздік 50 университеттің қатарына кіреді, ғылым, инженерлік, инженерлік және инженерлік-техникалық ақпарат, электр және электронды техника, машина жасау, ауыл және орман шаруашылығы, психология, химия, қоршаған ортаны зерттеу, материалтану, физика және астрономия және басқа да салалар. Сонымен қатар,

150 жылға жуық уақыт бойы университет бакалавриат студенттеріне баға жетпес білім беру тәжірибесін берді. Оқыту сыныпта, кампуста немесе онлайн режимінде өтсе де, студенттер кампустан дағдылармен, біліммен және белсенді өмір сүруге және өз салаларында көшбасшы болуға талпыныспен кетеді. Жыл сайын университет тоғыз бакалавриат бөлімдеріне 32 000-нан астам студенттерді қабылдайды, 150 мамандық бойынша шамамен 5 000 курстар ұсынады және әр көктемде шамамен 7 000 жаңа дәрежелер береді.

Университеттің қызметі беделді әлемдік талдаулардың арқасында үздіктер қатарынан табылады:

- АҚШ-тағы ең жақсы мемлекеттік университеттер арасында 13-ші және US News & World Report Rankings рейтингі бойынша ең үздік ұлттық университеттер арасында 41-ші орында (2022-2023);

US News & World Report журналының магистратура мен бакалавриат рейтингтеріне сәйкес бакалавриат пен магистратураның үздік бағдарламалары:

- Ақпараттық ғылымдар институтының «Кітапхана ісі және ақпараттану» магистрі бағдарламасы АҚШ-та №1 орында.

- «Бухгалтерлік есеп» кафедрасы бакалавриат бағдарламасы бойынша 2-ші, магистратура бағдарламасы бойынша 3-ші орында.

- 5-орынды «Информатика» мамандығы бойынша бакалавриат бағдарламасы иеленді

- 7-орынды Грейнджер инженерлік мектебінің бакалавриат бағдарламалары және 11-орынды АҚШ-тағы Грейнджер инженерлік мектебінің магистратура бағдарламалары алады.

Шетелде оқу бағдарламалары және халықаралық студенттерді қабылдау бағдарламалары арқылы Урбана-Шампейндегі Иллинойс университеті еркін идеялар алмасуға жәрдемдесу үшін дүние жүзіндегі оқу орындарымен серіктес болады. Университеттің құрылымы мен білім беру бөлімдері туралы ақпаратты қосымшаға салдық (Қосымша 1).

Курстар: Мәселен, LAW 199 «Бакалавриат үшін ашық семинар» кредиті: 1-ден 3 сағатқа дейін (<https://courses.illinois.edu/schedule/terms/LAW/199/>)

Әріптік және S/U бағалауы үшін мақұлданған. Тақырыптар әртүрлі болса, бір тоқсанда 6 сағатқа дейін қайталауға болады; сонымен қатар 12 сағатқа дейін бөлек мерзімде қайталануы мүмкін.

LAW 201 «Негізгі конституциялық заң және жеке құқықтар» кредиті: 3 сағат. (<https://courses.illinois.edu/schedule/terms/LAW/201/>)

«Америка Конституциясының негізгі тақырыптарына кіріспе» - Бірінші және төртінші түзетулерге баса назар аударып отырып - және конституциялық түсіндірудің негізгі әдістеріне тоқталады. Конституциялық мәтіннің, сот доктринасының және сот жүйесінен тыс конституциялық шешім қабылдаудың өзара байланысына назар аударылады. Алғышарттар жоқ.

Урбана-Шампейн Иллинойс университетінің артықшылығы құқықтану пәндерін курс сайын мазмұнының толықтыра отырып, жүйелі құқықтық білім беруге сай арнаулы қоғамдық білімдер саласы ретінде оқытылады. Және мемлекеттік-құқықтық өмір шындығы теориялық-қолданбалы тұрғыдан игеріледі. Урбана-Шампейн Иллинойс университетінің 2023-2024 академиялық каталогы бакалавриат пен магистранттарға арналған курстардың, бағдарламалардың және дәрежеге қойылатын талаптардың ресми тізімі болып табылады. Курстар, оқу жоспарлары, төлемдер, саясаттар, ережелер және басқа мәселелер туралы ақпарат Каталог әрекет ететін кезең ішінде өзгеруі мүмкін (Қосымша). Құқықтану пәндері тек құқықты, құқық жүйесін ғана емес, сонымен бірге мемлекетті және саяси жүйенің басқа да бөліктерін қамтитын білім салалары ретінде қалыптасқан. Осыдан болар университеттің құқықтану пәндері толыққанды теориялық- қолданбалы сипатына қарай оның мазмұнына ғылыми топшылаулар негізінде тұжырымдалып, құзырлы құқық шығарушы және құқық қолданушы органдарға, құқықтық тәрбиемен айналысатын ұйымдарға, азаматтарға жолданған ұсыныстар мен кепілдемелер, сондай-ақ көпшілікке арналып енгізілген. Семестрдің соңында зерттеген әртүрлі авторлар қолданатын зерттеу әдістері цифрлық ақпарат ғасырында құқықты, қоғамды және саяси экономиканы зерттеуге қалай бейімделуі мүмкін екендігі туралы миға шабуыл жасалады, креативті ойлармен толықтырылады.

Қазақстандық жоғарғы орындарда құқықтану пәндерін оқыту теріс саяси және құқықтық құбылыстардың себептерін іздеу барысын да айқындай алуына септігін тигізсе, кеңінен әрбір семестр бойынша жүйелі құқықтық білім беру жүзеге асса дұрыс болар еді деп есептейміз.

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университетінде техникалық салаларда оқитын студенттерге арналған заң білімінде цифрлық қолданбаларды пайдаланған кезде көптеген аспектілерді ескердік. Оларға әрбір цифрлық қолданбаның мақсаты, оқытушының цифрлық қолданбалар мен студенттер арасындағы өзара әрекеттесуді жеңілдетудегі рөлі және әртүрлі қолданбалардың әртүрлі оқу мақсаттарына жету үшін қалай өзара әрекеттесетіні көңілге толады (Қосымша А). Мәселен, курс барысында түрлі

цифрлық құралдар арқылы құқықтық құзыреттілікпен байланыстырған бірнеше тапсырмалар ретімен көрсеттік:

Курс нәтижелерін платформа мүмкіндіктерімен сәйкестендіріңіз: сабаққа дейінгі теориялық микромодульдер үшін Knewton; кейс талдау семинарлары үшін Casetext; зертханалар үшін LexisNexis пайдаланыңыз.

Бағалауларды сәйкестендіріңіз: Knewton-дағы теориялық викториналар; Casetext-тегі рубрикаға негізделген тапсырмалар; NexusLexis-тегі келісімшартты қарау және сәйкестік тексеру тізімдері.

Оқытушыларды қолдау: Іздеу стратегиялары (Casetext/LexusNexis) және бейімделгіш тапсырмаларды әзірлеу (Knewton) бойынша оқытушыларға арналған қысқа семинарлар.

Теңдік және қолжетімділік: Технологияға деген жеккөрушілікті/теңсіздікті азайту үшін кампусқа кіру нүктелерін орнатыңыз және қысқа «бастау» нұсқаулықтарын дайындаңыз.

Бағдарлама деңгейіндегі интеграция: Барлық үш құралды біріктіретін негізгі мини-жобаны құрыңыз (А қосымшасындағы IV модульді қараңыз).

Қоғамның барлық салаларындағы әлеуметтік-мәдени қайта құрулар, ақпараттық қоғамның өндірістік және серпінді ғылыми технологияларына көшу, жұмыс берушілердің жаңартылған талаптары студенттердің кәсіби дайындығына, олардың құндылық бағдарларына, мәдени-адамгершілік көзқарастарына, белсенді өмірлік ұстанымына, кәсіби мотивациясына, субъективтілігін жұмылдыруға сапалы жаңа заманауи талаптарды қойды.

Әрбір елдің жоғарғы білім беру жүйесінің өзіндік ерекшеліктері бар және олар басқа елдердің білім беру жүйесінен айтарлықтай ерекшеленуі мүмкін. Сондықтан, нәтижелер мен қорытындылар басқа елдердің университеттеріне толықтай қолданылмауы мүмкін.

Отанымызда қоғамдық өмірдің барлық салаларын жаппай ақпараттандыруға, цифрлық технологиялардың қарқынды таралуына, жаһандық ақпараттық желілердің құрылуына және онлайн және офлайн контексттердің интеграциялық бірлігінде жаңа әлеуметтік шындықты құруға (жетілген субъектілердің өмір салтына айтарлықтай жаңа мүмкіндіктер әкелетін) байланысты кең ауқымды әлеуметтік, саяси, әлеуметтік-мәдени және технологиялық өзгерістерге ұшырайды.

Әлеуметтік-экономикалық өмір мен әлеуметтік құрылымдардың негізгі сипаттамаларының трансформациясының көп аспектілі сипаты әлеуметтік құндылықтардың жаңартылған жүйесін және цифрлық басымдықтарын қалыптастыру жағдайында жоғарғы оқу орындарында техникалық факультет студенттерін кәсіби қайта даярлау мазмұнын қайта конфигурациялауды анықтайды. Жоғарғы білім беру жүйесіндегі осындай өзгерістер жастардың жаңа әлеуметтік-мәдени тәжірибені нақты және виртуалды өмір форматтарының үйлесімімен игеру ауқымын кеңейтуге, еліміздің әлеуметтік-экономикалық және саяси жүйесінің прогрессивті жұмыс істеуі мен дамуының маңызды реттеушісі ретінде соңғы ақпаратты меңгеру мен пайдаланудың жаңа

мәдениетін қалыптастыруға, университет түлектерінің еңбек нарығында ұзақ мерзімді бәсекелестік артықшылықтарын қамтамасыз етуге бағытталған.

Университет түлектерінің кәсіби дайындығына қойылатын талаптардың өзгеруі университеттердің ақпараттық білім беру кеңістігінің әлеуетін компьютерлерді, интернетті және желілік ресурстарды белсенді пайдалану арқылы өзара әрекеттесудің дәстүрлі және электрондық тасымалдаушы, компьютерлік және телекоммуникациялық технологияларды толықтыратын үйлестіруінде анықтайды. Студенттерге бастапқы және онымен байланысты кәсіптік қызмет ауқымында өзін-өзі жетілдіру және кеңейту үшін қажетті ғылыми-техникалық жетістіктер туралы соңғы ақпаратты алуға мүмкіндік береді және жоғары автоматтандырылған ақпараттық қоғамда өзін-өзі жетілдіру, технологиялық инновацияларды молайтудағы белсенді «цифрлық азаматтардың» әлеуметтік бастамасының, ұтқырлығы мен тәуелсіздігінің көп функционалды көрінісі, отандық экономика мен әлеуметтік саланың прогрессивті дамуы бойынша креативті және серпінді идеялар.

Жоғарыда айтылғандар қоғамды ақпараттандыру жағдайында жастардың кәсіби және тұлғалық әлеуетін толық іске асыру және қоғамның жедел ақпараттандыру және ғылыми-техникалық прогрестің жағдайына барабар таңдалған кәсіби қызмет саласында жоғары жетістіктерге жетуге ұмтылысын дамыту тұрғысынан қоғамды ақпараттандыру жағдайында университет студенттерін кәсіби даярлаудың ерекшеліктерін ғылыми зерттеуді талап етеді.

2-тарау бойынша қорытынды:

Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру үдерісін модельдеу педагогикалық шарттар мен құрылымдық-мазмұндық модельге сүйене отырып жүзеге асырылады. Бұл үдеріс студенттердің кәсіби даярлығының сапасын арттыруға бағытталған кешенді жүйе ретінде қарастырылады.

Педагогикалық шарттар құқықтық білімді кәсіби маңызды қасиеттер жүйесіне енгізуді, оқу-тәрбие процесінде құқықтық мәдениетті қалыптастыруды және студенттердің құқықтық жауапкершілігін арттыруды қамтамасыз етеді.

Құрылымдық-мазмұндық модель мотивациялық-құндылық, когнитивті-процессуалдық және практикалық-бағалаушылық компоненттердің өзара байланысын көрсетіп, құқықтық құзыреттілік ті қалыптастырудың кезеңдік және жүйелі сипатын айқындайды.

Шетелдік тәжірибе құқықтық білім берудің интегративтік тәсілдерін, студенттердің құқықтық ойлауын дамытуға бағытталған практикалық әдістерді және кәсіби даярлықпен үйлесімді құқықтық мәдениетті қалыптастырудың тиімді жолдарын ұсынады.

Жалпы алғанда, екінші тарауда қарастырылған мәселелер студенттердің құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың теориялық және практикалық негіздерін нақтылап, оны модельдеу арқылы жоғарғы техникалық білім

берудің ажырамас бөлігі ретінде сипаттайды. Бұл үдеріс болашақ мамандардың құқықтық мәдениеті жоғағы, кәсіби жауапты және қоғамда белсенді азамат ретінде қалыптасуына ықпал етеді.

3 ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ТЕХНИКАЛЫҚ ФАКУЛЬТЕТІ СТУДЕНТТЕРІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІНЕ АРНАЛҒАН ТӘЖІРИБЕЛІК ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЖҰМЫС

3.1 Жоғарғы оқу орындарында студенттердің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастырудың бастапқы жағдайы

Қазіргі жоғары білім берудің негізгі мақсаты – қызмет пен кәсіби өсуге дайын, әлеуметтік және кәсіби ұтқырлыққа ие, өзгермелі сыртқы жағдайларға бейімделуге қабілетті білікті маман (техникалық факультет студенттерін) дайындау. Құзыреттілік қазіргі заманғы ЖОО бітірушінің кәсіби қызметінің ерекшелігін және кәсіби дайындық сапасын сипаттайды.

Кәсіби құзыреттілік тің жалпы түсінігі маманның еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілігі, жұмыс берушінің өтініштеріне жауап беруі, белгілі бір әрекеттерді тиімді орындауға дайындығы тұрғысынан қарастырылады. Құзыреттілікке негізделген тұғыр, көбінесе, экономикалық және әлеуметтік қоғамдық қажеттіліктерді қанағаттандыратын мамандарды даярлау сапасына қол жеткізуге, еңбек нарығындағы сұраныс пен тұлғаның мүдделері мен кәсіби іске асырылуы арасындағы теңгерімді құруға бағытталған.

Құзыреттілік парадигмасының қазіргі жағдайында құқықтық құзыреттілік ті қалыптастыру процесін барабар көрсететін бағалау жүйесін әзірлеп, университеттің техникалық факультет студенттерінің білімін бақылау жүйесін өзгертуді талап етеді. Біз осы міндетті жүзеге асыру үшін тәжірибелік эксперимент жасауды жөн санадық.

Эксперимент базасы ретінде С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университетінің студенттерін алдық. Экспериментке 64 студент қатысты. Эксперименттік топ ретінде бағдарламасы 6B08701 - «Аграрлық техника және технология», 6B07501- «Стандарттау, сертификаттау және метрология» мамандықтарының 2-курс студенттері, ал, бақылау тобы ретінде 6B07201 – «Тамақ өнімдерінің технологиясы» мамандықтарының 2-курс студенттерін алдық.

Жоғарғы оқу орындарында студенттердің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастырудың бастапқы жағдайын диагностикалауды жүйеленген педагогикалық шарттарын тәжірибе арқылы тексеруден бастадық. Зерттеу барысында педагогикалық шарттарды, яғни университеттің техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін дамыту үдерісін жетілдіруге ықпал ететін жағдайларды анықтаған едік (Кесте 8).

Кесте 8 – Жоғарғы оқу орындарында студенттердің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптасуының бастапқы жағдайын диагностикалау

Педагогикалық шарттар	Мазмұны	Құқықтық құзыреттіліктің құрылымдық элементтері	Диагностикалау әдістері
<i>Бірінші педагогикалық шарт</i> (құқықтық құзыреттілік ті болашақ мамандардың кәсіби маңызды қасиеттері жүйесіне енгізу)	маманның кәсіби қызметіндегі құқықтық білімнің маңыздылығын растайтын практикалық мысалдар арқылы жүзеге асырылды және кәсіби қызметті реттейтін нормативтік құжаттармен дәлелденді	мотивациялық-құндылық	Авторлық сауалнама
<i>Екінші педагогикалық шарт</i> – техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың кешенді әдіс-тәсілі, «Құқықтану» пәнін оқытуда пәнаралық байланыстарды қолдану арқылы жүзеге асырылды	пәнаралық тәсілді оқу процесінің әртүрлі нысандарында, соның ішінде кіріктірілген сабақтарда, конкурстар мен құқықтық тақырыптар бойынша викториналарда қолдандық	танымдық	Тәжірибеге бағытталған тапсырмалар
<i>Үшінші педагогикалық шартқа</i> құқықтық пәндерді оқыту үдерісінде рөлдік ойындар, ой қозғау, пікірталас, нақты жағдаяттар әдісі және т.б. қолдану жатады	құқықтық білім беруде рөлдік ойындарды қолдану оқушылардың коммуникативті дағдылары мен көшбасшылық қасиеттерін дамытады және өз ұстанымын сауатты негіздеу қабілетін дамытады	практикалық	Өндірістік практика

Суреттен көріп отырғанымыздай, жүргізілген зерттеуде құқықтық құзыреттілікті құқықтық құндылықтарды тануға негізделген, теориялық және құқықтық дайындықтың бірлігін және кәсіби қызметті жүзеге асыруда құқықтық білім мен дағдылар жүйесін қолдана білу қабілетін көрсететін жеке тұлғаның интегративті қасиеті ретінде қарастырамыз. Құқықтық құзыреттіліктің құрылымдық элементтерін сызба түрінде көрсеттік (Сурет 10).

Сурет – 10. Құқықтық құзыреттіліктің құрылымдық элементтері

Педагогикалық шарттардың тиімді таңдалғанын дәлелдеуде тәжірибелік экспериментті 3 сатыда жүргіздік (анықтаушы, қалыптастырушы, бақылау) дәлелдеме нәтижелерін компоненттері мен деңгейлердің көмегімен анықтадық. Анықтау эксперименті сатысында «Диагностика компетенций студентов в профессиональной образовательной организации среднего профессионального образования» тақырыбындағы әдістемелік нұсқаулықты басшылыққа ала отырып, біз құқықтық құзыреттілік ті болашақ мамандардың кәсіби маңызды қасиеттері жүйесіне енгізу мақсатында авторлық сауалнама жасауға талпындық (Қосымша 1).

Аты-жөніңіз:

Мамандық атауы, курс:

1. «Құқықтық құзыреттілік» ұғымын қалай түсінесіз?
2. Құқықтық құзыреттіліктің басқа құзыреттіліктен айырмашылығы неде?
3. Сіз құқықтық құзыреттілікті қалыптастыру үшін маман қандай қабілеттерге ие болуы керек?
4. Курс барысында қандай нормативті-құқықтық құжаттармен таныстыңыз? Атауын жазыңыз.
5. Құқықтық сана мен құқықтық мәдениеттің ара жігін ашып беріңіз.

Экспериментке қатысқан студенттердің жауаптарынан түсінгеніміз, «құқықтық құзыреттілік» ұғымын түсінгендерімен, теориялық тұрғыда баяндап бере алмады. 13 студент (20,3%) құқықтық құзыреттілікті қоғамда болып жатқан өзгерістерден қалмау үшін қосымша білімдері болуы керек, ал, ондай білімді теледидардан, БАҚ тан, әлеуметтік желіден алуға болады деп түсіндіруге талпынған.

29 студенттің (45,3%) жауаптары ұқсас келді: «құқықтық құзыреттілік кәсіби және жалпы мәдени құзыреттіліктерді қалыптастыру нәтижелері игерілген құндылық қатынастарды және қалыптасқан жеке қасиеттерді қамтуы керек» деген екі жақты ой түйіндесе, 18 студент (28,2 %) «жауап беруге қиналамын» деген жауап қайтарған.

5 студент (6,2 %) «құқықтық құзыреттілік әлеуметтік бағытқа ие, өйткені маман өзі қабылдайтын шешімдердің ықтимал әлеуметтік салдарын толық білуі және өз қызметін қоғамның күтулеріне сәйкес бағалауы керек» деген көңілге қонымды ой тұжырымдаған

«Құқықтық құзыреттіліктің басқа құзыреттіліктен айырмашылығы неде?» деген сұраққа «құзыреттіліктері – жеке адамның қабілеті, біліктілігі» деп қысқа түсініктерін жазғаны болмаса, айырмашылықтарын ашып бере алмаған. 3 студент ақпараттық құзыреттілікті Интернетті білу, ақпараттармен қарулану деп түсіндірсе, 1 студент «коммуникативті құзыреттілікті ісіне, кәсібилігіне деген қатынасы» деген пікірін білдірген. Бұл студенттеріміздің жалпы құзыреттіліктер туралы түсініктерінің төмен екендігін көрсетті.

«Сіз құқықтық құзыреттілікті қалыптастыру үшін маман қандай қабілеттерге ие болуы керек?» деген сұраққа білімі, біліктері мен дағдыларымен қатар кәсібиліктері де жоғары болуы керек, қарым-қатынас жасау мүмкіндіктері жоғары болуы керек деген жауаптарын берген. Тек 7 студент қана жауапсыз қалдырған.

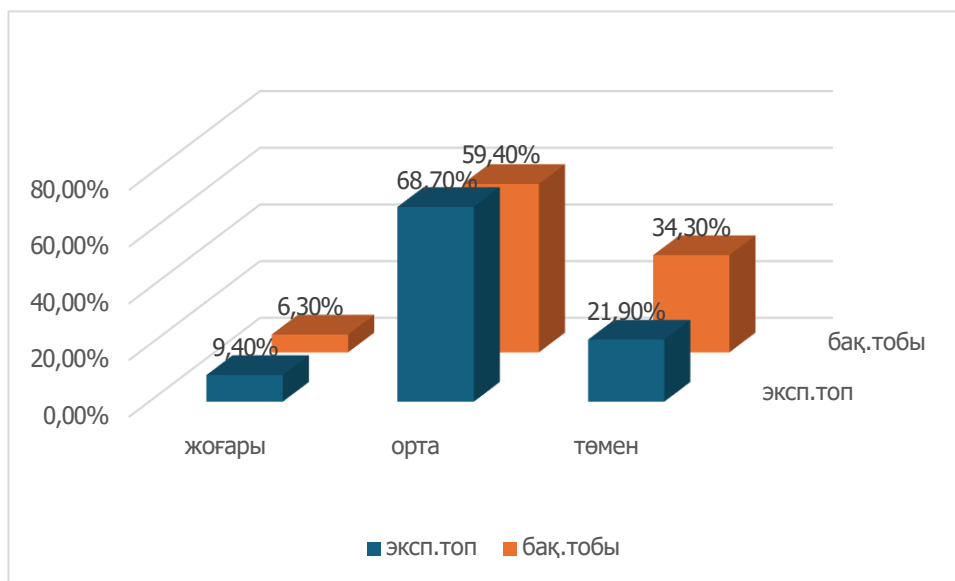
«Курс барысында қандай нормативті-құқықтық құжаттармен таныстыңыз? Атауын жазыңыз» деген сұраққа бірқатар ресми құжаттар мен мемлекеттік бағдарламалардың атауларын жазған (мысалы, 2025-2029 жылдарға арналған Білім беруді дамыту Тұжырымдамасы, «Білім туралы» Заң, т.б.).

«Құқықтық сана мен құқықтық мәдениеттің ара жігін ашып беріңіз» деген сұраққа сананы философиялық категория дей келе, мәдениеттің өзара ерекшеліктерін ашып бере алған. Кейбіреулері мәдениетті жалпыадамзаттық құндылықтардың бір түрі деген сияқты пікірлер ұсынған (Кесте 9).

Кесте 9 – Сауалнаманың жауаптары

Сұрақтар	Эксперименттік топ (студ.саны)			Бақылау тобы (студ.саны)		
	Жоғары	Орта	Төмен	Жоғары	орта	Төмен
1	3	15	4	2	9	11
2	-	13	9	-	-	22
3	-	7	15	-	5	17
4	6	7	9	5	8	9
5	10	2	10	2	9	11
	3 (9,4%)	22 (68,7%)	7 (21,9%)	2 (6,3 %)	19 (59,4%)	11 (34,3%)

Кестеден көріп отырғанымыздай, эксперимент тобы мен бақылау тобы студенттерінің жауаптарында алшақтық бар екенін байқадық (Сурет 11).

Сурет – 11. Сауалнама жауаптарының диаграммасы

Анықтау экспериментінде көзіміз жеткен кемшіліктер тәжірибенің барысында жоғарғы оқу орындарында техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастыру үшін қажет екендігін білдік:

- 1) «Құқықтық құзыреттілік», «құзыреттілік» ұғымдары туралы түсініктерінің жеткіліксіздігі;
- 2) құқықтық құзыреттілікті сипаттайтын маманның қабілеттерін бағалай алмауы;
- 3) құқықтық нормалар, құқықтық мінез-құлық түрлері және құқықтық жауапкершілік туралы білімдерінің болмауы;
- 4) цифрландыру жағдайында жастардың кәсіби және тұлғалық әлеуетін толық іске асыра алмауы, т.б.

Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру педагогикалық шарттарының 2-түрін тәжірибеге бағытталған тапсырмалар кешендері арқылы шешуге талпындық (Сурет 12).

Құқықтық бағдарланған мәселелерін шешу барысында құқық, оның мәні мен белгілері, қайнар көздері, құқықтық жүйесі, құқықтық қатынастар, құқықтық нормалар, құқықтық мінез-құлық түрлері және құқықтық жауапкершілік туралы білімдері жаңартылады. Мұндай тапсырмалар теориялық білімді қолдануға және оның игерілу дәрежесін анықтауға мүмкіндік береді.

Мұндай тапсырмалар әдетте *дидактикалық тренинг* кезінде семинарларда талқыланады. Тренинг – бірнеше функцияларды қамтитын күрделі ұйымдастырылған әрекет:

- коммуникативті (оқушылар арасында эмоционалдық байланыс орнату);

- ақпараттық;
- дамытушылық (дағдылар мен дағдыларды дамыту);
- интерактивті (жалпы нәтижеге әрқайсысының жеке үлесі негізінде бірлескен іс-әрекеттер кезінде өзара әрекеттесу кезінде даму динамикасын құру мүмкіндігі);
- релаксация (стрессті жеңілдетуге көмектесетін арнайы әдістердің болуы) [104]. Оқыту теорияны практикалық қолданудан тұрады және мәселелер жеке шешіліп, көпшілік алдында талқыланады.

Тәжірибеге бағытталған тапсырмалар кешені			
құқықтық бағдарланған - құқық теориясы бойынша білімді меңгеру және қолдану; құқықтық құбылыстарды ғылыми талдауда тәжірибе жинақтау;	құқықтық бағалау - әртүрлі салаларда құқықтық білім алу және құқықтық қатынастар субъектілерінің мінез-құлқының заңдылығы туралы бағалау пайымдауларын қалыптастыру	құқықты қолданушы - білім беру саласында құқықтық нормаларды енгізу тәжірибесін жинақтау; нақты құқықтық қатынастар шеңберінде субъектілердің жобаланған мінез-құлқы	құқықтық тәрбие - оқу қызметін жобалау үшін құқықтық және әдістемелік білімді қолдану; мінез-құлықты модельдеу тәжірибесін жинақтау

Сурет – 12. Тәжірибеге бағытталған тапсырмалар кешендері

Құқықтық бағдарлы мәселелерді шешуге келгенде, студенттен нормалардың құрылымын, құқықтық қатынастардың мазмұнын, субъектілердің құқықтары мен міндеттерін, құбылыстың белгілерін анықтау үшін бар құқықтық білімдерін пайдалану талап етіледі. Бұл ретте шешім қаралып отырған құқықтық жағдайды теориялық негіздеу сатысында аяқталады. Бұл жағдайда қызметтің өзі репродуктивті сипатта болады.

Әрекетті, құқықтық құжатты, құбылысты талдауда теориялық білімді қолдануға бағытталған авторлық тапсырмаларға мысалдар келтірейік:

1. *АҚ тосқауылының директорлар кеңесі отырысында жер қойнауын одан әрі игеру және пайдалы қазбаларды өндіру мақсатында акционерлік қоғамның жер учаскесін сатып алу жөніндегі ірі мәмілені бекіту туралы шешім қабылданды.*

Осы акционерлік қоғамның бұрынғы директоры В. Алдабергенов алтын үлесті тұлға болғандықтан, осы мәселе бойынша директорлар кеңесінің шешімін тоқтата тұру туралы шешім қабылдады. Компанияның жарғысына сәйкес, бұл мәселе алтын акция иесі келісетін мәселеге қатысты болды. Бұл шешімде В.Алдабергеновтің заңдылығына қатысты мәселе қозғалды. Сұрақтар:

- Компанияның ұйымдық-құқықтық формасын сипаттаңыз?
- Акционерлік қоғамда қандай мәміле ірі болып саналады?

- «Алтын акция» дегеніміз не және Быков осы әрекеттерді орындауға құқылы болама?

- Меншік дегеніміз не?

- Мәміленің жасалу жолдары.

2. Жүсіпов жеке кәсіпкерлікпен айналысуды бастайды және оның қызметі көлік жөндеуге қызмет көрсету болып табылады. Осыған байланысты ол жеке кәсіпкер ретінде тіркелу мәселесіне қызығушылық танытады. Сұрақтар:

- Жеке кәсіпкерлер қандай жағдайларда міндетті мемлекеттік тіркеуге жатады?

- Заң жеке кәсіпкердің өз міндеттемелері үшін жауапкершілігін қандай дәрежеде анықтайды?

- Қызмет көрсету дегеніміз не?

- Жеке тұлға дегеніміз?

3. Салық комитетінің салық заңнамасының нормаларын бұзғаны туралы шешімі негізінде 250 мың теңге «Аламан» ЖШС-нің ағымдағы шотынан есептен шығарылды. «Аламан» ЖШС 250 мың теңге қайтару туралы, сондай-ақ оның қаражатын дұрыс пайдаланбауына байланысты пайыздық мөлшері дұрыс есептелмегендігін ескерте отырып талап арыз берді. Шағымды қараған кезде, салық комитеті салық заңнамасын бұзғаны үшін қаржылық санкциялар түрінде «Аламан» ЖШС-нен 250 мың теңге көлемінде негізсіз айып тағылғандығы анықталды. Сұрақтар:

- Мәселенің шарттарына негізделе отырып, қандай шешім сотта қабылданады?

- Мұндай жағдай заңның қандай салаларымен реттеледі?

- Мәселе жағдайларынан қандай мүлктік қатынастарды айыруға болады?

- Сіз айтқан барлық мүлік қатынастары азаматтық заңмен реттеледі ме?

- Қазақстан Республикасының Салық кодексі қабылданған жылы қандай?

- Акцепт дегеніміз не?

- Коммерциялық ұйымның тұжырымдамасын беріңіз?

Қарастырылып отырған жағдайлар барысында салалық білім алу құқықтық бағалау типті тапсырмалармен жұмыс істеу кезінде мүмкін болады. Тапсырма құқықтық қатынасқа қатысушылардың мінез-құлқын құқықтық талдаудан, сондай-ақ әрекеттің баламалы әдістерін әзірлеуден тұрады. Субъектілердің мінез-құлқының режимін нормативтік құқықтық актілердің ережелерімен салыстырған кезде ғана бағалауға жол беріледі.

Құқықтық бағалау мәселелерін шешу барысында болашақ маман дұрыс шешу үшін білімі жеткіліксіз жағдайлармен жұмыс істейді. Ол құқықтың әртүрлі салаларынан хабардар. Ол жағдайға теориялық талдау жүргізеді және қажетті құқықтық норманы іздейді, оның мазмұнын субъектілердің мінез-құлқымен байланыстырады және болған оқиғаға құқықтық баға береді.

Ол үшін субъективті жаңа болып табылатын құқықтық норманы іздестіру, құқықтық қатынас субъектілерінің мінез-құлқының әртүрлі нұсқаларын бағалау және норманың уақыт бойынша, кеңістіктегі, адамдар арасындағы әсерін тексеру, сондай-ақ шешімнің дәлелі.

Талдау мен құқықтық бағалауды қажет ететін құқықтық жағдайлардың сипаттамасын қамтитын құқықтық бағалау тапсырмаларының мысалдары ретінде мыналарды келтіруге болады:

1. А.Айболатов электрлік қаруды (электр тоғымен соғу) өзін-өзі қорғау мақсатында иеленіп, меншік құқығына ие болады. Белгілі бір жағдайларға байланысты, А.Айболатов шұғыл түрде ақшаға мұқтаж болады, осыған байланысты ол қаруды сатуға шешім қабылдады және оны Б.Баратов атты досына сатып алуды ұсынды. А.Айболатовтің айтуынша, бұл қаруды сатуға және сатып алуға ешқандай рұқсат қажет емес, алайда Б.Баратов бұл мәселеге күмәні бар. Сұрақтар:

1. Азаматтық құқықтар объектілері деп не танылады?
2. Жұмыс істеу қабілетіне байланысты азаматтық құқықтардың қандай нысандары бар?
3. Сіздің ойыңызша, Б.Баратов бұл жағдайда қару сатып ала алама?
4. Меншік құқығы дегеніміз не?
5. Сатып алу-сату шарты қалай жасалады?

2. Коронавирустық эпидемияға (COVID-19) байланысты карантин жариялануына байланысты мекеме басшысы демалыс ұзақтығын қысқарту туралы жиналыста хабарлады. Сұрақтар:

- Бұл заңды ма?

Құқық қорғау (құқық іске асыру) міндеттерін шешу салалық заңнама нормаларын, бірақ ең алдымен білім беру заңнамасын білу болған жағдайда ғана тиімді болады. Себебі, мазмұнына енгізілген жағдайлар оқу процесін ұйымдастыруға, білім алушылардың білім алу құқығын жүзеге асыруға тікелей байланысты. Студент құқықтық нормаға сүйене отырып, белгілі бір жағдайда қандай әрекеттің заңды болатынын анықтауы керек. Осы типтегі есептердің көпшілігінде сұрақтар құрастырылмайды, сондықтан студенттер проблемалық жағдайды талдау бағдарламасын өздері анықтайды.

Оқу процесінде мұндай мәселелерді шешу «заңды кеңес беру» әдісі арқылы келесі алгоритм бойынша жүзеге асырылады:

- 1) құқықтық қатынастарды теориялық талдау;
- 2) субъектілердің іс-әрекетінің құқықтық нормалардың талаптарымен арақатынасы;
- 3) субъектілердің құқықтық тәртібінің нұсқаларын модельдеу немесе қажетті құжатты әзірлеу арқылы мәселені шешу.

Құқық қорғау міндеттерінің мысалдарын қарастырайық:

1. Ауылдық елді мекенде үлкен су тасқыны болғандықтан, барлық тұрғын үй ғимараттарын жойылады, аудан әкімі су тасқынынан зардап шеккен адамдарға (үйсіз адамдарға) арналған аудан орталығының тұрғындарынан қонақ үй ғимаратын реконструкциялау туралы шешім қабылдады.

Сұрақтар:

1. Реквизиция қандай жағдайларда қолданылуы мүмкін?
3. Зардап етілген мүліктің иесі оған ұсталған мүлікті қайтаруды талап етуге құқылы ма?
4. реконструкциялау ұғымына түсініктеме беріңіз
5. Меншік дегеніміз не?

Құқықтық тәрбие міндеттері маманның құқықтық тәрбиелік қызметінің әртүрлі нұсқаларын модельдеуге мүмкіндік береді. Оларды шешу үшін құқықтық және әдістемелік білім кешені қажет.

Білімнің *бірінші түрі* мазмұнын, *екіншісі* – құқықтық тәрбиенің нысандары мен әдістерін анықтайды. Тапсырманың бұл түрі студенттердің педагогикалық қызметтің аталған саласына дайындығын диагностикалауға мүмкіндік береді. Құқықтық білім беру міндеттерін әзірлеу үшін заң тәжірибесінен алынған нақты істерді және бұқаралық ақпарат құралдарында көрсетілген инстанцияларды пайдалануға болады. Мұндай есептерді студент келесі жағдайларда шеше алады:

- 1) құқық теориясын меңгерген болса;
- 2) жағдайға құқықтық баға бере алады;
- 3) егер ол заңды мінез-құлықтың кез келген нұсқасын ұсына алатын болса.

Құқықтық құзыреттілік ті қалыптастыруда өндірістік тәжірибе маңызы зор («тәжірибеде оқыту» стратегиясын қолдану керек). Бұл ретте студенттердің алдына қойылатын негізгі мақсаттар келесідей тұжырымдалады: құқықтық тұрғыдан олардың мінез-құлқы мен іс-әрекетін тәжірибеде байқауға болатын маманның жұмыс тәжірибесін талдау және бұл жерде өздеріне пайдалы нәрсені таңдау. Мұнда студенттер алған теориялық білімдерін тікелей педагогикалық іс-әрекет барысында қолдануға мүмкіндік алады [105].

Айта кету керек, қосымша тапсырмалар студенттердің педагогикалық практикасының бағдарламасына енгізілуі керек. Жергілікті актілердің қарым-қатынасына сүйене отырып, олар жоғарғы оқу орны техникалық факультеті студенттерінің құқықтық мәртебесін анықтауы керек. Мұнда студенттер практика кезінде қандай оқытушылық міндеттерін орындағанын атап өтуге міндетті. Тыңдаушылар мектептің құқықтық кеңістігінің жай-күйін білім алушылардың құқықтарын сақтау, оның ішінде оқу процесіне қойылатын санитарлық-гигиеналық талаптарды сақтау критерийі, сондай-ақ оқушылардың мектепте қауіпсіз болуы тұрғысынан бағалауы тиіс. Өндірістік тәжірибе барысында студенттерге құқықтық тәрбиелік жобаларды жүзеге асыру қажет болады [106].

Техникалық факультет студенттерінің цифрландыру жағдайында кәсіби және тұлғалық әлеуетін толық іске асыра алмауы, т.б. мәселелердің алдын алу үшін заңгерлік оқу тәжірибесіне цифрлық технологияларды енгізуді және жан-жақты негіздеуді талап етеді. Тиімді цифрлық платформалар мен қосымшаларды іздеу техникалық саладағы болашақ мамандар қызметінің

ерекшеліктерін және олардың кәсіби ойлау ерекшеліктерін ескере отырып, құқықтық пәндерді оқудың тиімділігін арттыру және құқықтық құзыреттілік пен сананы қалыптастыру процесін қолдау үшін қажет:

- алдыңғы эмпирикалық зерттеулердің нәтижелерін ескере отырып, техникалық мамандықтардың студенттері үшін заңгер мамандығы бойынша оқуға ұсынылатын өтінімдерді анықтау;

- Knewton, Casetext, LexisNexis үш цифрлық қосымшаны пайдалана отырып, техникалық мамандықтардың студенттеріне құқықты оқу жоспарын әзірлеу және енгізу;

- зерттеудің эксперименттік бөлігін пайдалана отырып Knewton, Casetext, LexisNexis қосымшаларының тиімділігін зерттеу – жауаптарды талдау және статистикалық өңдеу, білім беру үдерісін өзгертуге, педагогикалық әдістерге көшуге қатысты студенттердің пікірлері және заманауи цифрлық қосымшаларды пайдалану негізінде заң пәндерін оқу жоспары.

Сауалнама жүргізу және экспериментке қатысушылардың жауаптарына статистикалық талдау жүргізу арқылы Knewton, Casetext, LexisNexis қосымшаларының тиімділігін бағалау, нәтижелерді түсіндіру, құқықты зерттеуде қолданбаларды қолданудың практикалық мәнін талдау, сондай-ақ егер әртүрлі статистикалық қолданулардың тиімділігін бағалаудағы тиімділік белгілерінің интерпретациясын алу үшін дисперсияның бір жақты талдауын (ANOVA) жүзеге асыру.

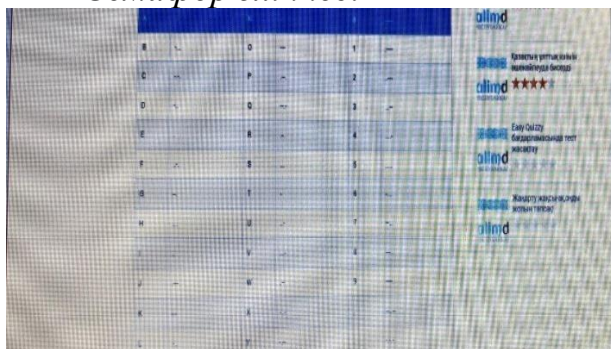
Оқушыларға онлайн сауалнама жүргізілді; Сауалнаманы қамтитын Google Forms студенттерге электрондық пошта арқылы жіберілді. Бұл тәсіл сауалнама жүргізудің және сауалнама нәтижелерін жинаудың автоматтандырылуын, тиімділігін қамтамасыз етті. Сауалнамаға қатысу еріктілік, этика (атап айтқанда, әртүрлі белгілер бойынша кемсітушіліктің болмауы, жауаптардың құпиялылығы, әрбір студенттің құқықтары мен мүдделерін сақтау) және қауіпсіздік қағидаттарына сай болды. Экспериментке Қазақстан Республикасының жоғарғы оқу орындарының бірінен 150 студент қатысты. Респонденттер кездейсоқ таңдалды, респонденттердің іріктемесіне бірінші, екінші, үшінші және төртінші курс студенттері кірді.

Сауалнама екі бөліктен тұрды: әлеуметтік-демографиялық сипаттағы сұрақтары бар блок және Knewton, Casetext және LexisNexis қосымшаларының тиімділігін бағалауға бағытталған нақты блок (Қосымша Б). Нақты блок J. W. M.Lai J. [112] және т.б. жұмысында сипатталған «Білім беруде технологияларды пайдалануды кешенді бағалау» расталған сауалнамасын қолдануды қамтыды. (2022). Экспериментке қатысушылардан 7 балдық Лайкерт шкаласы бойынша 28 мәлімдемемен келісу деңгейін бағалау ұсынылды (мұнда 0 мүлдем келіспейді, 7 толық келіседі). Ұсынылған мәлімдемелер студенттердің білім беру процесінің сегіз элементі бойынша бағалауын ұжымдық түрде көрсетеді, атап айтқанда, оқу нәтижелері, аффективті элементтер, мінез-құлық, дизайн, технология, оқыту/педагогика, қатысу/қоғамдастық және институционалдық орта туралы студенттің жеке пікірі.

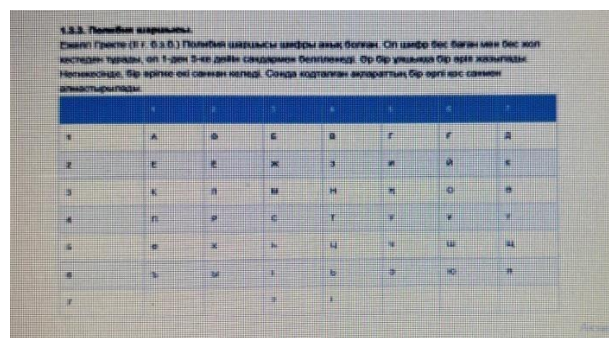
Студенттер қатысқан зерттеулер эксперимент жүргізілген оқу орнының педагогикалық кеңесінде қаралып, бекітілді. Сауалнамаға қатысу атын атамау шартымен өтті. Сауалнамаға ересек студенттер қатысты және ақпарат жинау үшін ата-аналардың/қамқоршылардың жазбаша келісімі талап етілмеді. Сондай-ақ зерттеудің этикалық принциптері студенттің зерттеудің кез келген кезеңінде сауалнамаға қатысудан бас тарту мүмкіндігін қарастырды.

Студенттердің жауаптарын саралау үшін біз компьютерлік технологиялардың басты артықшылығы – кодтау жүйесін қолдандық.

Семафор әліппесі

Полибия шаршысы

Біз зерттеу жұмысымызда *екілік кодтауды* қолдандық, яғни, 1 мен 0-ден тұратын екі белгінің тізбегімен жазуға мүмкіндік береді. Бұл белгілер екілік цифрлар немесе *биттер* (*bit – ағылшынша*) деп аталады.

Қазіргі компьютерлерде ақпарат ASCII (American Standart Code for Information Interchange – американский стандартный код для обмена информацией) кодымен беріледі. ASCII Америка Құрама Штатында Стандарттық ұлттық институтында (ANSI) жасалған. Ал, Қазақстанда кириллица символдары бар ASCII-ге альтернативті кодтау (орыс және латын тіліндегі үлкен және кіші әріптер, цифрлар, тыныс белгілер, арифметикалық амалдар, т.б.) қолданылады. АҚШ пен Қазақстандық кодтаудың ортақ белгілері: 8 биттік екілік код және 256 әртүрлі символдарды кодтау.

Зерттеудің белгілі бір кезеңдерінде 24 студент оқудан шеттетілді. Респонденттердің соңғы саны 126 студентті құрады ($N = 126$). Сауалнама 2023/2024 оқу жылының екінші семестрінде жүргізіліп, 4 айға созылды. Респонденттердің іріктемесі туралы толық ақпарат 10-кестеде берілген.

Кесте 10 – Респонденттердің толық сипаттамасы

№	Сипаттамалары	Жиілік	Пайызы
1.	<i>Ел</i>		
	Қазақстан Республикасы	126	100%
2.	<i>Курс</i>		
	Бірінші	29	23,0%
	Екінші	32	25,4%
	Үшінші	44	34,9%
	Төртінші	21	16,7%

3.	<i>Жыныс</i>		
	қыздар	26	20,6%
	Жігіттер	100	79,4%

Дереккөз: автор құрастырған.

Екілік кодтау арқылы пайыздық көрсеткіштің шынайылығын түсіндіруге талпындық. Студенттердің жауаптарын түстерге бөлу арқылы топтастыруға тырыстық. Әрбір түске белгілі бір екілік код сәйкес келді. Мысалы, сұрақтың шешімін табуға септігі тиетін жауапты қара түске сәйкестендіріп, 0 десек, 1 - ақ түске сәйкестендіреді де, жауаптың дәлдігі ақ және қара түсте болады; яғни, 00 – 01 – 10 – 11.

00 – қара түс;

11 – ақ түс;

01 – көк түс;

10 – қызыл түске сәйкестендірдік.

Сұрақтың саны мен күрделілігіне қарай түстердің саны да көбейе береді. Ал, компьютерлік есептеулерде биттің қалыңдығымен өңделеді:

Bit - «binary digit» (екілік сан) сөзінің қысқартылған түрі. Bit қалыңдығы = 1 болса, екі түс (ақ және қара);

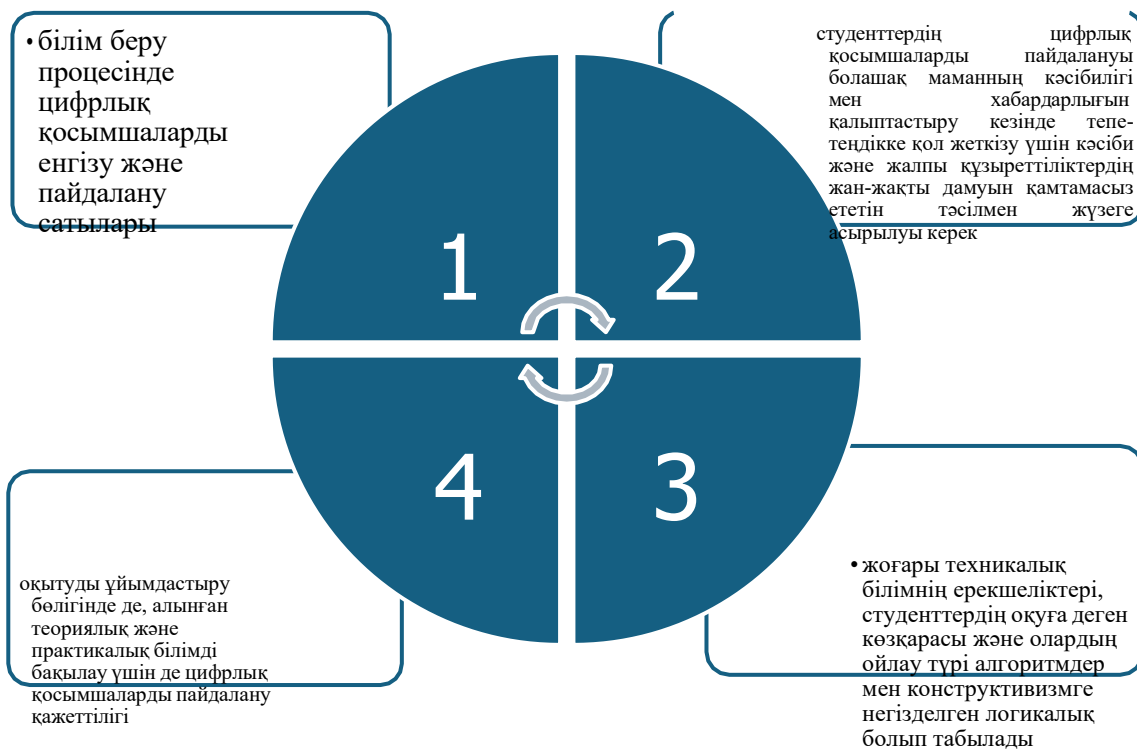
bit қалыңдығы = 2 болса, 4 түс (ақ, көк, қызыл және қара);

bit қалыңдығы = 3 болса, 8 түс;

bit қалыңдығы = 4 болса, 16 түс.

Сауалнаманың мәліметтері бойынша сәйкес бағдарламалар керек фигураны (диаграммаларды) экранға шығарып береді.

Зерттеудің бірінші кезеңі оқу жоспарын әзірлеуді, оны енгізуді және бір семестр бойы студенттердің оқу процесін ұйымдастырудың негізі ретінде пайдалануды қарастырды. Әзірленген жоспардың егжей-тегжейі 2-қосымшада берілген. Оқу жоспарын құру және практикалық қолдану кезінде келесі факторлар ескерілді:

Сурет – 12. Оқу жоспарын құру және практикалық қолдануға әсер ететін факторлар

Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастыру білім берудің басқа деңгейлеріне ауыстырылуы мүмкін, ал жобаланған тапсырмалардың түрлері мен түрлері мен оларды шешу алгоритмдері, кәсіптік білім беру жүйесі мекемелері құқықтық құзыреттілігін дамытуға мүмкіндік береді.

Жоғарғы оқу орындарында студенттердің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастырудың бастапқы жағдайы бізге бұл үдерістің күрделі әрі көпқырлы сипатқа ие екенін көрсетіп берді. Студенттердің құқықтық білім деңгейі, құқықтық мәдениеті мен жауапкершілігі әртүрлі болғандықтан, құқықтық құзыреттілікті қалыптастыруды жүйелі түрде ұйымдастыру қажеттілігі айқындалды.

Сондықтан бастапқы жағдайды талдау:

- құқықтық білімнің жеткіліктілігін, оны тәжірибеде қолдану қабілетін;
- құқықтар мен міндеттердің ажырамастығын түсіну деңгейін;
- құқықтық ойлау мен өзін-өзі бағалау дағдыларын;
- кәсіби даярлықпен үйлесімді құқықтық мәдениетті қалыптастыру мүмкіндіктерін анықтауға мүмкіндік берді.

3.2 Жоғарғы оқу орындарында студенттердің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастырудың мазмұны мен әдістемесі

Экспериментке қатысуға келіскен студенттер төрт ай бойы ұсынылған оқу жоспары негізінде құқықтық пәндерді оқыды. Пәндердің тиімділігі *цифрлық білім беру ресурстары, кейс-стади әдісі, проблемалық және жобалық оқыту, аралас (blended learning) және қашықтықтан оқыту технологиялары, геймификация*, сондай-ақ кәсіби бағытталған *симуляциялық оқыту* әдістері арқылы жүргізілді (Кесте 10).

Кесте 10 - Зерттеу тәсілдерін сипаттамасы

Р/с	Әдіс-тәсілдердің атауы	Мәні мен маңызы	Қолданыстағы ерекшеліктері
1	2	3	4

1	<i>Цифрлық білім беру ресурстары</i>	Цифрлық білім беру ресурстары – оқу процесін қолдауға арналған электрондық платформалар, мультимедиялық материалдар, интерактивті тапсырмалар мен деректер базасы.	Олар білім алушыларға оқу мазмұнын кеңінен меңгеруге, ақпаратқа жедел қол жеткізуге және оқу сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, цифрлық ресурстар білім берудің қолжетімділігін қамтамасыз етіп, инклюзивті орта қалыптастыруға ықпал етеді.
---	--------------------------------------	--	--

10-кестенің жалғасы			
1	2	3	4
2	<i>Кейс-стади әдісі</i>	Кейс-стади әдісі құқықтық құзыреттілікті дамытуда тиімді құрал болып табылады. Оның мәні нақты өмірлік жағдайларды талдау арқылы студенттердің құқықтық білімін тәжірибелік тұрғыда қолдануға үйретуінде.	Студенттердің құқықтық құзыреттілігін тек теориялық біліммен емес, практикалық әрекет арқылы бекітіп, олардың кәсіби даярлығын арттыруға ықпал етеді
3	<i>Проблемалық оқыту</i>	Білім алушыларды дайын ақпаратпен емес, проблемалық жағдайларды шешу арқылы жаңа білімді өз бетімен меңгеруге бағыттайтын әдіс. Ол студенттердің сыни ойлауын, шығармашылық қабілетін және дербес шешім қабылдау дағдыларын дамытады	Қазіргі білім беру жүйесінде студенттердің сыни ойлауын, дербестігін және шығармашылық қабілетін дамыта отырып, құқықтық, әлеуметтік және кәсіби құзыреттілікті қалыптастыруда ерекше маңызды
4	<i>Жобалық оқыту</i>	Білім алушыларды нақты мәселені шешуге бағыттап, білімді тәжірибеде қолдануға үйрететін әдіс. Ол ХХІ ғасырдың басты дағдыларын: сыни ойлау, топтық жұмыс, зерттеу және шығармашылық қабілеттерді дамытады	Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың дәстүрлі оқытудың шектеулерін жеңіп, білімді өмірлік тәжірибемен байланыстырады
5	<i>Аралас (blended learning)</i>	Дәстүрлі бетпе-бет оқытуды цифрлық технологиялармен	Дәстүрлі білім беру мен цифрлық технологияларды

		ұштастыратын заманауи әдіс. Бұл тәсіл оқушыларға оқу процесін икемді ұйымдастыруға, білімді әртүрлі ортада меңгеруге мүмкіндік береді.	тиімді біріктіретін әдіс ретінде студенттердің дербестігін, икемділігін және цифрлық сауаттылығын арттырып, білім сапасын жаңа деңгейге көтереді.
--	--	--	---

6	<i>Геймификация</i>	Білім беру процесіне ойын элементтерін енгізу арқылы оқушылардың мотивациясын, қызығушылығын және белсенділігін арттыратын әдіс. Қазақстанда ол цифрлық білім беру платформаларымен бірге кеңінен қолданылып, оқу сапасын жетілдірудің инновациялық тәсілі ретінде қарастырылуда.	Дәстүрлі оқытуды жандандырып, оқушылардың мотивациясын арттырады, оқу нәтижесін жақсартады. Қазақстанда бұл әдіс цифрлық білім беру ресурстарымен бірге дамып, оқу сапасын арттырудың маңызды құралына айналууда.
10-кестенің жалғасы			
1	2	3	4
7	<i>Симуляциялық оқыту</i>	Кәсіби жағдайларды жасанды түрде модельдеу арқылы білім алушылардың тәжірибелік дағдыларын қалыптастыруға бағытталған әдіс. Ол медицина, құқық, инженерия сияқты салаларда кеңінен қолданылады және қауіпсіз ортада қателесуге мүмкіндік беріп, құзыреттілікті дамытады.	Студенттерге тәжірибелік дағдыларды қауіпсіз ортада меңгеруге, кәсіби құзыреттілікті қалыптастыруға және оқу сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Қазақстанда бұл әдіс әсіресе медициналық білім беруде қарқынды дамып келеді.

Зерттеудің екінші кезеңінде техникалық мамандықтар студенттерінің құқықты зерттеуінде цифрлық технологияларды қолдану нәтижелерін бағалау жүзеге асырылды. Бұл экспериментке қатысушылардың сауалнамасын және респонденттердің жауаптарын статистикалық өңдеуді жүзеге асыру арқылы жүзеге асырылды, бұл студенттердің цифрлық платформаларға қатынасын бағалауға және құқықтық пәндерді оқытуда жоғарғы техникалық білім беру жүйесінде цифрлық платформаларды пайдаланудың тиімділігі мен перспективасы туралы жалпыланған түсінік қалыптастыруға мүмкіндік берді. Респонденттердің жауаптарын статистикалық бағалау нәтижелері 11-кестеде келтірілген.

Кесте 11 - "Білім беруде технологияларды пайдалануды кешенді бағалау" сауалнамасына респонденттердің жауаптарын статистикалық талдау (N= 126)

	<i>Knewton</i>		<i>Casetext</i>		<i>LexisNexis</i>	
	Орташа	Төмен	Орташа	Төмен	Орташа	Төмен
<i>1-көрсеткіш: оқу нәтижелері</i>						
ОН1	3,889	2,571	4,381	2,290	4,198	2,277
ОН2	3,778	2,552	4,937	1,257	4,939	1,257
ОН3	3,825	2,533	5,198	1,252	5,563	1,062
ОН4	3,913	2,611	4,437	2,282	4,770	2,217
<i>2-көрсеткіш: аффеktivті элементтер</i>						
ФЭ1	3,563	2,344	3,786	2,018	4,071	1,635
ФЭ2	3,746	2,475	4,802	1,207	5,881	0,845
ФЭ3	3,746	2,466	3,960	2,152	4,119	1,978
ФЭ4	3,825	2,546	4,312	2,275	4,310	2,275
<i>3-Көрсеткіш: мінез-құлық</i>						
МК1	3,889	2,763	4,675	2,066	4,952	2,157
МК2	3,865	2,702	4,079	2,409	4,071	2,424
МК3	3,857	2,712	4,944	1,636	5,016	1,659
<i>4-Көрсеткіш: дизайн</i>						
Д1	3,841	2,702	4,079	2,375	4,238	2,296
Д2	3,952	2,632	5,198	1,403	5,397	1,284
Д3	4,016	2,623	5,357	1,249	5,540	1,100
<i>5-Көрсеткіш: технология</i>						
Т1	3,810	2,691	5,246	1,288	5,278	1,217
Т2	3,960	2,630	4,667	2,469	5,476	1,378
Т3	3,905	2,649	4,119	2,345	3,921	2,141
Т4	3,992	2,612	4,190	2,321	3,960	2,129
Т5	3,960	2,633	5,746	1,145	5,865	0,870
<i>6-көрсеткіш: оқыту /педагогика</i>						
П1	3,952	2,701	4,175	2,387	4,167	2,422
П2	3,857	2,691	4,071	2,397	3,786	2,065

ПЗ	3,929	2,681	4,143	2,379	3,579	1,795
7-көрсеткіш: қатысу/қауымдастық						
Қ1	3,786	2,729	4,024	2,412	3,738	2,075
Қ2	3,825	2,716	4,056	2,404	4,119	2,338
Қ3	3,825	2,716	4,063	2,392	4,048	2,410
8-көрсеткіш: институционалдық орта						
ИО1	3,762	2,729	4,000	2,413	3,833	2,226
ИО2	3,802	2,734	4,032	2,426	4,262	2,249
ИО3	3,778	2,739	4,016	2,423	4,016	2,423
Жалпы баға	3,852	2,639	4,453	2,038	4,540	1,865

Деректер 11-кестеден көріп отырғанымыздай, қолданбаларды бағалауда белгілі бір айырмашылықтар бар екенін көрсетеді, бұл техникалық мамандық студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру контекстінде олардың тиімділігінің әртүрлі деңгейлерін көрсетеді;

Knewton қосымшасы (теориялық құқықтық тұжырымдамаларды үйрену үшін оқу процесінде қолданылған) студенттердің ең төмен бағасына ие (3,852);

LexisNexis қосымшасы – оның көмегімен студенттер практикалық дағдыларды дамытты) - ең жоғары (4,540).

Нәтижелер жанама түрде студенттер үшін практикалық дағдыларды дамытуға ықпал ететін қосымшалар құқықтық құзыретті дамыту контекстінде тиімдірек, ыңғайлы, маңызды және құнды екенін көрсетеді. Бұл болжамды растау үшін респонденттердің жауаптарындағы айырмашылықтардың статистикалық маңыздылығын зерттеу қажет, бұл студенттердің цифрлық қосымшаларды қабылдауындағы айырмашылықты растайды немесе жоққа шығарады. Бұл тапсырманы жүзеге асыру үшін дисперсияның бір жақты талдауы (ANOVA) жүргізілді, нәтижелер 12-кестеде келтірілген.

Кесте 12 – Бір жақты дисперсияны талдау нәтижелері (ANOVA)

Топтар	Тексеру	Қосынды	Орташа	Дисперсия
Knewton	28	107,849	3,852	0,009
Casetext	28	124,690	4,453	0,277
LexisNexis	28	127,111	4,540	0,500

Дисперсиялық талдау

Вариациялау көздері	SS	df	MS	F	P-мәні	F сыни
Топтар арасындағы	7,863	2,000	3,932	15,002	2,86757E-06	3,109
Топтар ішіндегі	21,228	81,000	0,262			
Барлығы	29,091	83,000				

Қолданба рейтингтеріндегі айырмашылықтар статистикалық маңызды, F_{cr} мәні (3.109) F_{fact} мәнінен (15.002) айтарлықтай төмен. 95% ықтималдықпен (белгілі бір маңыздылық деңгейінде $\alpha = 0,05$) сауалнамадағы әрбір мәлімдемені бағалау жалпы сандық білім беру платформаларын емес, студенттің нақты цифрлық платформаны қабылдауының ерекше әсерінен қалыптасты деп айтуға болады.

Әртүрлі сандық қолданбалардың орташа рейтингтері айтарлықтай ерекшеленеді (p -мәні $<0,05$). Сауалнама мәлімдемелерінің әрқайсысын бағалауға студенттің нақты цифрлық қолданбаға деген көзқарасы мен қабылдауының әсер ету үлесі 27,03%, есепке алынбаған факторлардың әсер ету үлесі 72,97% құрайды.

Зерттеудің мәселесі жоғарғы оқу орындарында дәстүрлі және инновациялық технологияларының техникалық факультет студенттерінің мотивациясына әсерін мұқият зерделеу және түсіну қажеттілігі болып табылады. Мұндай технологияларды оқу процесіне енгізудің оң жақтары да бар. Дегенмен, студенттердің мотивациясына әсері әртүрлі болуы мүмкін және әртүрлі факторларға байланысты, мысалы, дәстүрлі оқыту мен инновациялық технологияларының үйлесімі, пайдалану контексті және олардың жеке ерекшеліктері. Зерттеудің олқылығы сонымен қатар дәстүрлі оқыту мен инновациялық технологияларының техникалық факультет студенттерінің мотивациясына әсеріне назар аудармаудан көрінеді, бұл олардың студенттерді оқу процесіне тарту және қызықтыру әлеуетін жете бағаламауға әкелуі мүмкін. Осыған орай, қалыптастырушы эксперимент барысында анықтау сатысында келтіріліген олқылықтардың орнын толтыру мақсатында жоғарғы оқу орындарында техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастырудың әдіс-тәсілдерін ұйымдастыра отырып, «Основы правовых знаний» атты элективті курс, «Құқықтық құзыреттіліктік қалыптастырудың педагогикалық негіздері» (тестовые вопросы и ситуационные задачи) электрондық практикум, «Инженерлік-техникалық бағыттағы білім алушыларға арналған құқықтық жағдаяттық тапсырмалар» атты электрондық оқулық құрстырылды.

Қазақстандағы жоғарғы оқу орындарының барлығы кәсіби білім берудің әр түрлі мамандықтары бойынша көп деңгейлік білім беру бағдарламаларын өңдеп, оны жүзеге асыруда. Бұл бағдарламаларды жүзеге асыру мақсатында

оқушыларды әлеуметтік қорғау мен түлектердің мобильділігін жоғарлату контекстінде республикамыздың білім беру жүйесіндегі стандарттау әдістері мен принциптерін сақтау қажет.

Құқықтық құзыреттіліктерді қалыптастырудың әдіс-тәсілдерін келесі түрде жүйелеп, экспериментте қолдануға талпындық:

1. Құзыреттіліктерді қалыптастыру диагностикасының әдістері.
2. Қалыптасқан құзыреттіліктерді бағалау әдістері.

Құзыреттілікті қалыптастыруды диагностикалау әдістері құзыреттілік элементтерін – оқу процесінде қалыптасатын білім, білік, дағды және қабілеттерді сенімді бағалауға мүмкіндік беруі керек.

Құзыреттілік элементтерін бағалау оқытудың әртүрлі кезеңдерінде (мерзімді түрде) жүргізілуі керек, бұл құзыретті қалыптастыру процесінің барысын диагностикалауға және түзету әрекеттерін жүргізуге мүмкіндік береді (Кесте 13).

Жауаптар іс-әрекеттің нәтижесін, мануалды әрекеті қимыл процесін сипаттайды. Бұл әдістер сынақтардың түрлеріне байланысты (мысалы, кешенді тестілеуде) бөлек немесе біріктірілген түрде қолданылуы мүмкін.

Кесте 13 – Диагностикалық әдістер мен бағалау пәнінің өзара байланысы

Әдістемесі	Бақылау түрі	Сынақ түрлері	Бағалау түрі
Тестілеу	жазбаша және ауызша емтихандар; - кредиттер; - коллоквиумдар; - мәселелерді шешу	Жазбаша және ауызша	Студенттің жауабы
Құрылымдық бақылау	- практикалық сабақтар; - зертханалық жұмыстарды орындау және қорғау, - студент жауап береді; - қол әрекеттері курстық және дипломдық жобалар; - біліктілік емтиханы	Ауызша; Практикалық әрекеттер	

Педагогикалық тестілеудің негізгі мақсаты – тапсырмаларға жауап түрінде студенттерді оқыту нәтижелері туралы объективті ақпарат алу. Тест – бақылау тапсырмаларының жүйесі. Тесттердің классификациясы өте кең.

Аяқталған сынақты бағалау білім алушының бағаланатын қасиетін өлшем бірлігі ретінде қабылданған белгілі бір эталонмен объективті сандық салыстыруды қамтиды. Бағаланатын қасиеттер – оқытудың сипаттамалары, өлшем бірліктері – тексерілетін мазмұнның дұрыс жауаптары.

Тесттің мазмұны, оның құрылымы, оны өткізу шарттары тестілеу мақсатымен анықталады:

- білімді автоматтандыру дәрежесін бағалау қажет болса, тестілеуді аяқтау уақыты белгіленеді;

- ассимиляция деңгейі болса – сәйкес деңгейлердің тапсырмалары таңдалады: репродуктивті және өнімді; тану (мойындау) және түсіну (хабарлау) үшін;

- оқу және логикалық әрекеттерді орындау қабілеті бағаланса, талдауға, синтезге, салыстыруға, жалпылауға арналған тапсырмалар таңдалады.

Мұндай сынақтар жетістік тесті деп аталады, ол – адамның белгілі бір саладағы жетістіктерін бағалайтын сынақ. Ал **қабілет сынағы** жалпы интеллект пен арнайы қабілеттерді анықтауға бағытталады.

Біліктілік емтиханында құрылымдық бақылау әдісі қолданылады, яғни практикалық жұмыс орындалады. Бұл емтихан – адамның қабілеттері мен практикалық дағдыларын нақты өмірге барынша жақын жағдайда тексеруге арналған бақылау және бағалау рәсімі.

Бағалау объектілері мыналар болуы мүмкін:

- қызмет өнімі;
- әрекет процесі;
- әрекеттің өнімі және бір уақыттағы процесс (Кесте 14).

Кесте 14 – Объектілерді бағағадауға таңдау шарттары және бағалау әдістері

Салыстырмалы параметрлер	Бағалау объектісі	
	Іс-әрекет өнімдері	Іс-әрекет процестері
Бағаланатын шарттар	- өнімнің құны технологиялық өндіріс процесіне қарағанда маңыздырақ; - өнімді өндіруде бірнеше технологиялық процестер (операциялар) қолданылады; - технологиялық процестің жүру барысын бақылау	- аттестацияланатын тұлғаның құралдарды, жабдықтарды, технологиялық құжаттамаларды және т.б. қолдануының дұрыстығын тексеру және бағалау қажет; - уақыт факторы (уақыт) есепке алынады; - қауіпсіздік ережелерінің сақталуы бағаланады;

	тәртібін қамтамасыз ету қиын	- түпкілікті өнімнің сапасын бұзбай бағалау мүмкін емес.
Бақылаушының (сарапшының) бағалау құралы	Сертификатталған тұлға қызметінің соңғы өнімінің параметрлерін стандартты көрсеткішпен салыстыруға мүмкіндік беретін диагностикалық карта	Осы процесс аясындағы аттестацияланатын тұлғаның әрекеттерін бақылау кестесі

Дамыған құзыреттіліктерді бағалау әдістері әлеуметтік немесе кәсіби мақсаттарға қол жеткізу үшін пайдаланылатын қабілеттердің жиынтығы ретінде қалыптасқан құзыретті сенімді бағалауға мүмкіндік беруі керек. Осы мақсатта қорытынды аттестаттау тестілеудің әртүрлі нысандарында жүзеге асырылады: практикалық бітіру біліктілік жұмысын орындау және диплом жұмысын (жобасын) орындау және қорғау.

Дамыған құзыреттерді бағалау аттестатталатын тұлғаның кәсіби қызметінің ерекшеліктерін толық ашатын кешенді кешенді іс-әрекеттердің орындалуын бақылау процесінде жүзеге асырылуы тиіс (практикалық қорытынды біліктілік жұмысы).

Мыналар бағалауға жатады:

- дайындық және негізгі жұмыстарды дұрыс орындау;
- қызметтің аралық және соңғы нәтижелері.

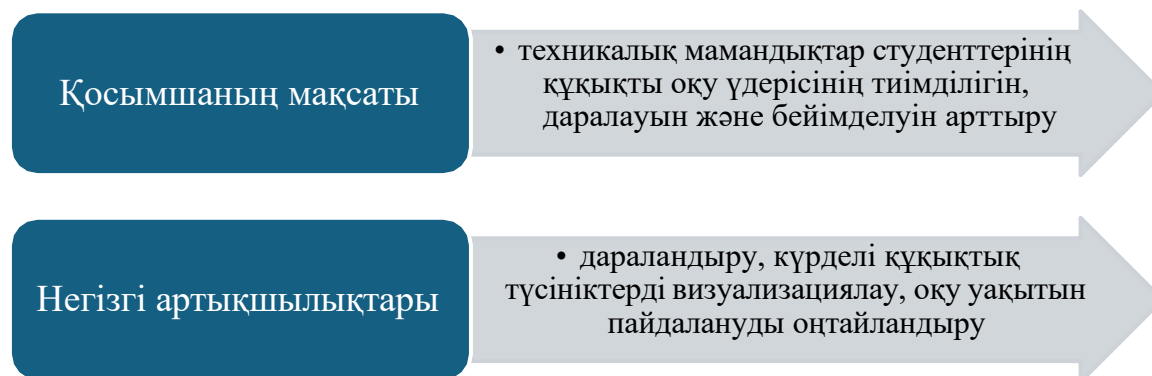
Эксперттік бағалау әдісі емтихандарда, курстық жобаларды қорғауда, дипломдық жобаларда (жұмыстарда) кеңінен қолданылады. Әдістің мәні мамандардың интуитивті-логикалық талдауды жүзеге асыруында жатыр, оның негізі кәсіби салада ғылыми білім мен практикалық тәжірибені жинақтау әдістері болып табылады. Сарапшының міндеті – берілген ақпаратқа, белгілі бір критерийлерге және бар тәжірибеге негізделген бағалау пайымдауын әзірлеу.

Мақсатқа жету үшін жалпы ғылыми әдістерді (әдеби дереккөздердің мазмұнын талдау, жалпылау, синтездеу), сандық әдістерді (математикалық статистика, ANOVA) және сапалық зерттеуді (сауалнама) біріктіру әдісі қолданылды.

Зерттеу құрылымына мыналар кіреді:

кезең – техникалық мамандық студенттерінің құқықтану тәжірибесіндегі негізгі тенденциялар мен заманауи педагогикалық әдістерді зерделеу үшін әдеби дереккөздердің мазмұнын талдау. Авторлар заманауи цифрлық білім беру платформасын талдап, олардың үшеуін таңдады: *Knewton*, *Casetext*, *LexisNexis*.

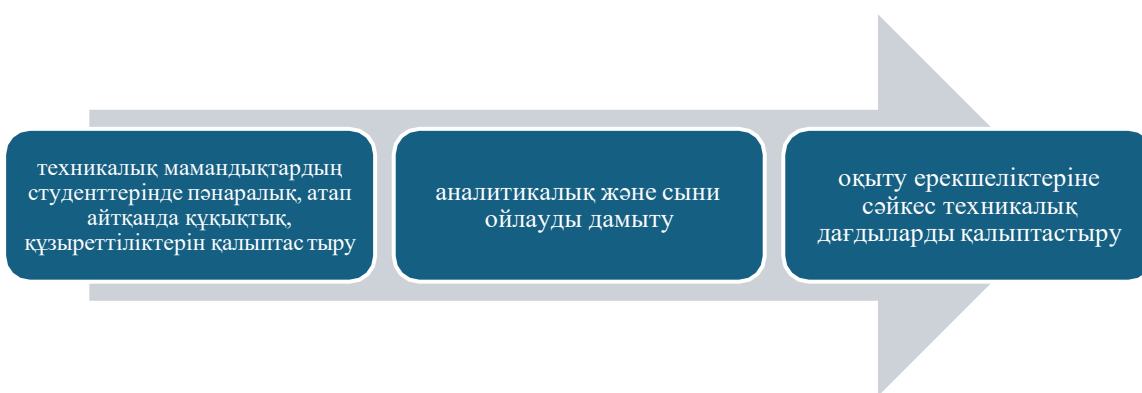
Knewton қосымшасы білім беру процесінің негізгі элементтерін біріктіруге бағытталған - теориялық құқықтық тұжырымдамалар мен тұжырымдамаларды бейімдеу, практикалық тапсырмаларды орындау және заңды істерді топтық шешуге бағытталған интерактивті өзара әрекеттесу. Қолданба құқықтық жағдайларды және олардың шешімдерін модельдеу процестерінде жоғары тиімділікті көрсетеді (Сурет 13).

Сурет – 13. *Knewton* қосымшасының ерекшеліктері

Casetext және *LexisNexis* қосымшалары нақты заң істерімен жұмыс істеуге мүмкіндік береді, бұл студенттің практикалық құқықтық ойлауын дамыту процесінде ең тиімді болып табылады.

Қосымшалар сот істерін тәуелсіз немесе топтық талдауға, құқықтық қорытындыларды қалыптастыруға және жағдайлық тапсырмаларды шешуге арналған ақпарат көзі болып табылады, бұл көп дәрежеде техникалық мамандықтардың студенттеріне құқық саласындағы нақты әрекетсіз құқықтық білімдерін нақты пайдалану дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Сурет – 14. *Casetext* және *LexisNexis* қосымшалары артықшылықтары

Суреттен көріп отырғанымыздай, студенттерге үш қосымшаға негізделген құқықты оқу жоспары ұсынылды, онда теориялық құқықтық түсініктер мен түсініктерді зерттеу *Knewton* қосымшасы арқылы қамтамасыз етілді, ал құқықтық ақпаратпен жұмыс істеу дағдыларын дамыту және негізгі теориялық құқықтық түсініктерді практикалық қолдану *Casetext* және *LexisNexis* қосымшалары арқылы қамтамасыз етілді.

I кезең – қолданбалы қолданбалар туралы ақпаратты синтездеу және жалпылау және оларды практикада қолдану ерекшеліктері арқылы *Knewton*, *Casetext*, *LexisNexis* көмегімен техникалық мамандықтар студенттеріне құқықты оқыту жоспарын қалыптастыру, техникалық мамандықтар студенттерінің оқу үрдісінің ерекшеліктерін ескере отырып жоспарды жүзеге асыру және бейімдеу, бір оқу семестріндегі заңгерлік оқу үдерісін талдау, оқу жоспарының цифрлық қосымшаларын қолдану арқылы түзету.

III кезең – сауалнама жүргізу және экспериментке қатысушылардың жауаптарына статистикалық талдау жүргізу арқылы *Knewton*, *Casetext*, *LexisNexis* қосымшаларының тиімділігін бағалау, нәтижелерді түсіндіру, құқықты оқуда қосымшаларды қолданудың практикалық мәнін талдау, сондай-ақ егер статистикалық интерпретацияда статистикалық интерпретацияны бағалау үшін дисперсияның бір факторлы талдауын

(ANOVA) жүзеге асыру. әртүрлі қолданбалардың тиімділігі.

Алынған нәтижелерді ескере отырып, барлық цифрлық қосымшалардың әмбебаптығының жоқтығы туралы айту керек. Оқу жоспарын қалыптастыру үш құрамдас бөлікті қамтуы керек:

біріншіден, тиімділерін таңдау;

екіншіден, тиімсіздерін алып тастау;

үшіншіден, техникалық мамандықтардағы студенттердің қажеттіліктері мен мүмкіндіктеріне перспективалы цифрлық қосымшаларды бейімдеу.

Техникалық және құқықтық пәндердің мәні гуманитарлық және нақты ғылымдар арасындағы айырмашылықтар мысалында Pumptow & Brahm (2023) жұмысында сипатталған пәнге тән мәдениетпен ерекшеленеді [107]. Тиісінше, жаңа оқу бағдарламалары мен үлгілерін интеграциялаудың табыстылығы негізінен студенттердің қиындықтары мен мүмкіндіктерін бейімдеу және теңестіру тәжірибесіне байланысты.

Студенттерді техникалық мамандықтар бойынша оқыту контекстінде Casetext және LexisNexis платформалары келесі себептерге байланысты тиімдірек болды (олар оқу процесін одан әрі жетілдіру және трансформациялау кезінде ескеру маңызды):

біріншіден, Knewton қосымшасы ұсынатын абстрактілі ұғымдар мен жалпыланған пайымдаулармен салыстырғанда техникалық мамандықтардың студенттері тиімдірек қабылдайтын нақты алгоритмдердің, жүйелілік пен материалдың логикалық баяндалуының болуы;

екіншіден, техникалық саладағы студенттер тәжірибеге бағытталған оқуға бейім, бұл Knewton қолданбасының функционалдық мүмкіндіктеріне қайшы келеді;

үшіншіден, студенттердің техникалық деректермен және ақпараттың үлкен көлемімен жұмыс істеу тәсілдеріне сәйкес келетін материалдың құрылымдық презентациясы.

Casetext және LexisNexis қосымшаларын бағалау қазіргі студент үшін практикалық дағдыларды дамыту, атап айтқанда, жаһандық деректер базасына қол жеткізу арқылы білім беру процесінің теориялық құрамдас бөлігінен басым рөл атқарады деп болжайды. Bugstad және т.б. жұмысында (2022) «цифрлық технологиялар физикалық және институционалдық шекаралардың шектеулерін ең тиімді түрде жояды, кеңірек қоғаммен және оның тәжірибесімен өзара әрекеттесуге мүмкіндік береді» деп мәлімдеді [108]. Болашақ маманның табысты болуының негізгі факторы құқықтық орта мен мәдениеттің практикалық аспектілеріне хабардар болуы және қатысуы; Білім беру мекемесінің оқшауланған институционалдық ортасы осы контексте студенттің мүмкіндіктерін айтарлықтай шектейді. Casetext және LexisNexis қосымшаларын бағалау құқықтық пәндерді оқудағы кедергілерді жоюдың нақты екендігін растады. Қолданбалардың функционалдығын ұтымды пайдалану оқудағы кедергілерді жоюға көмектеседі және құқықтық тәжірибенің тиімді алмасуын қолдайды.

Сипатталған аспектілерді ескере отырып, техникалық мамандықтар

студенттерінің құқықты оқуда цифрлық құралдарды пайдалану тәжірибесін дамыту мақсаты дәрістерді онлайн форматқа көшіру ғана емес, барлық мамандықтардың студенттері үшін өзекті болатын нақты құқықтық процестермен тікелей өзара әрекеттесу мүмкіндіктерін кеңейту болып табылады. Болашақта оқу процесінің теориялық құрамдас бөлігін оңтайландыруға, сондай-ақ студенттердің жан-жақты дамуы мен кәсіби бағдарланған дамуы үшін цифрланған немесе аралас оқыту тәжірибесін жетілдіруге көбірек көңіл бөлген жөн.

Қорыта келе айтарымыз, зерттеудің екінші кезеңінде техникалық мамандықтар студенттерінің құқықты зерттеуінде цифрлық технологияларды қолдану нәтижелерін бағалау олардың құқықтық пәндерді меңгеруіне оң ықпал ететінін көрсетті. Сауалнама және респонденттердің жауаптарын статистикалық өңдеу арқылы алынған деректер студенттердің цифрлық платформаларға қатынасының жоғары деңгейде екенін, сондай-ақ құқықтық білімді меңгеруде цифрлық құралдардың тиімділігін дәлелдеді.

Бұл талдау:

- студенттердің құқықтық пәндерге қызығушылығын арттыруға;
- құқықтық білімді тәжірибеде қолдану мүмкіндіктерін кеңейтуге;
- сыни тұрғыдан ойлау мен дербес шешім қабылдау қабілеттерін дамытуға;
- жоғарғы техникалық білім беру жүйесінде цифрлық платформаларды пайдаланудың болашағы зор екенін айқындауға мүмкіндік берді.

Осылайша, екінші кезеңнің нәтижелері цифрлық технологияларды құқықтық пәндерді оқытуда қолдану студенттердің құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың тиімді әрі перспективалы бағыты екенін дәлелдеп берді.

3.3 Зерттеу мәселесі бойынша жүргізілген тәжірибелік-эксперименттік жұмыс және оның нәтижелері

Техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастырудың үшінші кезеңінде зерттеу мәселесі бойынша жүргізілген эксперименттің нәтижелерін жүйелеу, талдау және саралау жұмыстарын ұйымдастыру мақсатында «құқықтық құзыреттілік», «құзыреттілік» ұғымдары туралы түсініктерінің қаншалықты толыққандығы, құқықтық құзыреттілікті сипаттайтын маманның қабілеттерін бағалауды үйрену, құқықтық нормалар, құқықтық мінез-құлық түрлері және құқықтық жауапкершілік туралы білімдердің деңгейі, цифрландыру жағдайында жастардың кәсіби және тұлғалық әлеуетін толық іске асыра алуын дәлелдеуге талпындық.

Зерттеу нәтижесінде студенттер LexisNexis қолданбасын тиімдірек деп, ал техникалық факультет студенттері оны құқықты оқуда ыңғайлы және пайдалы деп тапты. Casetext және LexisNexis арасындағы рейтингтердегі айырмашылықтар осы қолданбалар мен Knewton арасындағыдан азырақ, бұл екі қолданбаның да тиімді екенін және құқықтық құзыретті дамытуда

шамамен бірдей өнімділікті (орташа мәннен жоғары – 4,453 және 4,540 сәйкес) қамтамасыз ететінін көрсетеді. Мұны Knewton қосымшасы студенттерді құқықтық пәндердің теориялық жағымен таныстыруға бағытталғанымен түсіндіруге болады - ол құқықтық түсініктер мен нормалар туралы негізгі, жалпылама түсінікті қалыптастырады, бұл техникалық қызмет саласы үшін жеткіліксіз, мұнда деректерді қорғау, киберқауіпсіздік және тұтастық аспектілері шешуші болып табылады. Knewton қолданбасы материалды меңгерудің ең төмен тиімділігімен сипатталды.

Қосымшаларды пән ретінде құқықты меңгеру үшін пайдалану контекстінде бағалай отырып, келесі қорытындылар алынды: Casetext және LexisNexis пәнді меңгеру (тиісінше 4,937 және 4,939), кәсіби дағдыларды дамыту (тиісінше 5,198 және 5,563) және жаңа білім деңгейін арттыру (7 және 443) тұрғысынан тиімдірек. 4,770, тиісінше) Кньютоннан (3,778; 3,825 және 3,913 тиісінше). Өтінімдерді техникалық студенттердің құқықтық пәндерді оқуға деген көзқарасына әсер ету негізінде бағалау кезінде мынадай қорытындыға келді: Casetext және LexisNexis респонденттерді көбірек ынталандырады (тиісінше 3,960 және 4,119) және пәнді оқу үшін қолайлы, қолайлы жағдайлар жасауға ықпал етеді (тиісінше 4,312 және 4,33).

Knewton қолданбасы аз, бірақ әлі де аз, инженерлік студенттерді құқықты оқуға ынталандырады (3,746). Дегенмен, студенттердің мотивациясын жалпы бағалау да орташа деңгейде, бұл әзірленген оқу бағдарламасын техникалық мамандықтар студенттерінің қажеттіліктері мен мақсаттарына тереңірек бейімдеу қажеттілігін көрсетеді.

Мінез-құлық баллы, атап айтқанда студенттердің құқықты оқуға қатысуы 3,857 (Кньютон) мен 5,016 (LexisNexis) аралығында. Мұндай рейтингтерді студенттердің LexisNexis қосымшасын пайдалана отырып, заңды істің ерекшеліктеріне толықтай енуімен, нақты заңдық құжаттармен жұмыс істеуімен түсіндіруге болады, бұл нақты құқықтық жағдайда болу елесін жасайды, сонымен қатар Knewton қосымшасының интерфейсі мен студент арасындағы интерактивті өзара әрекеттесуді қолдап қана қоймайды. Респонденттер және LexisNexis (тиісінше 5.198 және 5.397) пайдалану кезінде курс мазмұнының айтарлықтай жақсарғаны туралы хабарлады, бұл инженерлік студенттер Кньютон ұсынатын теориялық құқықтық тұжырымдамалардан гөрі кәсіби өмірінде кездесетін нақты құқықтық жағдайларды үйренуді қалайтынын көрсетеді.

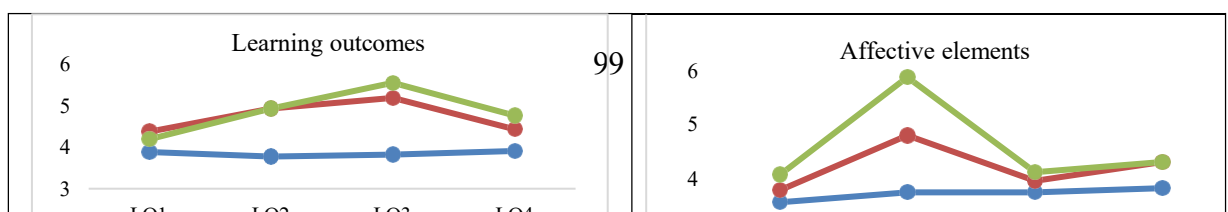
Студент пен оқытушының өзара әрекеттесу көрсеткіштері және институционалдық қолдаудың болуы әрбір өтінім бойынша бірдей деңгейде бағаланды. Сандық білім беру кеңістігі тұтастай алғанда студенттерге, мұғалімдерге және оқу орындарына виртуалды түрде кедергісіз өзара әрекеттесуге мүмкіндік береді. Осы зерттеудің мәнмәтінін ескере отырып, студенттердің цифрлық қосымшалармен өзара әрекеттесуін бағалауға басымдық берілді. Пәнді оқытудың бұл түріндегі мұғалімнің рөлі, функциялары және үлесі әлі де зерттелмеген және болашақта тереңірек талдауды қажет етеді, өйткені мұғалім мен студенттің өзара әрекеттесуі оқу әсеріне айтарлықтай әсер етеді (Sun et al., 2022) [109].

Зерттеу жұмысымызда Knewton, Casetext, LexisNexis цифрлық қосымшаларын біріктіріп қолдану негізінде техникалық мамандық студенттерінің заң пәндерін оқуын ұйымдастырудың жаңа тәсілін ашты.

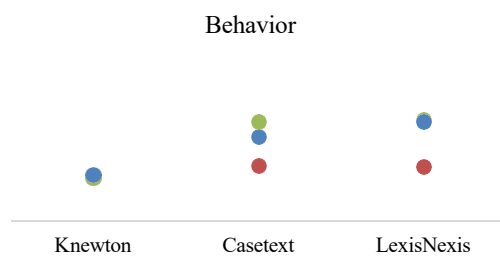
Зерттеудің эмпирикалық бөлігі студенттердің құқықты оқуға арналған өтінімдердің тиімділігін орташа деңгейден жоғары деңгейде бағалайтынын көрсетті, ең тиімді аспектілері оқу процесін қолдау мен басқаруға, дағдыларды дамытуға және пәнді оқуға қатысуды арттыруға қатысты. Қосымшаларды бағалаудағы статистикалық маңызды айырмашылық туралы қорытындыға қол жеткізілді: құқықтың теориялық аспектілерін зерттеуге көбірек бағытталған Knewton, функционалдығы практикалық білім беру қызметіне және құқықтық құзыретті нақты дамытуға бағытталған Casetext және LexisNexis-тен айтарлықтай төмен. Зерттеу нәтижесінде техникалық мамандықтардың студенттерін оқытудың инновациялық-бағдарлы тәсілі құқықтық құзыреттілік пен тәжірибеге бағытталған құқықтық ойлауды дамытудың сенімді негізін қалыптастыруға ықпал ететінін айтуға болады.

Біз бақылау экспериментінде оқу жылы бойынша квоталары бар кездейсоқ іріктеуді пайдаландық. Шақырулар Қазақстан Республикасындағы университеттің электротехника, машина жасау және өнеркәсіптік инженерия мамандықтары бойынша оқитын барлық бірінші-төртінші курс студенттеріне электрондық пошта арқылы жіберілді. Студенттер онлайн сауалнама арқылы сауалнама алды. Google Forms сайтында орналастырылған сауалнама студенттерге электрондық пошта арқылы жіберілді. Сауалнамаға қатысу ерікті болды. Барлығы 150 сауалнама жіберілді және 126 жауап алынды. Зерттеу үшін бірінші-төртінші курс студенттері үшін цифрлық қосымшаларды (Knewton, Casetext және LexisNexis) пайдаланатын оқу процесі әзірленді. Оқу процесінде қосымшаларды пайдалану ерекшеліктері В қосымшасында келтірілген. Зерттеуде сауалнамаға жауап берген студенттердің сауалнама нәтижелері келтірілген.

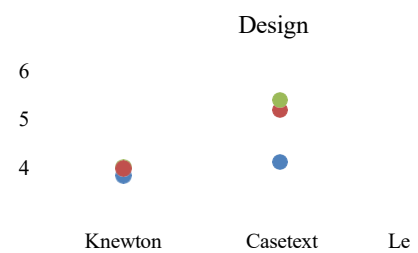
Сауалнама екі бөліктен тұрды: әлеуметтік-демографиялық сұрақтары бар бөлім және Knewton, Casetext және LexisNexis қолданбаларының тиімділігін бағалауға бағытталған мамандандырылған бөлім (Ә қосымшасы). Арнайы бөлімде J. W. M. Lai J. [112] және т.б. «Білім беруде технологияны пайдалануды кешенді бағалау» сауалнамасы қолданылды. Қатысушылардан 7 балдық Ликерт шкаласы бойынша 28 тұжырыммен келісетіндіктерін бағалау сұралды (0 = мүлдем келіспеймін, 6 = толығымен келісемін). Тұжырымдамалар студенттердің білім беру процесінің сегіз элементіне, атап айтқанда: оқушылардың оқу нәтижелеріне көзқарасы, эмоционалды элементтер, мінез-құлық, дизайн, технология, оқыту/педагогика, қатысу/қауымдастық және институционалдық ортаға берген бағаларын бірге көрсетеді (15-сурет, А қосымшасы). Әкімшілікке дейін тілдік аударма саласындағы үш сарапшы мазмұнның өзектілігі мен анықтығына қатысты тармақтарды қарап шықты; мазмұнды өзгерту қажет болмады.

а) 1-көрсеткіш: Оқыту нәтижелері

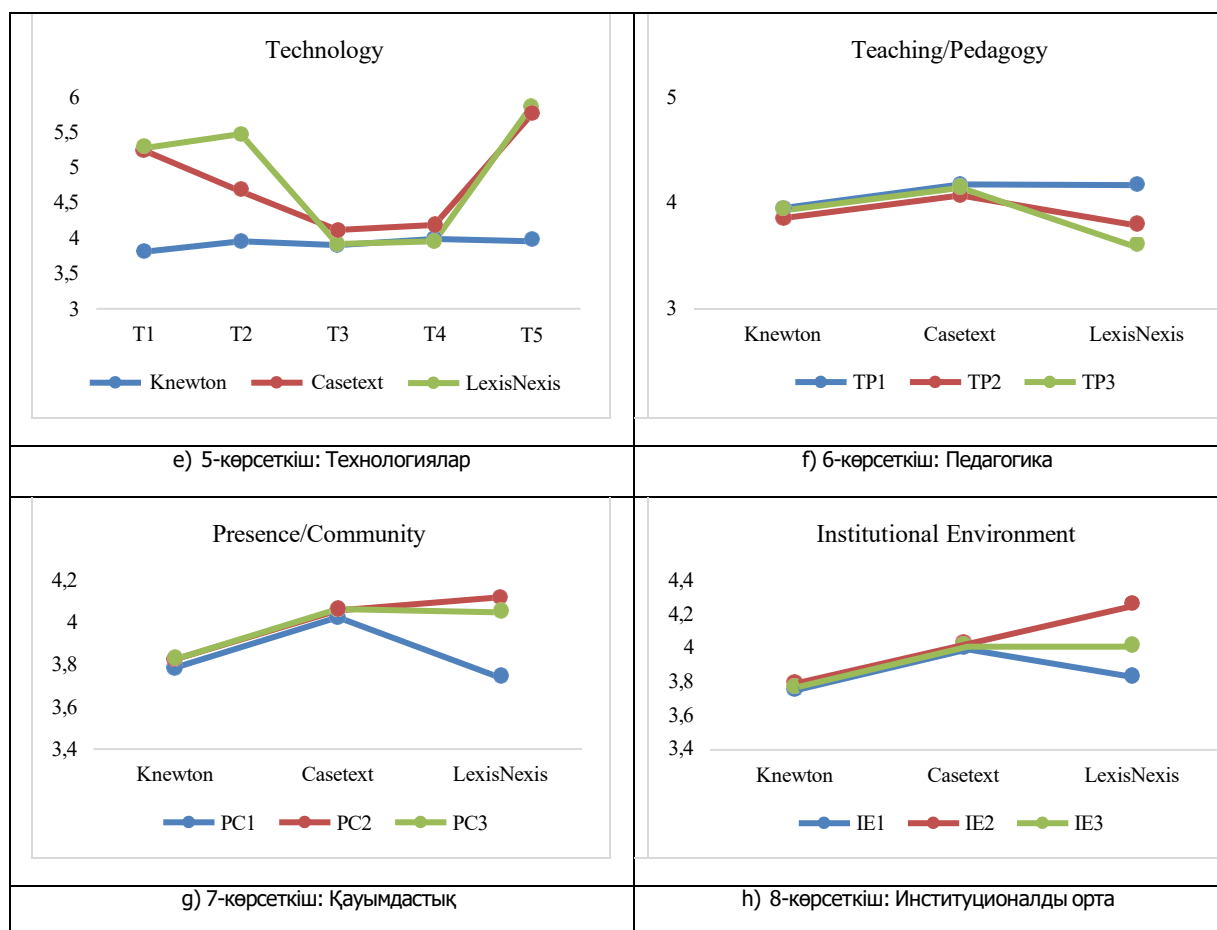

б) 2-көрсеткіш: Аффективті элементтер

с) 3-көрсеткіш: Мінез-құлық

д) 4-көрсеткіш: Дизайн

Сурет 15. Студенттік қолданбаларды бағалаудан алынған деректердің көрнекі көрінісі

И.Ю.Билясова нәтижелерді оқу процесін одан әрі жаңарту және техникалық мамандық студенттерінің техникалық және құқықтық құзыреттілігін үйлестіру үшін пайдалану мүмкіндігі зор деп есептейді [110].

Нарықтық қатынастар жағдайында білім беру мен кәсіптік даярлау бағытындағы еліміздің жетекші жоғарғы оқу орындарының басты міндеті – әлемдік стандарттар деңгейінде білім беру, сонымен бірге түлектердің алған дипломдары барлық әлемге танылуы тиіс. Бұл міндеттерді шешу үшін болашақ мамандарды даярлауда қазіргі қоғам үрдісіне сай инновациялық технологияларды қолдана отырып, білім беру қажеттігі туындайды. Республикамызда бәсекеге қабілетті, өз ісін жетік меңгерген, сауатты, білімдар, шығармашылықпен жұмыс істей алатын, жан-жақты дамыған құзіретті мамандарға сұраныстар көбеюде.

Техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттіліктерін қалыптастыру бойынша зерттеуіміздің соңғы сатысында бақылаулар арқылы біз құқықтық құзыреттілік ті болашақ мамандардың кәсіби маңызды қасиеттері жүйесіне енгізу мақсатында дайындалған авторлық сауалнаманы қайта алып көрдік (Қосымша 1).

Экспериментке қатысқан студенттердің жауаптарынан түсінгеніміз, «құқықтық құзыреттілік» ұғымын болашақ маманның табыс факторы, яғни,

кәсіби шеберлігі болып табылады, ол белсенді, шығармашылық ұстанымын, құқықтық сауаттылығын, мәдени-рухани әлеуетін қалыптастырмайынша мүмкін емес деген ой-тұжырымдарын қағаз бетіне түсіре алды. Әрине, қалыптастыру эксперименті кезінде эксперименттік бағдарламасы 6B08701 - «Аграрлық техника және технология», 6B07501- «Стандарттау, сертификаттау және метрология» мамандықтарының 2-курс студенттері) жүргізген «Диагностика компетенций студентов в профессиональной образовательной организации среднего профессионального образования» тақырыбындағы әдістемелік нұсқаулықтың маңызы зор болды. 16 студент (72,8%) құқықтық құзыреттілікті экономикалық даму шарттарына сай келетін болашақ маманның жаңа моделін қалыптастыруға арналып, тұтастай алғанда елдің және оның жекелеген секторларының дамуының тиімділігін арттыру қажеттілігін толықтыру керек деген пікірлер айтылды.

3 студенттің (13,6%) жауаптары ұқсас келді: «Құзыреттілік» термині практикалық және теориялық мәселелерді шешу үшін алған білімдерін, дағдыларын және біліктерін, сондай-ақ өмірлік іс-әрекеттің әдістері мен тәжірибесін пайдалануға дайындықты, жағдайларда әрекет ету қабілетін білдіреді» деген тыңғылықты ой түйіндесе, 3 студент (13,6 %) «құқықтық реттеу үшін жағдай жасауға бағытталған қарым-қатынас дағдылары мен жеке қасиеттерді қамтитын құқықтық білімнің, дағдылардың жоғары деңгейін көрсететін маманның біріктірілген кәсіби және тұлғалық сипаттамасы» деген креативті жауап қайтарған.

«Құқықтық құзыреттіліктің басқа құзыреттіліктен айырмашылығы неде?» деген сұраққа «жеке тұлғаның құқықтық құндылықтарды тануға негізделген, оның әлеуметтік-құқықтық қызметті жүзеге асыруда құқықтық білім мен дағды жүйесін қолдануға дайындығы мен қабілетін көрсететін интегралды сапа» деп, айырмашылықтарын ашып бере алған. 3 студент жеке тұлғаның берілген әрекетті тиімді орындауға жұмылдыруға мүмкіндік береді деп түсіндірсе, 1 студент құқықтық сананың жоғары деңгейін көрсететін жеке тұлғаның күрделі сапалық сипаттамасы ретінде тұжырым жасаған. Бұл студенттеріміздің жалпы құзыреттіліктер туралы түсініктерінің жоғары деңгейге жеткенін көрсетті.

«Сіз құқықтық құзыреттілікті қалыптастыру үшін маман қандай қабілеттерге ие болуы керек?» деген сұраққа кәсіби қызметті құқықтық реттеу үшін жағдай жасауға бағытталған қарым-қатынас дағдылары мен жеке қасиеттер, қолданыстағы құқықтық нормаларға сәйкес өзінің әлеуметтік және кәсіби мінез-құлқын қалыптастыруға дайындығы мен қабілеті деген толыққанды жауап бере алған.

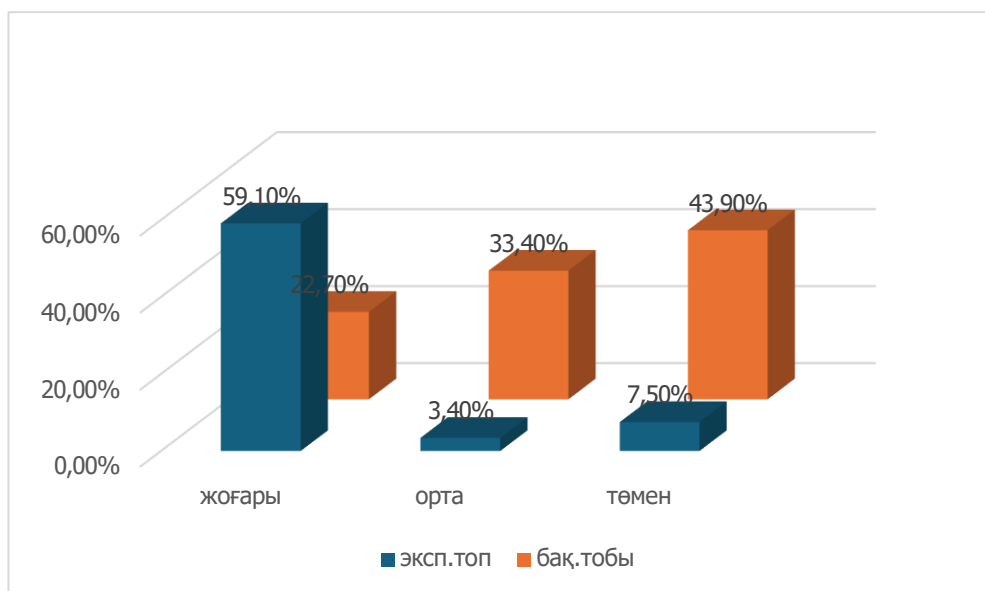
«Курс барысында қандай нормативті-құқықтық құжаттармен таныстыңыз? Атауын жазыңыз» деген сұраққа бірқатар ресми құжаттар мен мемлекеттік бағдарламалардың атауларын жазған (мысалы, 2025-2029 жылдарға арналған Білім беруді дамыту Тұжырымдамасы, «Білім туралы» Заң, т.б.).

«Құқықтық сана мен құқықтық мәдениеттің ара жігін ашып беріңіз» деген сұраққа мамандарды даярлаудың ғылыми-әдістемелік мазмұнын жетілдіру, оларды кәсіби қызметтің табысты деңгейіне ынталандыру, сондай-ақ болашақ жұмыс берушілермен өзара іс-қимыл арқылы құқықтық сана мен мәдениетті байланыстыруға талпынған. Кейбіреулері мәдениетті оның құқықтық жетілу деңгейімен анықталады деген сияқты пікірлер ұсынған (Кесте 15).

Кесте 15 – Сауалнаманың жауаптары

Сұрақтар	Эксперименттік топ (студ.саны)			Бақылау тобы (студ.саны)		
	жоғары	орта	төмен	жоғары	орта	төмен
1	16	6	-	7	7	8
2	13	8	1	2	5	15
3	11	7	4	1	9	12
4	15	7	-	7	8	7
5	10	10	2	8	9	5
	13 (59,1%)	8 (33,4%)	5 (7,5%)	2 (22,7 %)	8 (33,4%)	12 (43,9%)

Кестеден көріп отырғанымыздай, эксперимент тобы мен бақылау тобы студенттерінің жауаптарында алшақтық бар екенін байқадық (Сурет).

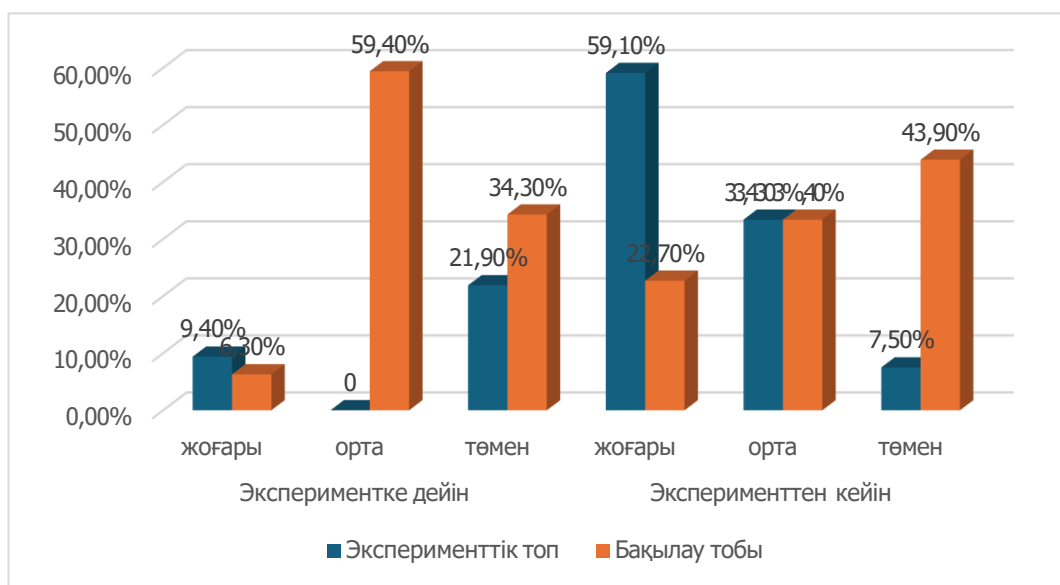
Сурет – 15. Сауалнама жауаптарының диаграммасы

Анықтау экспериментіндегі студенттердің жауаптарындағы олқылықтар қалыптастыру эксперименті кезінде толықтырылды деп айтуымызға себеп бар.

Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру педагогикалық шарттарының 2-түрін анықтау эксперименті кезінде тәжірибеге бағытталған тапсырмалар кешендері арқылы шешуге талпынған едік. Бұдан да прогресс бақыладық (Кесте 16), (Сурет 16).

Кесте 16 – Экспериментке дейінгі және эксперименттен кейінгі студенттердің жауаптары

	Экспериментке дейін			Эксперименттен кейін		
	Жоғары	Орта	Төмен	Жоғары	Орта	Төмен
Эксперименттік топ	9,4%	68,7%	21,9%	59,1%	33,4%	7,5%
Бақылау тобы	6,3 %	59,4%	34,3%	22,7 %	33,4%	43,9%

Сурет – 16. Экспериментке дейінгі және эксперименттен кейінгі студенттердің жауаптарын көрсететін диаграмма

Суреттен көріп отырғанымыздай, бағдарламасы 6B08701 - «Аграрлық техника және технология», 6B07501- «Стандарттау, сертификаттау және метрология» мамандықтарының 2-курс студенттерінің экспериментке дейінгі жауаптары бойынша салыстырмалы талдау жасалды:

Адам құқықтарын, білім беру саласындағы қатынастарды реттейтін құқықтық актілердің мәні мен сипатты белгілерін, құқықтық сенімдерін, оның ішінде заңдарды және басқа да нормативтік-құқықтық актілерді мүлтіксіз

орындау қажеттілігі, педагогикалық процестің әртүрлі жағдайларында іс-әрекет әдісін саналы түрде таңдау, құқықтық құзыреттілік маңыздылығын түсіну, құқықтық білім мен дағдылардың қажеттілігі, оларды меңгерудің жүйелілігі мен саналылығын меңгер *жоғары деңгейдегі* студенттердің жауаптары экспериментке дейін 9,4% ғана болса, эксперименттен кейін – 59,1%-ға өсті;

Жалпы құқықтық қызмет туралы түсініктің болуы, негізгі ережелер мен заңдар мен нормативтік-құқықтық актілерді, білім беру процесіне қатысушылардың негізгі құқықтары мен міндеттерін білу, бірақ тұрақты заңды нанымдардың болмауы, іс-әрекеттің заңды бағытын таңдау қажеттілігін жеткіліксіз түсінген *орта деңгейде* - экспериментке дейін 68,7% ғана болса, эксперименттен кейін – 33,4%-ға төмендеді;

Өмірде туындайтын мәселелерді заңды жолдармен тиімді шеше алмайды, құқықтық білімнің жүйесі мен хабардарлығының болмауы; құқықтық қызметке және білім беру саласындағы өзгерістерге қызығушылықтың болмауы, құқықтық білім мен дағдылардың қажеттілігін жүзеге асыра алмайтын *төменгі деңгейде* – экспериментке дейін 21,9%-дан, эксперименттен кейін – 7,5%-ға дейін құлдырады.

Ал, 6В07201 – «Тамақ өнімдерінің технологиясы» мамандықтарының 2-курс студенттерінің жауаптары көңіл толтырмайды, себебі, қалыптастыру экспериментіндегі іс-шараларға қатыстырылмады, тек нәтижеге жету барысында салыстырмалы түрде қолданылды. Әрине жауаптарында да (экспреиментке дейін және эксперименттен кейінгі) айтарлықтай айырмашылықтар болмады.

Деңгейлер бойынша шағылысу мәндерін градациялау деректердің қалыптытаралуына сәйкес жүргізілді (Е.В. Сидоренко, 21-22 б.). Диаграммаға сәйкес, эксперименттік топтағы шағылыстың топтық деңгейінің жоғарлауын біріншісімен салыстырғанда қайталап өлшеу кезінде байқауға болады.

Деңгейлер арасындағы байланыстың бар екендігі туралы гипотезаны бастапқы тексеру үшін біз корреляциялық талдауды қолдандық (Спирменнің дәрежелік корреляция коэффициенті).

H₀: Техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттілікті қалыптастырудың деңгейлік сипаттамаларының көрсеткіштері арасында байланыс жоқ.

H₁: Техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттілікті қалыптастырудың деңгейлік сипаттамаларының көрсеткіштері арасында статистикалық маңызды байланыс бар.

Формулалар және есептеу алгоритмі төмендегідей:

$R_s = 1 -$

$(6 * E(d^2) / N * (N^2 - 1))$ $R_s = 1 -$
 $5527 * 6 / 215940 = 0,84$

$R_s = 0,84$

$R_{s\text{эмп.}} > R_s \text{ кр.}$

Демек, H_0 гипотезасы қабылданбайды, H_1 гипотезасы қабылданады.

Рефлексия индикаторлары мен деңгейлік сипаттамаларының индикаторлары арасында оң, тығыз байланыс анықталды.

Сонымен, техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттілікті қалыптастырудың деңгейлері арасындағы байланыстың болуы туралы айтуға болады.

Статистикалық талдау нәтижесі бойынша $r=0,66$; бұл болашақ спорт педагогтарының кәсіби рефлексияның деңгейлері тәжірибеге дейін және кейін бір-бірінен ерекшеленеді екенін дәлелдейді. Бұл корреляция статистикалық тұрғыдан маңызды (<0.01).

Критикалық мәндер кестесіне сәйкес корреляциялық қуаттылығы «мәнді» болып шықты.

Құқықтық бағдарланған мәселелерін шешу барысында құқық, оның мәні мен белгілері, қайнар көздері, құқықтық жүйесі, құқықтық қатынастар, құқықтық нормалар, құқықтық мінез-құлық түрлері және құқықтық жауапкершілік туралы білімдері жаңартылады. Мұндай тапсырмалар құқықтық құзыреттерді қалыптастыруды құрылымдауға және жүйелеуге мүмкіндік береді. Оларды әзірлеу барысында келесі әдістер тиімді:

- жобалар;
- шағын дәрістер;
- дискуссия сұрақтары бар лекциялар;
- жоспарлы қателері бар лекциялар;
- эвристикалық әңгімелер;
- топтық талқылаулар және т.б.

Құқықтық құзыреттілікті қалыптастыру құралы ретінде құқықтану пәндері бойынша оқу бағдарламалары, семинар сабақтарына әдістемелік ұсыныстар, студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастыру қолданылды.

Біздің пікірімізше, құқықтық құзыреттерді неғұрлым тиімді дамыту мақсатында «Әлеуметтік жұмыс теориясы», «Жұмыспен қамтуды құқықтық реттеу», «Әлеуметтік жобаларды әзірлеу және басқару негіздері», «Шетелдегі әлеуметтік жұмыс», «Муниципалдық құқық», «Халықтың әртүрлі топтарымен әлеуметтік жұмысты ұйымдастыру» және т.б. таңдау курстары енгізілгені дұрыс болар еді.

Осылайша, құқықтық құзыреттер студенттің кәсіби және ғылыми-зерттеу қызметін жүзеге асыруға, мақсат қоюға және кәсіби іс-әрекетті жоспарлауға, заманауи технологиялар мен құралдарды пайдалана отырып, мәселелерді шешуге шығармашылықпен қарауға және алынған нәтижелерді ойлауға дайындығын қамтамасыз етеді. Құзыретті маманның дамуының соңғы нәтижесі оның құқықтық жетілгендік деңгейімен анықталады.

Қорыта келе айтарымыз, техникалық факультет студенттерінің құқықтық әлеуметтендірудегі рөліне жаңаша көзқарас, олардың құқықтары мен мүдделерін сақтау басымдылығына негізделген маман мен студенттер арасындағы қарым-қатынасты құру қажеттілігін көрсетуден бастау алады.

Қазіргі уақытта құқықтық құзыреттіліктің мәні мен мазмұнын түсіндіруде бірнеше көзқарастар қалыптасқан. Біреулері құқықтық құзыреттілік деп жеке тұлғаның құқықтық саладағы әлеуметтік қызметін табысты жүзеге асыруға мүмкіндік беретін білімі, білігі, дағдысы, көзқарасы, тұлғалық қасиеттерді қалыптастыруға ықпал ететін әлеуметтік-психологиялық сипаттамалардың жиынтығы деп түсіндірсе [111], екіншілері жалпы маманның құқықтық құзыреттілігінің теориялық негізі мен құрамдас бөлігі ретінде құқықтық білім мен дағдыны қалыптастыру болып табылатын маманды кәсіби даярлаудың құрамдас бөлігі деп есептейді [112].

Біздің пікірімізше, техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттілігін оның теориялық және құқықтық дайындығының бірлігін және кәсіби қызметін заңды түрде жүзеге асыруға, құқықтық тәрбиені жүзеге асыруға, олардың құқықтары мен мүдделерін қорғауға практикалық қабілетін көрсететін білім беру саласындағы маманның кешенді тұлғалық сапасы:

- азаматтардың күнделікті қарым-қатынасы саласында ғана емес, білім беру саласында да құқықтық нормаларды білу және оларды жүзеге асыру тәжірибесін болжайды;

- тәрбиелік қатынастарды реттеу процесінде педагогикалық және құқықтық нормалардың интеграциясын қамтамасыз етеді;

- техникалық факультет студенттерінің құқықтық мәдениетін дамыту құралы ретінде қызмет етеді;

- олардың құқықтық жағдайын білуді қамтиды, кәмелетке толмаған студенттердің (тәрбиеленушілердің) құқықтарының сақталуы мен қорғалуының кепілі ретінде әрекет етеді;

- техникалық факультет студенттерінің кәсіби іс-әрекет процесіндегі заңды мінез-құлқының алғышарты болып табылады;

- техникалық факультет студенттерінің кәсіби құқықтарын жүзеге асыруға және қажет болған жағдайда қорғауға мүмкіндік береді.

Яғни, бакалавриат бағдарламасын меңгеру нәтижелеріне қойылатын талаптар – техникалық факультет студенттерінің жалпы мәдени, жалпы кәсіптік және кәсіптік құзыреттіліктері қалыптасқан болуы керек.

Құқықтық құзыреттіліктер деп біз техникалық факультет студенттеріне кәсіби педагогикалық білім беру процесінде кәсіптік циклдің негізгі және ауыспалы бөліктерінің пәндерімен қалыптасатын психологиялық жаңалықтарды түсінеміз, олар когнитивтік және мінез-құлық аспектілерімен қатар жеке тұлғаның интегративті қасиеті ретінде маманның кәсіби іс-әрекетіне ұзақ мерзімді дайындығын қамтиды.

Басқаша айтқанда, техникалық факультет студенттерінің кәсіби құзыреттілігінің құрылымына кіретін құқықтық құзыреттер оны жоғарғы білім беретін оқу орнындағы оқытудың құрамдас элементтерінің бірігуін білдіреді. Бұл құзыреттер субъектінің оқыту саласындағы кәсіптік оқу және ғылыми-зерттеу қызметін жүзеге асыру қабілеті мен дайындығын қамтамасыз етеді, атап айтқанда, маңызды мақсаттарды қою және өзінің кәсіби қызметін жоспарлау, заманауи технологиялар мен құралдарды пайдалана отырып,

мәселелерді шешуге шығармашылықпен қарау және алынған нәтижелерді рефлексиялау.

Кәсіби құзыреттілік дамып келе жатқанда құқықтық құзыреттер басқа құзыреттермен (жалпы мәдени құзыреттіліктер, жалпы кәсіби құзыреттіліктер, кәсіби және коммуникативті құзыреттер) біріктіріліп, диалектикалық даму спиральын білдіретін жаңа сапада көрініс табады.

3-тарау бойынша қорытынды:

Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыруға арналған тәжірибелік-эксперименттік жұмыс нәтижелері бұл үдерістің ғылыми негізделген және практикалық тұрғыдан тиімді екенін дәлелдеді.

Бастапқы жағдайды талдау студенттердің құқықтық білім деңгейі мен құқықтық мәдениетінің әркелкілігін көрсетті, бұл құқықтық құзыреттілікті жүйелі түрде қалыптастыру қажеттілігін айқындады.

Мазмұн мен әдістеме құқықтық пәндерді оқытуда мотивациялық-құндылық, когнитивті-процессуалдық және практикалық-бағалаушылық компоненттердің өзара байланысын қамтамасыз етіп, студенттердің құқықтық ойлауын дамытуға бағытталды.

Тәжірибелік-эксперименттік жұмыс барысында цифрлық технологияларды қолдану, сауалнама және статистикалық талдау әдістері студенттердің құқықтық пәндерге қатынасын бағалауға мүмкіндік берді. Нәтижесінде цифрлық платформаларды пайдалану құқықтық білімді меңгерудің тиімділігін арттыратыны анықталды.

Эксперимент қорытындылары студенттердің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыруда педагогикалық шарттарды дұрыс ұйымдастыру, заманауи әдістемелерді қолдану және цифрлық құралдарды енгізу олардың кәсіби даярлығы мен құқықтық мәдениетін арттыруға ықпал ететінін көрсетті.

Жалпы алғанда, осы тарауда қарастырылған тәжірибелік-эксперименттік жұмыс студенттердің құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың ғылыми негізделген мазмұны мен әдістемесін нақтылап, жоғарғы техникалық білім беру жүйесінде құқықтық мәдениеті жоғары, кәсіби жауапты және қоғамда белсенді мамандарды тәрбиелеудің тиімді жолдарын айқындады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Бүгінгі күні құқықтық құзыреттілікті қалыптастыру мәселелері салыстырмалы түрде жақында ғана педагогикалық зерттеу нысанына айналды. Білім берудің құқықтық мәселелері және білім беру саласындағы құқықтық қатынастар соңғы екі онжылдықта өзекті болып отыр. Сондықтан заманауи маман үнемі өзгеріп отыратын әлемде өмір сүруге және жұмыс істеуге дайын болуы керек, өзінің мінез-құлық стратегиясын дамытады, моральдық таңдау жасайды. Ол тек кәсіби құзыретті ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік құзыретті, ұйымдастыруға, басшылық жасауға және мойынсұнуға, жанжалдарды шешуге және шешім қабылдауға қабілетті болуы керек.

«Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары» атты диссертация бойынша жүргізілген теориялық және тәжірибелік зерттеу жұмысының нәтижелері төмендегідей **қорытындылар** жасауға мүмкіндік берді:

1. Зерттеу жұмысы бойынша жарық көрген ғылыми еңбектерге және нормативті құжаттарға талдау жасалды, техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары жоғарғы мектепте кәсіби білім алу барысында қалыптастыру мәселесінің өзекті екендігі дәлелденді. Жоғарғы оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру мәселесінің теориялық негіздері айқындалып, философиялық, психологиялық- педагогикалық еңбектерге талдаулар жасалып, жұмыста оларға сипаттама берілді.

Құқықтық құзыреттілік – білім, дағдылар білу дәрежесін, қажет болған жағдайда оларды қолдануға дайындығы мен қабілетін көрсететін қасиеттер жиынтығы.

Құқықтық құзыреттілік – адамның өзінің әлеуметтік мінез-құлқын құқықпен және қоғамда қолданылатын басқа да нормалармен өлшеуге мүмкіндігі мен ұмтылысын анықтайтын қабілеттер мен жеке-ерікті көзқарастардың жиынтығы.

2. Зерттеудің 2 - міндетіне сай қарастылып отырған мәселе бойынша ғылыми еңбектерді, педагогикалық тәжірибе материалдарын зерделеу, ой қорытындылар жасау және өзіндік тұжырымдау негізінде техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары жүйеленді.

Бірінші педагогикалық шарт – құқықтық құзыреттілікті болашақ мамандардың кәсіби маңызды қасиеттері жүйесіне енгізу. Бұл шарт маманның кәсіби қызметіндегі құқықтық білімнің маңыздылығын растайтын практикалық мысалдар арқылы жүзеге асырылды және кәсіби қызметті реттейтін нормативтік құжаттармен дәлелденді.

Екінші педагогикалық шарт – техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың кешенді тәсілі және құқық пәнін оқытуда пәнаралық байланыстарды қолдану арқылы жүзеге асырылды.

Үшінші педагогикалық шарт ретінде құқықтық пәндерді оқыту үдерісінде заманауи әдістер мен технологиялардың кешенді қолданылуы ерекше маңызға ие. Атап айтқанда, **цифрлық білім беру ресурстары, кейс-стади әдісі, проблемалық және жобалық оқыту, аралас және қашықтықтан оқыту технологиялары, геймификация**, сондай-ақ **кәсіби бағытталған симуляциялық оқыту құралдары** студенттердің құқықтық құзыреттілігін тиімді қалыптастыруға мүмкіндік береді. «Сот отырыста» симуляциялық оқыту үлгісінде білім алушылар судья, адвокат, тараптар және процеске қатысушылар рөлінде әрекет етіп, нақты құқықтық жағдайларды тәжірибелік тұрғыда талдады. Бұл тәсіл олардың кәсіби ойлауын, шешім қабылдау қабілетін және құқықтық әрекет ету дағдыларын дамытуға ықпал етті.

3. Жоғары оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзіреттілігін қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық моделі жасалды. Модельді жасауда: үлгіні эксперименттік және теориялық талдау; талдау нәтижелерін түпнұсқа сипаттамасымен салыстыру; олардың арасындағы ауытқуларды табу; үлгіге түзету енгізу; алынған мәліметтерді тұжырымдау; анықталған қасиеттер мен байланыстарды түсіндіру; үлгілеу нәтижелерін практика жүзінде тексеру сияқты мәселелер ескеріліп, қадам - қадаммен жүзеге асырылды.

Жоғары оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзіреттілігін қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық моделі зерттеу жұмысымыздың мақсатына жауап береді. Оның компоненттерінің бір тұтастығы (теориялық негіздері, мақсат – міндеттері, компоненттері мен өлшемдері, мазмұны және әдіс технологиялары, зерттеліп отырған сапаның қалыптасу деңгейлері мен оларды өлшеу әдістері, қол жеткізілетін нәтиже) бірлігін қамтамасыз етеді

4. Жасалған модельге сәйкес жоғары оқу орны техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзіреттілігін қалыптастыруды нәтижелі ететін «Основы правовых знаний» элективті пәннің бағдарламасы; «Құқықтық құзыреттілікті қалыптастырудың педагогикалық негіздері» (тест сұрақтары мен жағдаяттық тапсырмалар), «Инженерлік-техникалық бағыттағы білім алушыларға арналған құқықтық жағдаяттық тапсырмалар» даярланды.

5. Жүргізілген тәжірибелік-эксперименттік жұмыс барысында зерттеу жұмысының практикалық нәтижесі ретінде жоғарғы оқу орындарын оқытушылары үшін әдістемелік – тәжірибелік құрал әзірленіп баспадан шықты. Эксперименттік жұмыстың қорытындылары құрастырылған модель мен даярланған «Құқықтық тақырыптағы жағдаяттық тапсырмалар жинағы» (техникалық факультет студенттеріне арналған) тақырыпта электрондық оқулық мазмұны мен қолданылған әдістердің техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзіреттілігін қалыптастырудағы тиімділігін

көрсетті.

Эксперимент топта бағдарламасы 6B08701 - «Аграрлық техника және технология», 6B07501- «Стандарттау, сертификаттау және метрология» мамандықтарының 2-курс студенттері) бастапқыда жоғары деңгейдегі студенттердің үлесі небәрі **9,4%** болса, қалыптастыру кезеңінен кейін бұл көрсеткіш **59,1%-ға** дейін өсті. Бұл олардың құқықтық құзыреттілікті терең түсініп, заңдар мен нормативтік актілерді орындау қажеттілігін саналы түрде қабылдағанын, педагогикалық жағдайларда дұрыс шешім қабылдау қабілетін меңгергенін және құқықтық сенімдерінің нығайғанын дәлелдейді.

Бастапқыда студенттердің басым бөлігі орта деңгейде болды – **68,7%**. Бұл олардың құқықтық қызмет туралы жалпы түсінігі бар екенін, негізгі ережелер мен заңдарды білетінін, бірақ тұрақты құқықтық сенімдері мен іс-әрекеттің заңды бағытын таңдау қабілеті жеткіліксіз екенін көрсетті.

Қалыптастыру кезеңінен кейін бұл көрсеткіш **33,4%-ға** дейін төмендеді. Яғни, студенттердің құқықтық құзыреттілігі айтарлықтай дамып, олар заңдарды саналы түрде орындау қажеттілігін түсініп, педагогикалық жағдайларда дұрыс шешім қабылдау қабілетін меңгергенін дәлелдеді.

Қорытындысында, тәжірибе студенттердің құқықтық мәдениеті мен көшбасшылық қабілеттерінің сапалық тұрғыдан өскенін көрсетеді.

Төменгі деңгейдегі студенттердің үлесі бастапқыда **21,9%** болса, қалыптастыру кезеңінен кейін бұл көрсеткіш **7,5%-ға** дейін төмендеді. Бұл олардың құқықтық білім жүйесінің жеткіліксіздігі, заңды жолдармен мәселелерді шешу қабілетінің әлсіздігі және құқықтық қызметке қызығушылықтың болмауы сияқты кемшіліктердің біртіндеп жойылғанын көрсетеді. Эксперимент барысында студенттердің құқықтық хабардарлығы артты, заңды әрекет ету қажеттілігін түсінуі күшейді және құқықтық дағдыларды қолдануға бейімділігі қалыптасты.

Қорытындысында, тәжірибе төменгі деңгейдегі студенттердің құқықтық құзыреттілігін айтарлықтай көтеріп, олардың көшбасшылық және кәсіби дайындық сапасын жақсартуға ықпал етті.

Ал, 6B07201 – «Тамақ өнімдерінің технологиясы» мамандықтарының 2-курс студенттерінің жауаптары көңіл толтырмайды, себебі, қалыптастыру экспериментіндегі іс-шараларға қатыстырылмады, тек нәтижеге жету барысында салыстырмалы түрде қолданылды. Әрине жауаптарында да (экспериментке дейін және эксперименттен кейінгі) айтарлықтай айырмашылықтар болмады.

Зерттеу нәтижесі бойынша мына төмендегідей *ұсыныстар* жасауға болады.

1. Жоғары оқу орны техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзіреттілігін қалыптастыру мәселесін өзекті мәселе ретінде қарап, маман даярлаудың мазмұнында тұрақты қарастырып отыру, пәндердің дәріс, тәжірибелік сағаттарында тест сұрақтары мен жағдаяттық тапсырмалар жүргізіп отыруды дәстүрге айналдыру.

«Основы правовых знаний» элективті пәннің бағдарламасы 6B08701 - «Аграрлық техника және технология», 6B07501- «Стандарттау, сертификаттау және метрология», 6B07201 – «Тамақ өнімдерінің технологиясы» білім беру бағдарламасының оқу бағдарламасына ендіру.

2. Жоғары оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру мәселесін байланысты оңтайлы шешуді көздейтін конференциялар, ғылыми семинарлар және дөңгелек үстелдер, арнайы курстық жұмыстар ұйымдастыру.

3. Техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттіліктерін арттыруда шетелдік тәжірибені енгізу маңызды. Еуропа мен АҚШ университеттерінде құқықтық мәдениетті қалыптастыру үшін *кейс-стади әдісі, симуляциялық сот процестері* және *құқықтық клиникалар* кеңінен қолданылады. Қосымша ұсыныс ретінде элективті пәндерді 100, 200, 300 деңгейлерімен енгізу орынды болар еді. Бұл тәсіл студентке тереңірек білім алғысы келсе, жоғары деңгейлі курсты таңдауға мүмкіндік береді. Мұндай құрылым студенттердің заңды шешім қабылдау дағдыларын тәжірибе жүзінде дамытуға, құқықтық нормаларды кәсіби қызметпен байланыстыруға және құқықтық сенімдерін нығайтуға ықпал етеді. Осындай халықаралық тәжірибені оқу процесіне енгізу Қазақстандағы техникалық факультет студенттерінің құқықтық құзыреттілігін арттыруға, олардың кәсіби жауапкершілігін күшейтуге және құқықтық мәдениетін халықаралық стандарттарға сәйкестендіруге мүмкіндік береді.

Бұл зерттеу жоғары оқу орындары студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру мәселесін шешуге қатысты бірқатар кешендерді қамтымайды. Келесі мәселелер ашық күйінде қалды: студенттердің құқықтық мәдениетін қалыптастыру үшін барлық оқу пәндерінің резервтерін зерделеу, бүкіл оқу үдерісінде педагогикалық ұжым мен студенттер арасындағы тәрбие және құқықтық жұмысты үйлестіру, студенттердің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру үдерісін даралау және т.б. Бұл мәселелерді шешу алдағы жұмыстардың болашағын ашады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 <https://www.akorda.kz/>

2 Безрукова А.В. Правосознание как фактор мотивации правомерного поведения //Наука и образование - 2003: Материалы Всероссийской научно-технической конференция (Мурманск, 2-16 апреля 2003 г.) - Мурманск, 2003. - Ч.2. - С.148-150.

3 Болотова Е.Л. Правовая подготовка педагога в условиях формирования гражданского общества //Педагогическое образование и наука №2, 2012. – С.4-9.

4 Вербицкий А.А. Компетентностный подход и теория контекстного обучения. – М.: исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 83с.

5 Коротун А.В. Формирование правовой компетентности у будущих социальных педагогов в процессе профессиональной деятельности дисс.канд.пед.наук: 13.00.08. – Екатеринбург, 2010. – 279 с.

6 Певцова Е.А. Теория и методика обучения праву: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Владос, 2003. – 400 с.

7 Романкевич А.В. Теоретические принципы изучения уровня правового сознания студента //Молодой ученый. - 2015. - №5. – С.522-524.

8 Чарнецкий С.Н. Правовая компетентность современного учителя общественных дисциплин //Эксперимент и инновации в школе. 2014. - № 1. - С. 57 -64.

9 Тұрғанбаева Б.Ш. Жеткіншектердің құқықтық қабілеттерін дамытудың педагогикалық шарттары: Дисс. 13.00.01. пед.ғ.канд. – Алматы, 2009. – 138 б.

10. The Model of the Formation of the Legal Competence of the Students in the Study of Legal and Historical Subjects //Journal of Advanced Research in Law and Economics

11. Rembiasz, Małgorzata. Competencies in the education of potential entrepreneurs. Research among students of technical faculties. 9th International Conference on Manufacturing Science and Education – MSE 2019 “Trends in New Industrial Revolution”

21 August 2019. <https://doi.org/10.1051/matecconf/201929013011>

12 Role and importance of formation of legal competence of civil engineering students 9 Education and Training in Area of Civil and Construction Engineering 23 May 2017. <https://doi.org/10.1051/matecconf/201710609021>

13 Puhach, S; Avramenko, K; Demchenko, I; Puhach, Sergii; Avramenko, Kvitoslava; Michalchenko, Natalya; Chychuk, Antonina; Kuchai, Oleksandr; Demchenko, Iryna Formation of Specialists' Legal Competence in the System of Life Long Education Revista Românească pentru Educație Multidimensională //Romanian Journal for Multidimensional Education

14 <https://www.unicef.org/kazakhstan/media/4966/file/CRC-Kazakh.pdf>

15 Суворова Н.Г. Формирование правовых ориентаций в образовательном процессе /Педагогика. – М., 2000. – С. 56-64.

16 Кузнецов Г.А. Взаимодействие нравственного и правового воспитания в формировании личности взрослого подростка /Учебное пособие. – Спб., 2016. – 187 с. ISBN: ISSN 1813-100X

17 Ишкильдина Г.Р. Правовая компетентность личности в период модернизации современного российского общества // Общероссийский научный и научно-практический юридический журнал. – 2012. – № 10 (53).

18 Аникина А.С. Правовая компетентность как планируемый результат профессиональной подготовки педагога // Педагогическое образование и наука. – № 2. – 2012. – С. 24-28.

19 Черемсина А.А. Формирование правовой компетентности старших школьников: 13.00.01. дисс.канд.пед.н. – СПб, 2000. – 163 с.

20 Серяева И.Ю. Формирование правовой компетентности студентов университета: 13.00.01. дисс.канд.пед.н. – М., 2005. – 193 с.

21 Басюк С.В. Воспитание гражданско-правовой компетентности студентов средствами гуманитарного знания: 13.00.01. дисс.канд.пед.н. – М., 2010. – 189 с.

22 Панова О.А. Формирование правовой компетентности педагогов современной школы: 13.00.01. дисс.канд.пед.н. – М., 2002. – 187 с.

23 Даудов М.Г. Формирование правовой компетентности студентов педагогического вуза: 13.00.08. дисс.канд.пед.н. – М., 2017. – 269 с.

24 Молчанова А.В. Формирование профессионально-правовой компетентности социального педагога в вузе: 13.00.08. дисс.канд.пед.н. – М., 2008. – 221 с.

25 Аникин А.С. Формирование правовой компетентности будущего педагога с использованием комплекса профессионально-ориентированных правовых задач: 13.00.01. дисс.канд.пед.н. – М., 2011. – 188 с.

26 Коротун А.В. Формирование правовой компетенции у будущих социальных педагогов в процессе профессиональной подготовки: 13.00.01. дисс.канд.пед.н. – Астрахань, 2011. – 188 с.

27 Махрова Е.И. Формирование информационно-правовой компетентности студентов университета средствами Интернет-ресурсов: 13.00.01. дисс.канд.пед.н. – Астрахань, 2014. – 180 с.

28 Козловцев М.П. Юридические знания как фактор развития правовой компетентности будущих педагогов: 13.00.01. дисс. канд.пед.наук, - М., 2007. – 197 с.

29 Шиханова Е.Г. Формирование правовой культуры студентов технического профиля подготовки в воспитательном пространстве вуза: 13.00.08. дисс. канд.пед.наук, - М., 2018. – 197 с.

30 Полякова М.Е. Формирование правовой компетентности студентов технического вуза: 13.00.08. дисс.канд.пед.н. – СПб., 2007. – 143 с.

31 Нармбаев К.Н. Основные тенденции современного развития учета в СССР и США. – Алма-Ата: КазГУ, 1978. - 780 с.

32 Жайтапова А.А., Сейтказы Б.Б. Начальная школа Казахстана на пути обновления // Начальная школа. 2001г. № 3 25. Программа начальных классов.

33 Баймолдаев Т.М. және т.б. Шағын жинақталған мектептерде пәндерді оқытуда жаңа педагогикалық әдістерді пайдалану жолдары. (Әдістемелік нұсқау). – Алматы, 2002.

34 Бұлақбаева М.К. Заманауи трендтердің әлеуметтік педагогтардың кәсіби қызметінде алатын орны // «Global science and innovations 2021: Central Asia» Nur-Sultan, Kazakhstan, №4(15) december 2021.

35 Сәдуақасова З.М. Досуг: современные формы в воспитательном процессе: учебно-методическое пособие / З.М. Садвакасова. – Алматы: Қазақ университеті, 2018. – 76 с. **ISBN 978-601-04-3599-5**

36 Аганина К.Ж. Басқару құзыреттілігін қалыптастыру /ҚазҰПУ Хабаршысы.

37 Ысқақов Б.А. Теория и практика психологической подготовки преподавателя вуза. – Алматы: Изд. «Ұлағат» Каз НПУ им.Абая, 2011. – 327 с.

38 Тұрғынбаева Б.А. Болашақ маманның рефлексиялық мәдениетін дамыту оның кәсіби шығармашылыққа бағытталуының кепілі // «Білім социологиясы»2 Халықаралық Симпозиум мат. - Алматы, 2013. – Б. 28-29.

39 Кенжебеков Б.Т. Методологические подходы к исследованию развития профессиональной компетентности специалиста //Профессиональное образование. – 2004. – Вып. 5. – С. 178.

40 Меңлібекова Г.Ж. Студентцентрированный подход как методология высшего образования // <https://iaar.agency/storage/photos/shares>. 07.05.2021.

41 Құдайбергенова К.С. Құзырлылықтың парадигмалық сипаты. ҚызПУ Хабаршы, №85. – Алматы, 2021. – Б. 15-24.

42 Беркімбаев К.М. Экологиялық білім беруде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану /К.М.Беркімбаев, Ж.С.Сихымбаева, Ж.Ахметова//Білім.- 2008.-№2.-22-24 б.

43 Жантілеуова Ш.К. Формирование профессиональной компетентности студентов в процессе педагогической практики: автореф. канд...наук – Алматы. - 2006. - 24 с.

44 Шаметов Н.Р., Васильев И.Б. Профессиональная педагогика /Под ред. К. Устемирова. – Алматы, 2014. – 432 с.

45 Амирбекулы А., Кадирбаева Р.И., Адылбекова Э.Т. Об определении понятия «компетентность» //Наука и жизнь Казахстана. - 2016. - №3. - С. 62–68.

46 Джаманкараева М.А. Практическая сущность профессиональной компетентности учителя // Alma mater. - 2016. - № 10. – С. 38–41.

47 Турсынова Ж.Ж. Формирование и развитие профессиональной компетентности студентов в процессе практики. Караганда. Монография КРУ: ТОО «Санат- полиграфия». – 2018. – 125 с.

48 Кадирбаева Р.И., Амирбекулы М.А. Исследование вопроса формирования профессиональной компетентности будущего педагога //Alma mater. Вестник высшей школы. – 2020. - №5. - С. 76-82.

49 Психологический словарь / под ред. В.П. Зинченко. М. – 1999. – 605 с.

50 Киндяшова А.С., Волкова Н.Р. Правовая компетентность как структурный элемент компетентности педагога // Современные проблемы науки и образования, 2017. № 6., б. 76

51 Коновалова М.П. Комплекс ГТО в современных условиях и его влияние на молодежь России // В сборнике: Саратовской области - 80 лет: история, опыт развития, перспективы роста Сборник научных трудов по итогам Международной научно-практической конференции: в 3-х частях. Ответственный редактор: Н.С. Яшин. 2016. С. 54-55.

52 Таубаева Ш.Т., Булатбаева А.А. Методология и методы педагогического исследования: учеб. пос. – Алматы: Қазақ университеті, 2015. – 214 с.

53 Бермухамбетова Б.Б. Структурные компоненты процесса профессионального обучения как основа формирования правовой компетентности бакалавров /EurasiaScience. LXXIV Международная научно-практическая конференция. – М., декабрь 2025. – С.

54 Кусаинов А.К., Калиев С. Педагогика и психология. Казахско-русский терминологический словарь. – Алматы: РГИ «Рауан», 2000. 288 с.

55 Режим доступа: <http://til.gov.kz/wps/portal/;https://termincom.kz/search/?termin=Құзырет&cid=0>.

56 Майгельдиева Ш.М. К вопросу о понятиях компетенции, компетентности и компетентностного подхода в образовании //Вестник КазНПУ им. Абая. Серия «Педагогические науки» - 2016. - №1 (49). - С.76-80

57 Купавцев А.В. Объединенная компетентностная структура основной образовательной программы и технология обучения в техническом вузе // Almatater (Вестник высшей школы). - 2014. - № 6. - С. 35-43

58 Петрунева, Р.М. Гуманитаризация инженерного образования: методологические основы и практика: монография / Р.М.Петрунева; ВолГТУ. - Волгоград: РПК "Политехник", 2000. - 172 с.

59 Зеер, Э.Ф. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход // Образование и наука: Изд. Урал. отд. РАО. - 2004. - № 3 (27). - С. 42.

60 Сыманюк Э.Э., Печеркина А.А., Умникова Е.Л. Психолого-педагогическое сопровождение развития профессиональной компетентности специалиста. Журнал "Фундаментальные исследования". - 2011. - № 8-1. С.71-74.

61 Зимняя, И.А. Единая социально-профессиональная компетентность выпускника университета: понятие, подходы к формированию и оценке / И.А.Зимняя, Е.В.Земцова. - М.: 2008. – 54 с.

62 Татур Ю.Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста // Высшее образование сегодня, - 2004. - №3. С.21-26.

63 Чошанов М. А. Инженерия обучающих технологий [Электронный ресурс] - М.: бином. Лаборатория знаний, 2011. - 239 с.

64 Хуторской, А.В. Проблемы и технологии образовательного целеполагания [Электронный ресурс] / А.В. Хуторской // Интернет-журнал

«Эйдос». - 2006. - 22 августа. - Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2006/0822-1.htm>.

65 Толковый словарь русского языка: в 4 т. [Электронный ресурс] / Под ред. Д. Н. Ушакова. - М.: 2000. -Режим доступа: <http://ushdict.narod.ru>.

66 LingvoUniversal сөздігі. <https://lingvo.ru/english/dictionary/details>

67 McClelland, David C. Testing for competence rather than for "intelligence." *American Psychologist* // 1973. Vol 28(1). P. 3.

68 Bermakhametova B., Musalimov T. Studies of Future Bachelors on Pedagogical Conditions for the Formation of Legal Competence in the Learning Process //МКТУ Хабаршысы. – Туркестан, №2, 2020. – С. 39-47.

69 Sharma D. and Kumari S. “Role of legal education in advancement of access to justice: A panormic insight,” *Asian J. Legal Educ.*, vol. 11, no. 2, pp. 141–149, 2024. <https://doi.org/10.1177/23220058241253403>

69 S. Shen, H. Yang, and Q. Zhou, “Development of academic programs in the digital age: Practice from China,” in *Handbook of Educational Reform Through Blended Learning*, M. Li, X. Han, and J. Cheng, Eds. Singapore: Springer, 2024. https://doi.org/10.1007/978-981-99-6269-3_3

70 Бермахамбетова Б. Жоғарғы оқу орны техникалық факультеті студенттерінің құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары //Endless Light in Science. Халықаралық ғылыми- практикалық журнал. – Астана, 2025. – Б.

71 Cross language English Internet <http://www.idpublications.org/wp-content/uploads/2020/11/Full>

72 Лукаш, О.А. Формирование правовой компетентности студентов колледжа культуры в процессе подготовки к профессиональной деятельности: автореферат дис. кандидата педагогических наук : 13.00.08. – Тула, 2013.

73 Koleini N., Boroughani T., Eslami Z. and Xodabande I. Exploring the impacts of mobile-assisted learning on university students’ technical vocabulary knowledge, *Int. J. Educ. Res. Open*, vol. 7, p. 100344, 2024. <https://doi.org/10.1016/j.ijedro.2024.100344>

74 Zubaedah P., Harliyanto R., Situmeang S., Siagian D., and Septaria E. “The legal implications of data privacy laws, cybersecurity regulations, and AI ethics in a digital society,” *J. Acad. Sci.*, vol. 1, no. 2, pp. 103–110, 2024. <https://www.researchgate.net/publication/382190090>

75 M. Li and X. Liu, “Enhancing humanities and social sciences curriculum in engineering institutions by using interdisciplinary approaches,” *Cogent Educ.*, vol. 12, no. 1, 2433831, 2025. <https://doi.org/10.1080/2331186X.2024.2433831>

76 Nilupu-Moreno K., Riega-Virú Y., Puga-Ayala E., Salas-Riega J. and Lázaro-Ortiz Y. “Legaltech in legal education: A systematic review of the training of technological competencies,” in *Proc. 4th IEEE Int. Conf. Adv. Learn. Technol. Educ. Res. (ICALTER)*. IEEE, 2024. <https://doi.org/10.1109/ICALTER65499.2024.10819225>

77 K. Martzoukou, P. Kostagiolas, C. Lavranos, T. Lauterbach and C. Fulton, “A study of university law students’ self-perceived digital competences,” *J.*

Librariansh. Inf. Sci., vol. 54, no. 4, pp. 751–769, 2021.
<https://doi.org/10.1177/09610006211048004>

78 Nath A., Chakravarty G. and Barman S. “Transforming legal education through experiential learning: Integrating intellectual property simulations and digital copyright case studies into the law school curriculum,” *Asian J. Legal Educ.*, vol. 12, no. 2, pp. 198–215, 2025. <https://doi.org/10.1177/23220058251334749>

79 Annuš N. “Educational software and artificial intelligence: Students' experiences and innovative solutions,” *Inf. Technol. Learn. Tools*, vol. 101, no. 3, pp. 200–226, 2024. <https://doi.org/10.33407/itlt.v101i3.5479>

80 Gkrimpizi T., Peristeras V. and Magnisalis I. “Classification of barriers to digital transformation in higher education institutions: Systematic literature review,” *Educ. Sci.*, vol. 13, no. 7, p. 746, 2023. <https://doi.org/10.3390/educsci13070746>

81 Hongdao Q., Bibi S., Khan A., Ardito L., and Khaskheli B. “Legal technologies in action: The future of the legal market in light of disruptive innovations,” *Sustainability*, vol. 11, no. 4, 1015, 2019. <https://doi.org/10.3390/su11041015>

82 Hongsuchon T., Emary E., Hariguna T. and Qhal A. “Assessing the impact of online-learning effectiveness and benefits in knowledge management, the antecedent of online-learning strategies and motivations: An empirical study,” *Sustainability*, vol. 14, no. 5, 2570, 2022. <https://doi.org/10.3390/su14052570>

83 Yousufi, “Factors affecting students' learning performance through collaborative learning and engagement,” *Interact. Learn. Environ.*, vol. 31, no. 4, pp. 2371–2391, 2021. <https://doi.org/10.1080/10494820.2021.1884886>

84 Starkey L. et al., “Each discipline is different: Teacher capabilities for future-focussed digitally infused undergraduate programmes,” *Educ. Technol. Res. Dev.*, vol. 71, no. 1, pp. 117–136, 2023. <https://doi.org/10.1007/s11423-023-10196-2>

85 Jeyaraj A., Dwivedi K. and Venkatesh V. “Intention in information systems adoption and use: Current state and research directions,” *Int. J. Inf. Manage.*, vol. 73, 102680, 2023. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2023.102680>

86 Annuš N. “Educational software and artificial intelligence: Students' experiences and innovative solutions,” *Inf. Technol. Learn. Tools*, vol. 101, no. 3, pp. 200–226, 2024. <https://doi.org/10.33407/itlt.v101i3.5479>

87 C.-M. Mirea, R.Bologa, A.Toma, A.Clim, D.-D.Plăcintă and A.Bobocea, “Transforming learning with generative AI: From student perceptions to the design of an educational solution,” *Appl. Sci.*, vol. 15, no. 10, p. 5785, 2025. <https://doi.org/10.3390/app15105785>

88 J. Han, “Construction of practical teaching mode of law course based on multi-mode and low-resource language learning,” *ACM Trans. Asian Low-Resour. Lang. Inf. Process.*, vol. 23, no. 6, p. 93, 2023. <https://doi.org/10.1145/3622938>

89 A.Hridoy, T.Rahman, A.I Rashique and M.M.Khan, “First enriched legal database in Bangladesh with efficient search optimization and data visualization for law students and lawyers,” in *Proc. IEEE World AI IoT Congr. (AIIoT)*. IEEE, 2021, pp. 468–473. <https://doi.org/10.1109/AIIoT52608.2021.9454220>

90 Аникина А.С., Постников П.Г. Правовая компетентность как планируемый результат профессиональной подготовки педагога // Педагогическое образование и наука. – № 2. – 2012. – С. 24-28

91 Ожегов, С.И. Словарь русского языка: ок. 53000 слов /под общ. ред проф. Л.И.Скворцова. – 24-е изд., испр. – М.: ООО «Издательство Оникс»: ООО «Издательство Мир и образование», 2007. – 640 с.

90 Философский энциклопедический словарь / гл. редакция: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. - М.: Сов. энциклопедия, 1983. - 840 с.

91 Немов, Р.С. Психология : словарь-справочник: в 2 ч. - М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. - Ч. 2. - 352 с.

92 Полонский, В.М. Словарь по образованию и педагогике / В.М. Полонский. – М.: Высш. шк. 2004. – 512 с.

93 Әбдіғаппарова У.М., Байсултанова С.Ч. Процессная парадигма партисипативного управления. ХАБАРИШЫ «Психология» сериясы. Том 74 № 1 (2023). <https://doi.org/10.51889/1728-7847.2023.1.74.033>
<https://bulletin-psychology.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/1459/685>

94 Ткаченко Н.А. Педагогические условия формирования межкультурной компетентности будущих переводчиков//Вестник высшей школы.-2013. -№1 с 94-98.

95 Мырзабеков Е.Е. Болашақ мұғалімдердің креативті тұлғасын инновациялық іс-әрекетке дайындау процесінде қалыптастыру: 13.00.08. Пед.ғ. PhD. – Алматы, 2021. – 177 б.

96 Бермухаметова Б. Природа определения правовой компетентности в педагогической науке /Актуальные вопросы педагогики и социальной работы. Сборник материалов. Редакторы: профессор В.П.Тарантей. - Гродно, Беларусь, 2018.

97 Андреев, В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. - Казань: Изд-во КГУ, 1988. - 238 с.

98 Найн, А.Я. О методологическом аппарате диссертационных исследований //Педагогика. - 1995. - № 5. – С. 44-49.

99 Яковлева, Н.М. Теория и практика подготовки будущего учителя к творческому решению воспитательных задач : дис...д-ра пед. наук. – Челябинск, 1992. – 403 с.

100 Ипполитова, Н.В. Теория и практика подготовки будущих учителей к патриотическому воспитанию учащихся : дис. ...д-ра пед. наук. – Челябинск, 2000. – 383 с.

101 Зверева, М.В. О понятии «дидактические условия» //Новые исследования в педагогических науках. - М.: Педагогика. - 1987. - №1. - С. 29-32.

102 Исаев И.Ф. Культурологический подход к исследованию проблем профессионализма педагога//Сибирский педагогический журнал, 2016 - №4. – С.72-76.

103 Пак, Л.Г. Формирование культуры будущих специалистов в условиях модернизации общества / Л.Г. Пак, Л.Н. Максимова, М. Габдиев // Проблемы

современного педагогического образования. Сер.: Педагогика и психология - 2022. - № 75. - Ч. 4. - С. 215-217.

104 Вакуленко, В.А. Интерактивное обучение на уроках права //Право в школе. 2004. № 1. С. 26–32.

105 Юн-Хай, С.А. Формирование правовой компетенции будущих педагогов в сфере обеспечения прав ребенка // Вестник Бурятского государственного университета. 2012. Т. 1, № 1. С. 255–262.

106 Царева, И.А. Правовая компетентность как основа развития будущих педагогов //Символ науки: международный научный журнал. 2017. № 6. С. 128–130.

107 Pumptow, M., & Brahm, T. (2023). Higher education students differ in their technology use, Computers and Education Open, 5, 100149. <https://doi.org/10.1016/j.caeo.2023.100149>

108 Bygstad, B., Øvrelid, E., Ludvigsen, S., & Dæhlen, M. (2022). From dual digitalization to digital learning space: Exploring the digital transformation of higher education. Computers & Education, 182, 104463. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2022.104463>

109 Sun, H.-L., Sun, T., Sha, F.-Y., Gu, X.-Y., Hou, X.-R., Zhu, F.-Y. & Fang, P.-T. (2022). The Influence of Teacher–Student Interaction on the Effects of Online Learning: Based on a Serial Mediating Model. Frontiers in Psychology, 13, 779217. 10.3389/fpsyg.2022.779217

90 Билясова И.Ю. Роль правовых компетенций в профессиональной подготовке студентов колледжа /Publishing house "Sreda"

111 Колдина М.И., Сундеева М.О., Татаренко М.А. Теоретические основы формирования правовых компетенций педагога профессионального обучения //Международный студенческий научный вестник 2018. № 2.

112 J. W. M. Lai, J. De Nobile, M. Bower, and Y. Breyer, “Comprehensive evaluation of the use of technology in education – Validation with a cohort of global open online learners,” Educ. Inf. Technol., vol. 27, no. 7, pp. 9877–9911, 2022. <https://doi.org/10.1007/s10639-022-10986-w>

113 <https://eduherald.ru/ru/article/view?id=18404> (дата обращения: 23.05.2025).

ҚОСЫМША А

Құқықтық құзыреттілікті зерттеген ғалымдардың еңбектері

<https://www.dissercat.com/>

№	Диссертацияның тақырыбы	Автор Қорғалған жері, жылы	Ғылыми жаңалықтар
1	Правовая компетентность в социальном управлении: Социоструктурный аспект	М.Б.Персидская Москва, 2003 22.00.08 - Социология	- выявлено содержание правовой компетентности в структурно-функциональной парадигме социального управления как совокупности полномочий по интеграции ценностных, социокультурных образцов участников социального управления; - охарактеризована правовая компетентность в рамках теории «социального поля», ее конституирующего влияния на распределение социальных ресурсов и зависимость правовой компетентности от логики выбора правовых норм; - проанализирована роль правовой компетентности в управленческой деятельности, ее диспозиционные и целеполагающие эффекты; - раскрыто влияние правовой компетентности на процедуру, качество и адресность управленческого решения; - определены границы правового контроля и социальной самоорганизации в социально-правовом механизме функционирования социальных систем.
2	Развитие правовой компетентности педагога общеобразовательной организации	Грак Денис Валерьевич. 2023 00.00.00 — Другие специальности	- конкретизировано содержание понятий «правовая компетентность педагога общеобразовательной организации», «развитие правовой компетентности педагога общеобразовательной организации» за счет рассмотрения педагога общеобразовательной организации в качестве самостоятельного, активного и ключевого субъекта правовых образовательных отношений, применяющего ресурсы правового самообразования в целях развития правовой компетентности;

			- посредством педагогической модели развития правовой компетентности педагога общеобразовательной организации определены организационно-педагогические условия развития правовой компетентности педагога, конструирующие процесс развития данной компетентности и способствующие организации самообразовательной деятельности педагога на уровне общеобразовательной организации: 1) актуализация потребностей развития правовой компетентности у педагога общеобразовательной организации; 2) обогащение и структуризация содержания правовой компетентности педагога в условиях современной общеобразовательной организации; 3) организация и активизация познавательной деятельности педагога общеобразовательной организации по развитию его правовой компетентности посредством традиционных и цифровых способов, средств и технологий самообразования; - предложены и обоснованы сообразная четырем видам профессиональной деятельности педагога систематизация профессионально-правовых задач педагога общеобразовательной организации и субкомпетентностная структура правовой компетентности, расширяющие представление о границах правовой компетентности педагога общеобразовательной организации; - сформирован критериальный аппарат оценки проявления развития правовой компетентности педагога общеобразовательной организации, на основе видовой систематизации деятельности педагога предложены критерии развития правовой компетентности педагога (академический, коммуникативный, управленческий, информационный, самообразовательный), а также сообразные им показатели и уровни развития правовой компетентности педагога общеобразовательной
--	--	--	--

			организации (перспективно-правовой, функционально-правовой, продуктивно-правовой уровни)
3	Формирование правовой компетентности студентов ВУЗов физической культуры	Воеводина, Светлана Сергеевна. 2002 13.00.04 — Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки, оздоровительной и адаптивной физической культуры	- определены условия, влияющие на приобретение высшего физкультурного образования на основе использования правовых знаний и умений; - доказана необходимость непрерывной правовой подготовки студентов физкультурных ВУЗов с учетом профиля специальности и уровня высшего образования (бакалавр, специалист); - разработаны и апробированы содержание и программа непрерывного правового образования студентов ВУЗов физической культуры путем введения дополнительных правовых дисциплин за счет часов национально-регионального компонента, предусмотренных стандартом; - экспериментально доказана социально-педагогическая эффективность программы непрерывного правового образования студентов ВУЗов физической культуры.
4	Формирование профессионально-правовой компетентности студентов туристского вуза	Маноляк, Василий Юрьевич, 2007 13.00.08 — Теория и методика профессионального образования	1. Выявлены компоненты и уровни формирования профессионально-правовой компетентности студентов в процессе их обучения в туристском вузе: ключевой компонент (1-2 годы обучения), включающий общекультурные правовые компетенции, социально-личностные компетенции и частично организационно-управленческие и общепрофессиональные, базовый компонент (3-4 годы обучения), включающий компетенции ключевого уровня и организационно-управленческие и общепрофессиональные компетенции; специальный компонент (5 год обучения), включающий компетенции базового уровня и профильно-специализированные компетенции; уровни сформированности профессионально-правовой компетентности: репродуктивный, эвристический, поисковый творческий.

			2. Разработана модель формирования профессионально-правовой компетентности студентов туристского вуза, представляющая: уровни формирования профессионально-правовой компетентности в структуре психолого-педагогической готовности к профессиональной правовой деятельности в сфере туризма; цели правовой подготовки; тематические области содержания правовой подготовки студентов, формирующие профессионально-правовую компетентность; совокупность образовательных технологий; условия актуализации самообразовательной деятельности в процессе правовой подготовки в вузе; организационно-педагогические условия эффективного формирования профессионально-правовой компетентности студентов. 3. Определена совокупность нормативно-оценочных материалов для оценки профессионально-правовой компетентности студентов, адекватная уровням сформированности профессионально-правовой компетентности и включающая: тесты, зачеты, экзамены (репродуктивный уровень); лабораторно-практические работы, контрольные работы (эвристический уровень); рефераты, отчеты, курсовой проект, имитационную задачу-модель (поисковый уровень); дипломный проект, исследовательские задачи, олимпиады (творческий уровень). Выявлены задания для формирования и оценки профессионально-правовой компетентности: коллективные проекты, предусматривающие комплексное решение профессионально ориентированных задач в области туристского права, в том числе участие в научно-исследовательской работе туристско-правовой тематики; деловые игры, «мозговые штурмы» и другие аналогичные формы активного обучения; творческие конкурсы и олимпиады; рефераты, эссе, творческие письменные работы на заданную тему; научные диспуты, конференции, оформление и публикация научных
--	--	--	---

			статей, написание отчетов по научно-исследовательской работе.
5	Развитие профессионально-правовой компетентности офицеров воспитательных колоний	Хасиятуллин, Амед Муртазаевич, 2006 13.00.08 — Теория и методика профессионального образования	- поставлена и решена на научно-теоретическом и прикладном уровнях задача развития профессионально-правовой компетентности офицеров воспитательных колоний; выявлены особенности и специфика функционирования воспитательных колоний в системе ФСИН; - определены требования, предъявляемые к профессиональной подготовке офицеров воспитательных колоний; раскрыты сущность и содержание понятия «профессионально-правовая компетентность»; -разработана технология реализации системы развития профессионально-правовой компетентности офицеров воспитательных колоний, представляющая совокупность организационных и методических процедур
6	Акмеологические особенности развития правовой компетентности сотрудников наркоконтроля	Кархалев, Игорь Владимирович, 2007 19.00.13 — Психология развития, акмеология	1. Систематизированы теоретико-методологические предпосылки развития правовой компетентности сотрудников ФСКН РФ. Определены содержание и особенности деятельности подразделений наркоконтроля ПФО как разновидности государственной службы. Наряду с экстремальным характером выделена правовая регламентация нормативность) этой деятельности. Показан особый статус правовой компетентности в профессионализме сотрудников наркоконтроля. 2. Разработана модель психосинтеза правовой и акмеологической компетентности. Правовая, психологическая и акмеологическая компетентность взаимодействуют и взаимопроникают на основе профессиональной компетентности в структуре деятельности (в процессе решения служебных задач). Обозначенный психосинтез находит выражение в инвариантах профессионализма сотрудников наркоконтроля.

			3. Выявлены пути оптимизации процесса психолого-акмеологического развития правовой компетентности сотрудников ФСКН РФ. Разработана программа шести конкретных направлений развития профессиональной и правовой компетентности: 1) ценностная ориентация на профессиональную деятельность (мотивация, стремление к творческой самореализации); 2) профессиональные качества и способности (в том числе духовная, нравственная, гражданская зрелость); 3) творческая активность в профессиональной деятельности (способность к импровизации, инновациям); 4) профессиональное саморазвитие (профессиональное самопознание и самоорганизация, самообразование и самосовершенствование); 5) профессиональная и правовая компетентность; 6) рефлексивная самоорганизация (способность адекватно диагностировать процесс деятельности и уровень своей компетентности).
7	Развитие социально-правовой компетентности у воспитанников детского дома	Марганов, Алексей Геннадьевич. 2011 13.00.01 — Общая педагогика, история педагогики и образования	1. Раскрыта специфика и предложена определение социально-правовой компетентности воспитанников детского дома как совокупности взаимосвязанных знаний, умений и навыков, необходимых для ослабления или нейтрализации негативных последствий их воспитания в интернатном учреждении, и организации эффективного социального взаимодействия в соответствии со стратегиями и тактиками правового поведения, а также способности и личностно-волевые установки, определяющие в силу специфики данных детей возможность и стремление соразмерять свое социальное поведение с правом и другими действующими в обществе нормами. 2. Выявлены барьеры развития социально-правовой компетентности воспитанников детского дома: внешние (замкнутость воспитательного пространства детского дома, приводящая к ограниченности социальных связей воспитанников и сферы реализации усвоенных ими социально-правовых норм и социально-правового опыта; неподготовленность воспитателей к

			организации социально-правового воспитания детей-сирот) и внутренние (неудовлетворенная потребность в собственной ценности, неадекватность самооценки, перегруженность отрицательным опытом, негативными ценностями и образцами поведения, формирование единственной социально-ролевой позиции - позиции сироты, отсутствие знаний, умений и навыков самостоятельной жизнедеятельности в правовом обществе, стремление противопоставить свое поведение нормативному). 3. Теоретически обосновано и практически осуществлено проектирование модели педагогического обеспечения развития социально-правовой компетентности у воспитанников детского дома
8	Формирование гражданско-правовой компетентности школьников в проектной деятельности	Хачароева Асет Хамзатовна. 2020 13.00.01 — Общая педагогика, история педагогики и образования	- раскрыта сущность понятия «гражданско- правовая компетентность школьника» как интегративного качество субъекта, проявляющегося в его готовности и способности к осознанному и активному выполнению социально значимой деятельности гражданской направленности, а также обеспечивающего его полноценное вхождение в современное гражданское общество; определено содержание данной компетентности, включающее следующие такие ключевые компетенции, как: политическую, правовую, патриотическую, межкультурную; - определены основные критерии (мотивационный, когнитивный, деятельностно-поведенческий, эмоционально-ценностный) и показатели, качественно охарактеризованы уровни сформированности гражданской компетентности школьников в проектной деятельности(низкий, средний, высокий); - создана и реализована модель формирования гражданско-правовой компетентности школьников в проектной деятельности, включающая целевой, методологический,

			содержательный, технологический и результативно- мониторинговый блоки. - научно обоснована совокупность педагогических условий формирования гражданско-правовой компетентности школьников в проектной деятельности: интеграция учебной и внеурочной деятельности школьников в формировании у них ведущих компетенций, входящих в состав гражданской компетентности; вовлечение школьников в деятельность органов ученического самоуправления; организация и расширение социального партнерства общеобразовательной школы; включение школьников в социальное проектирование и обеспечение их активного участия в социальных проектах организация научно-методической работы по подготовке педагогов к формированию гражданско-правовой компетенции у школьников.
9	Формирование профессионально-правовой компетентности бакалавров социальной работы в университете	Князева Анна Геннадьевна. 2017 13.00.08 — Теория и методика профессионального образования	1. Теоретически обоснована сущность, содержание и структуру понятия «профессионально-правовая компетентность бакалавров социальной работы». 2. Разработана модель формирования профессионально-правовой компетентности бакалавров социальной работы в университете. 3. На основе модели обоснована и опытно-экспериментальным путем апробирована методика формирования профессионально-правовой компетентности бакалавров социальной работы. 4. Разработан и верифицирован критериально-оценочный аппарат для определения уровней сформированности профессионально-правовой компетентности бакалавров социальной работы в университете.
10	Формирование правовой компетентности студентов педагогических	Сыпачева Гузалия Шарибзяновна. 2015	разработаны: -модель формирования правовой компетентности студентов педагогических направлений на

	направлений на интерактивной основе	13.00.01 — Общая педагогика, история педагогики и образования	интерактивной основе, основанная на приоритетных в современных условиях методологических подходах: системном, синергетическом, компетентностном, личностно-ориентированном, аксиологическом, деятельностном, междисциплинарном, интеракционистском и др., составляющих ее научный аспект, среди содержащихся в ней научного, прикладного, практико-организационного и оценочно-рефлексивного аспектов; -содержание модели как ее праксеологическая проекция, учебно-методическое обеспечение процесса формирования правовой компетентности студентов на интерактивной основе с использованием современных информационно-коммуникативных технологий и возможностей сети Интернет. Содержание модели включает в себя специальный учебный курс, инновационные учебно-методические комплексы по правовым дисциплинам, технологии развития критического мышления, критериального оценивания, проектной деятельности, рефлексивных карт; электронные учебные пособия. определен: - критериально-диагностический аппарат для определения эффективности реализации модели формирования правовой компетентности студентов педагогических направлений на интерактивной основе. предложены: - инновационные подходы и методики формирования правовой компетентности студентов педагогических направлений, такие, как интерактивная основа организации данного процесса, методика, интегрирующая инновационные междисциплинарные технологии критического мышления, критериального оценивания, проектной деятельности, рефлексивных карт, дистанционного консультирования, электронные учебные пособия.
--	---	--	--

			доказана: - целесообразность применения и потенциал форм интерактивного взаимодействия субъектов образования и инновационной методики (созданной на интерактивной основе в логике философско-синергетических концептов, интегрирующей инновационные междисциплинарные технологии критического мышления, критериального оценивания, проектной деятельности, рефлексивных карт и т.п.) для формирования правовой компетентности студентов педагогических направлений в системе СПО. введены: - понятие «правовой компетентности студентов педагогических направлений» в свете новых требований к качеству выпускника среднего профессионального педагогического образовательного учреждения, под которым понимается интегральное качество личности студента педагогических направлений, характеризующееся единством его правовой подготовленности на теоретическом уровне, освоением совокупности ключевых правовых компетенций; практической готовностью и способностью к реализации профессиональной педагогической деятельности в современном нормативно-правовом поле, к защите прав и интересов несовершеннолетних учащихся (воспитанников), к регулированию образовательных отношений, к реализации и отстаиванию профессиональных прав педагога, саморазвитию и самосовершенствованию своей правовой культуры и развитию правовой культуры социума.
11	Формирование правовой компетентности будущего учителя в учебно-	Гурин, Сергей Владимирович. 2004 13.00.01 — Общая педагогика, история	• выявлены и определены условия и особенности процесса формирования правовой компетентности будущего учителя; • обоснована динамика развития указанного процесса;

	воспитательном процессе вуза	педагогики и образования	• определены направления и приёмы учебно-воспитательной работы со студентами, способствующих становлению законо-понимающих, компетентных в этом вопросе и законопослушных граждан, способных передавать свои знания и навыки подрастающему поколению.
12	Педагогические условия формирования правовой компетентности будущего бакалавра педагогического образования	Микаилов Данияла Алиевича. 2019.	- уточнении сущности и содержательной стороны правовой компетентности будущего бакалавра педагогического образования представляющей собой информационно-коммуникативная, аналитико-конструктивная, деятельностно-регулятивная, формирующе-развивающая, профилактико-воспитывающую уровни реализации правовых знаний, умений и навыков, включающая способности к коммуникации и качества личности, связанные с формированием условий для правового регулирования, соблюдая правовую грамотность, мобильность, инициативность, ответственность и заинтересованность. - установлении компонентов (мотивационный, когнитивный, деятельностный и рефлексивный) и уровней (низкий, средний, высокий) сформированности правовой компетентности будущего бакалавра педагогического образования; - обосновании педагогических условий (методические, содержательные, организационные, дидактические, диагностические условия) формирования правовой компетентности будущего бакалавра педагогического образования; - разработке и обосновании содержания (элективные курсы: правовое обеспечение профессиональной деятельности, нормативно-правовое обеспечение образовательной деятельности, основы права), в использовании активных методов обучения (дискуссии, мозговой штурм, юридическое заключение), среди которых выделяются неигровые методы (анализ конкретных ситуаций, ситуация-вопрос, юридическая консультация) и

			игровые методы: дидактическая игра, тренинг, публичное выступление).
13	Комплексный подход к формированию правовых знаний в процессе теоретического обучения учащихся профессиональных лицеев	Александров, Валерий Алексеевич 2005. 13.00.08 — Теория и методика профессионального образования	- впервые в профессиональной педагогике в условиях jjoge-fi/ivjotfuc*. образования проведено на основе комплексного, междисциплинарного и профессионалистического подходов исследование формирования правовых знаний в процессе теоретического обучения учащихся профессиональных лицеев, осваивающих различные профессии (портного, закройщика, секретаря-референта, наладчика станков и оборудования в механообработке); - установлены и раскрыты личностно, общественно и профессионально значимые цели и задачи формирования правовых знаний и их усвоения учащимися профессиональных лицеев; - спроектирована и реализована структура содержания правового образования в профессиональном лицее; - научно обосновано системно-комплексное построение содержания правовых знаний и объединение их в интегрированные комплексы и совокупности правовых понятий подсистем права; - в соответствии с результатами педагогического эксперимента спроектировано и проверено содержание основного и факультативного правового предмета для учащихся профессиональных лицеев; - установлены и апробированы комплексы методов, средств и форм формирования правовых знаний, умений и навыков; - обоснована структура среды правового обучения, как встроенная в системы более высокого уровня и содержащая ценностно-целевой, кадровый, процессуальный, информационно-знаниевый, деятельностный, медико-физиологический и коммуникативный блоки; дана их характеристика; - создана методика педагогического эксперимента по формированию

			правовых знаний у учащихся и проведено ее внедрение в действующий процесс правового образования профессиональных лицеев.
14	Формирование правовой культуры студентов технического профиля подготовки в воспитательном пространстве вуза	Красноок, Зинаида Павловна. 2007 13.00.08 — Теория и методика профессионального образования	раскрыта с учетом современных ценностных трансформаций сущность гражданственности как интегрального качества личности, выражающего единство социально заданного и субъектного императива нравственности; - выявлены факторные возможности формируемой у студентов гражданственности в развитии их профессионализма и способов его реализации в будущей деятельности на уровне общественного долга. - разработаны сопряженные модели гражданственности и процесса ее формирования у студенческой молодежи, включающие соответственно их структурные компоненты, уровневые критерии и показатели, основообразующие принципы и организационно-содержательные этапы, в совокупности существенно изменяющие ценностно-смысловые аспекты образовательного процесса в технологическом вузе.

ҚОСЫМША Ә

Техникалық мамандықтар студенттерінің құқықты оқу үшін цифрлық платформаларды пайдалануын бағалауға арналған сауалнама

1-Бөлім: Әлеуметтік-демографиялық сұрақтар

1) Сенің жынысың:

- еркек;
- әйел;

2) Қай курста оқисыз:

- бірінші;
- екінші
- үшінші
- төртінші

2-Бөлім: Арнайы бөлім

(толығымен келіспеймін 0-ден бастап толығымен келісемін 6-ға дейінгі шкалалар бойынша дәлелдеулерді бағалаңыз)

1-көрсеткіш: Оқыту нәтижелері

LO1: Заң курсымда [сандық қосымшаны] пайдалану маған пәнді жақсы меңгеруге көмектесті.

LO2: [Цифрлық қосымшаны] пайдалану маған «құқық» (немесе «құқық негіздері») пәнін игеруге көмектесті.

LO3: [Цифрлық қосымшаны] пайдалану құқық тақырыбындағы білімімді жақсартты.

LO4: [Цифрлық қосымшаны] пайдалану менің заңгерлік білімімді жақсартты.

2-көрсеткіш: Аффективті элементтер

AE1: [Цифрлық қолданбаны] пайдалану тақырыпқа деген көзқарасымды жақсартты.

AE2: [Цифрлық қосымшаны] пайдалану маған заңгерлік біліміме деген сенімділікті арттыруға көмектесті.

AE3: [Цифрлық қосымшаны] пайдалану менің заңгерлікті оқуға деген ынтамды арттырды.

AE4: [Цифрлық қосымшаны] пайдалану құқықты үйренуді қызықты етті.

3-көрсеткіш: Мінез-құлық

B1: [Цифрлық қосымшаны] пайдалану менің құқықты оқуға деген қызығушылығымды/қатысуыма ықпал етті.

B2: [Цифрлық қосымшаны] пайдалану менің құқықтық негіздерді зерттеуді түсіну қабілетімді жақсартты.

B3: [Цифрлық қосымшаны] пайдалану менің құқықтық оқу процесіне жалпы қатысуымды арттырды.

4-көрсеткіш: Дизайн

D1: [Цифрлық қосымшаны] пайдалану «құқық» пәні бойынша оқу процесінің жалпы дизайнын жақсартты.

D2: [Цифрлық қосымшаны] пайдалану менің құқық саласындағы білімімнің сапасын жақсартты.

D3: [Цифрлық қосымшаны] пайдалану заң курсының құрылымын жақсартты.

5-көрсеткіш: Технологиялар

T1: [Цифрлық қосымшаны] пайдалану жоғарғы техникалық деңгейде болды (тиімді басқару, материалды зерттеу және тапсырмаларды орындау мүмкіндігі).

T2: [Цифрлық қосымшаның] функционалдығы маған құқық пәнін зерттеуге көмектесті.

T3: [Цифрлық қолданбаны] пайдалану маған оңай болды.

T4: [Цифрлық қосымшаны] пайдалану сенімді болды (тапсырмаларды онлайн және офлайн режимінде орындауға болады, тапсырмалар мен оларды орындау механизмдері анық).

T5: [Цифрлық қосымшаны] пайдалану менің заңгерлік зерттеулерімді қолдауға көмектесті.

6-көрсеткіш: Педагогика

TP1: [Цифрлық қосымшаны] пайдалану құқықтық оқыту сапасы туралы жалпы түсінігімді жақсартты.

TP2: [Цифрлық қосымшаны] пайдалану оқыту сапасын жақсартты.

TP3: [Цифрлық қосымшаны] пайдалану құқық мұғалімімен кері байланыс процесін жақсартты (орындалған тапсырмаларды тексеру, байланыс, талқылаулар, онлайн ұсыныстар, сілтемелер).

7-көрсеткіш: Қауымдастық

PC1: [Цифрлық қосымшаны] пайдалану мұғаліммен байланысымды нығайтты (кез келген уақытта тапсырмаларды орындау және бекіту мүмкіндігі – кері байланыс алу, тапсырмалардың мерзімдерін түсіну, оқу жоспарын құру және орындау, оқу қажеттіліктерін түсіну).

PC2: [Цифрлық қосымшаны] пайдалану оқу процесінде өзімді сезінуімді арттырды.

PC3: [Цифрлық қосымшаны] пайдалану менің басқа студенттермен байланыс сезімімді арттырды.

8-көрсеткіш: Институционалды орта

IE1: [Цифрлық қосымшаны] пайдалану кезінде жақсы техникалық қолдау болды.

IE2: «Құқықтан кіріспе» курсына [цифрлық қосымшаны] пайдалану кезінде көрсетілген институционалдық қолдау менің оқу тәжірибеме оң әсер етті..

ҚОСЫМША Б

Кесте - Заң пәндерін оқитын техникалық студенттерге арналған бір семестрлік оқу бағдарламасы (сандық қосымшаларды пайдалана отырып)

Инструменты	Цель	Учебные задачи	Содержание учебного модуля	Ожидаемые результаты
1 модуль: Вступление в изучения права студентами технических специальностей				
<i>Приложение Knewton используется для тестирования студентов, определения уровня владения базовыми правовыми понятиями и теориями, и интерактивного изучения теоретических понятий права</i>				
Knewton	Ознакомление студентов с основами права и важностью их понимания в технической деятельности.	1. Тестирование с использованием приложения для определения уровня владения студентом базовыми правовыми категориями; 2. Интерактивное ознакомления с базовыми теоретическими понятиями и концепциями права.	1. Понятие права, законодательного регулирования процессов в технических сферах деятельности, суть и роль правовой ответственности; 2. Основы трудового и авторского права; 3. Основы кибербезопасности, защиты информации и данных.	Формирование базовой правовой компетентности, интерпретация ключевых правовых понятий в контексте специфики технической деятельности.
II модуль: Практическая работа - анализ правовых ситуаций в технической сфере				
<i>Приложение Casetext используется для доступа к реальным правовым делам, практического анализа правовой позиции каждой стороны</i>				
Casetext	Развитие навыков использования теоретических правовых знаний в практической деятельности.	1. Анализ судебных дел и решений, открытых в сфере технической деятельности; 2. Моделирование процесса рассмотрения судебного дела, проектирование юридических выводов (с учётом специфики разбирательств, связанных с технической деятельностью).	1. Работа с правовыми кейсами в сфере технической деятельности; 2. Анализ правовых документов в сфере урегулирования договорных отношений, интеллектуальной собственности, авторского права, ответственности за убытки, невыполнение обязательств и др.	Формирование правовой компетентности в части использования правовых норм в практической технической деятельности.
III модуль: Практическая работа - углублённое профессионально ориентированное исследование правовых ситуаций				
<i>Приложение LexisNexis используется для поиска шаблонов правовых документов (типовых контрактов в сфере IT), анализа правовых рисков, описанных в контрактах, исследования международных нормативных актов (в частности, General Data Protection Regulation (GDPR), принципов добросовестного использования материалов, защищенных авторским правом и др.)</i>				
LexisNexis	Развитие навыков самостоятельного поиска и использования правовых норм (другой правовой информации), составления правовых документов.	1. Углублённая практическая работа с нормативными документами; 2. Практическая подготовка к формированию сопроводительных юридических документов для технических проектов; 3. Ознакомление с особенностями технической деятельности на	международном рынке.	1. Углублённый анализ правовых норм и понятий, используемых для урегулирования процессов в сфере технической деятельности; 2. Практическая работа с правовыми документами (составление договоров); 3. Изучения международных стандартов, норм и правовых

аспектов, сравн ение с национал ьными, ознакомл ение	Развитие пр авовой компетентнос ти и навыка интеграции правовых аспектов
с особенно стями	В профессиональную техническую деятельность.
правовог о урегулиро вания	
трудовой	

IV модуль: Проектная работа - интеграция правовых знаний в реализацию технических проектов, анализ реальных кейсов в сфере технологий и права

Приложение Casetext используется для доступа к реальным судебным делам с целью моделирования судебных процессов по аналогии, поиска прецедентов. Приложение LexisNexis используется для поиска нормативных актов, судебных решений, документов, связанных с корпоративной этикой в IT-компаниях

Casetext, LexisNexis	Использование полученных знаний для оценки реальных правовых ситуаций и решения конфликтов в сфере технической деятельности	1. Исследование реального правового кейса, групповая работа (изучения сути конфликта, прав и обязанностей конфликтующих сторон, формирование аргументов для защиты позиции сторон, подготовка отчёта с анализом потенциального решения суда в реальном кейсе); 2. Моделирование судебного процесса; 3. Написание правовых рекомендаций для IT-компаний	1. Анализ судебных дел, связанных с нарушениями авторского права на результаты интеллектуальной работы, информационные данные, кибербезопасностью, несоблюдения принципов добросовестности и др.; 2. Анализ судебных разбирательств с участием больших IT-компаний; 3. Этические аспекты технической работы в IT-компаниях	Развитие навыка юридического анализа, аргументированной защиты своей позиции в спорной ситуации, защиты результатов собственной интеллектуальной деятельности.
-------------------------	---	--	--	--

V модуль: Тест

Приложение Knewton используется для оценки уровня владения теоретическими правовыми понятиями, нормами в технической работе. Приложение Casetext используется для оценки практических навыков (контроль знаний через реализацию практического анализа реального правового кейса). Приложение LexisNexis используется для оценки практических навыков работы с правовыми документами, аналитическими отчётами.

Knewton, Casetext, LexisNexis	Контроль и оценка полученных знаний	1. Теоретические и практические задания с использованием каждого из цифровых приложений в контексте всесторонней работы над правовым кейсом; 2. Подготовка правовых документов; 3. Защита правового кейса на основе сформированного правового вывода/аналитического отчёта о проделанной работе.	1. Оценка теоретических правовых знаний; 2. Реализация практической работы и оценка практических навыков; 3. Оценка правовой компетентности будущего специалиста технической специальности.	Способность интегрировать правовые знания в техническую работу, формирование навыков аналитического и критического мышления, правовая компетентность в вопросах организации технической деятельности и защиты результатов интеллектуальной деятельности.
----------------------------------	-------------------------------------	--	---	--

ҚОСЫМША В

ACADEMIC CATALOG 2023-2024

LAW - LAW

LAW Class Schedule

(<https://courses.illinois.edu/schedule/DEFAULT/DEFAULT/LAW/>)

LAW - LAW

LAW Class Schedule (<https://courses.illinois.edu/schedule/DEFAULT/DEFAULT/LAW/>)

Courses

LAW 199 Undergraduate Open Seminar credit: 1 to 3 Hours. (<https://courses.illinois.edu/schedule/terms/LAW/199/>)

Approved for letter and S/U grading. May be repeated in the same term up to 6 hours, if topics vary; May be repeated in separate terms up to 12 hours, if topics vary.

LAW 201 Basic Constitutional Law & Individual Rights credit: 3 Hours. (<https://courses.illinois.edu/schedule/terms/LAW/201/>)

An introduction to the main themes of the American Constitution - with an emphasis on the First and Fourteenth Amendments - and to basic techniques of constitutional interpretation. Attention will be paid to the interplay of constitutional text, judicial doctrine, and constitutional decision-making outside the judiciary. No prerequisites.

LAW 301 Introduction to Law credit: 3 Hours. (<https://courses.illinois.edu/schedule/terms/LAW/301/>)

Guides the undergraduate student in an initial study of law and legal reasoning. Covers the nature and function of rules/law, the distinctiveness of legal reasoning, and the way in which law responds to social phenomena and contributes to the development of different social, business and economic institutions. Includes both criminal and civil proceedings. Serves as a general foundation course for those interested in applying to law school. Also of interest to students who are not interested in pursuing a more formal law education, but for whom general legal training will enhance their career aspirations. Develops skills that are transferable to virtually any career.

This course satisfies the General Education Criteria for: Humanities - Hist Phil

LAW 302 Transitional Justice credit: 3 Hours. (<https://courses.illinois.edu/schedule/terms/LAW/302/>)

Wrongdoing is part of the history of many, if not most, political communities around the globe. This course examines the moral questions that dealing with past wrongdoing raise. Our focus is specifically on political wrongdoing, that is, wrongdoing inflicted on individuals by the state or groups contesting the state. Such wrongdoing has taken different forms, from slavery, to forced disappearances, to programs of torture and of land appropriation. We also focus on two specific political contexts: the United States and South Africa. In this course, we survey a range of legal measures including criminal punishment, truth commissions, reparations, and apology, that have been, and can be used, to deal with legacies of wrongdoing. Not available for Graduate or Professional credit.

This course satisfies the General Education Criteria for: Humanities - Hist Phil

Cultural Studies - US Minority

LAW 303 Living the Law credit: 3 Hours. (<https://courses.illinois.edu/schedule/terms/LAW/303/>)

Combines the study of major areas of law with small-group simulations to explore how the law operates in different contexts in American society. Students interested in experiencing how lawyers, lawmakers, prosecutors, and judges work with the law will benefit from this course. Substantively, the class surveys the roots of American law; the creation of the United States Constitution; the evolution of equal protection and due process law; and provides an overview of Contracts, Torts, Criminal Law, Family Law, and legal ethics and procedure.

This course satisfies the General Education Criteria for: Humanities - Hist Phil

LAW 304 Introduction to Legal Research credit: 1 Hour. (<https://courses.illinois.edu/schedule/terms/LAW/304/>)

Introduction to tools and techniques essential for legal practice and scholarship. Students will be able to identify legal issues and relevant facts from a fact pattern, devise a research strategy, find and identify relevant legal information using free and proprietary sources, identify legal rules and principles from a series of authorities, and write a plain-English summary of findings that includes an explanation of the relevant rules. Approved for Letter and S/U grading.

LAW 305 Art and Cultural Property Law credit: 3 Hours. (<https://courses.illinois.edu/schedule/terms/LAW/305/>)

This course concerns the emergence of "art" and "cultural property" law as a distinct field of legal inquiry and practice. Still, this subject draws from nearly the entire spectrum of traditional legal subjects - intellectual property, free speech, contracts, crime, treaties, tax, etc. Art and Cultural Property Law deals with the relationships, rights, transactions and disputes among collectors, artists (and their heirs), dealers, auction houses, museums and other art world participants (including local and foreign governments, sovereign nations and indigenous peoples, the entertainment industry, sports franchises and social media). Among the dozens of important relevant issues in this field are the successes and failures of law in policing cultural heritage crimes, the rise of artistic nationalism, cultural heritage as a casualty of war, censorship, and provenance studies. Approved for Letter and S/U grading.

LAW 306 The Operation of the American Criminal Justice System credit: 3 Hours. (<https://courses.illinois.edu/schedule/terms/LAW/306/>)

Guides undergraduates to a deeper understanding of the operation of the justice system through bi-weekly field trips to see court proceedings paired with in-class discussions on the alternate weeks. Focusing on criminal law, students learn how the state and federal systems differ; how law enforcement personnel, investigators, judges, attorneys, and other legal professionals serve the system; and how cases are processed. Students will also explore a variety of controversies that have plagued the justice system through the years.

LAW 307 Law and Literature credit: 3 Hours. (<https://courses.illinois.edu/schedule/terms/LAW/307/>)

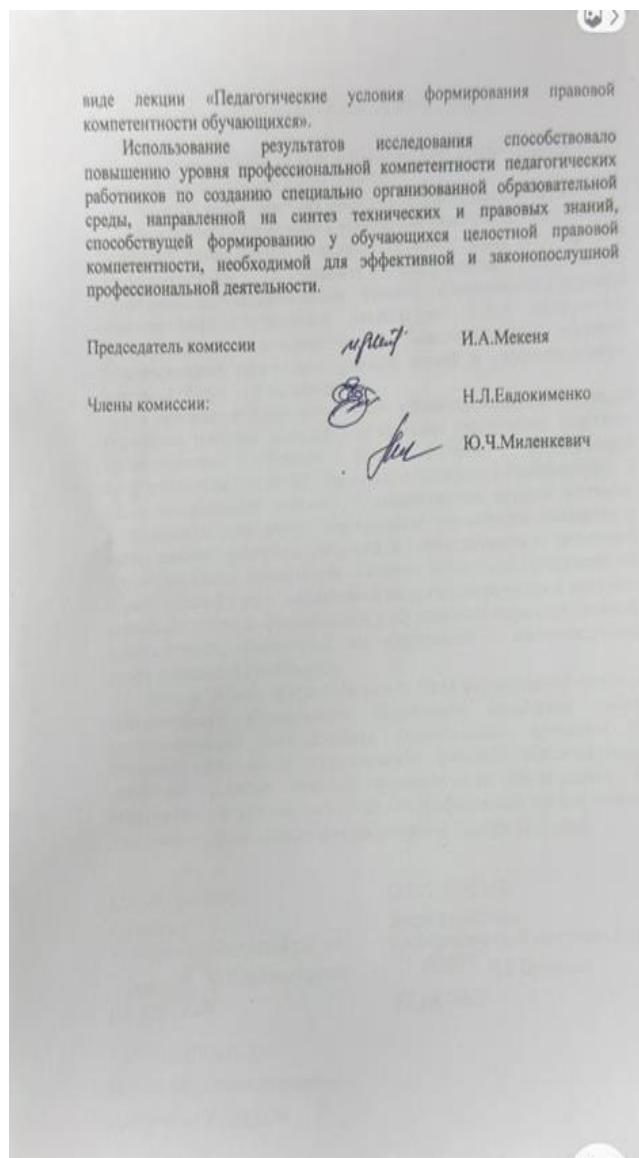
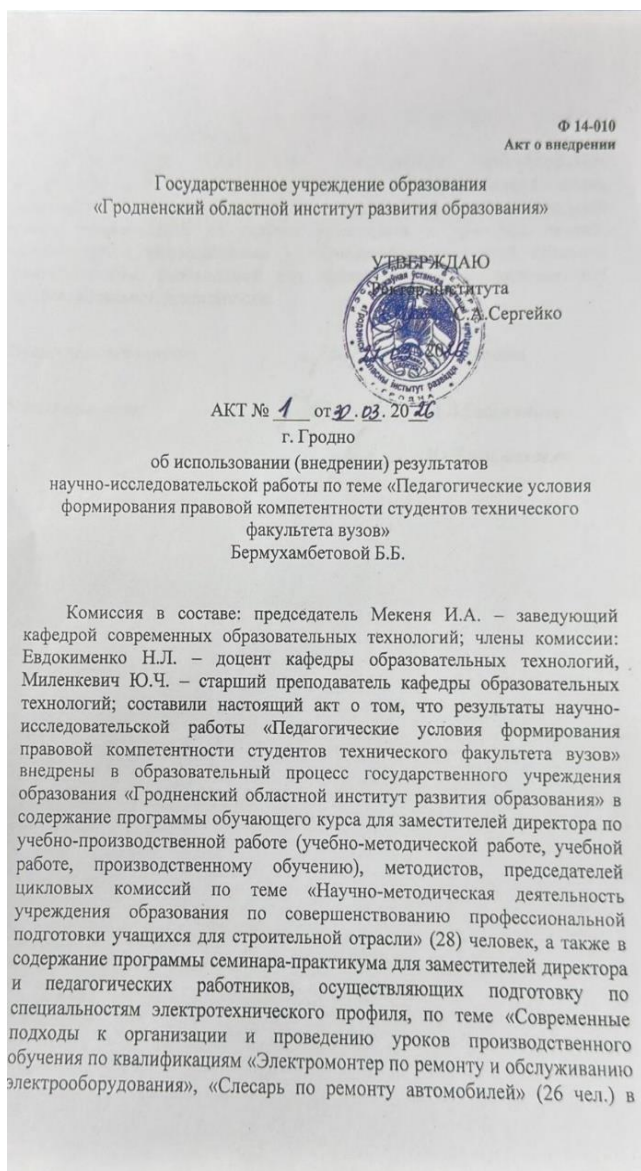
Literary and cultural texts will offer students context for understanding how legal systems differ from one another and over time, revealing how moral, ethical and political realities reflected in literature motivate and illuminate the law, as well as issues arising from its application, the role of lawyers in society, and major legal doctrines spanning both criminal and civil law. Students will read and respond primarily to literary texts, supplemented by legal documents and abridged passages from interdisciplinary scholarship.

Information listed in this catalog is current as of 04/2024

139

Қосымша Г

Ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық қызмет нәтижелерін енгізу (пайдалану)

Қосымша Г жалғасы

Ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық қызмет нәтижелерін енгізу(пайдалану)

ОПИСАНИЕ ОБЪЕКТА ВНЕДРЕНИЯ

Материалы лекции по теме «Педагогические условия формирования правовой компетентности обучающихся».

Краткая характеристика объекта внедрения и его назначения

В условиях цифровизации и усложнения технологических процессов возрастает необходимость понимания правовых норм, регулирующих профессиональную деятельность специалистов технических специальностей. Педагогические условия формирования правовой компетентности обучающихся представляют собой совокупность организационных, методических и содержательных факторов, обеспечивающих интеграцию правовых знаний в профессиональную подготовку будущих специалистов.

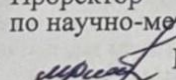
Ключевыми условиями выступают: междисциплинарная интеграция (включение правовых аспектов в профильные дисциплины), практико-ориентированное обучение (анализ кейсов, моделирование профессиональных ситуаций, связанных с правовым регулированием), а также использование активных и интерактивных методов обучения. Существенную роль играет формирование ценностного отношения к праву, развитие правового мышления и ответственности за результаты профессиональной деятельности. Создание специально организованной образовательной среды, направленной на синтез технических и правовых знаний, способствует формированию у обучающихся целостной правовой компетентности, необходимой для эффективной и законопослушной профессиональной деятельности.

Лекция по теме «Педагогические условия формирования правовой компетентности обучающихся» обеспечивает повышение уровня профессиональной компетентности педагогических работников по созданию эффективных педагогических условий, обеспечивающих устойчивое развитие правовой компетентности обучающихся по техническим специальностям как части их профессиональной подготовки.

Начало использования объекта внедрения (ноябрь 2025 года)

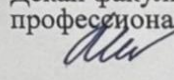
СОГЛАСОВАНО

Проректор
по научно-методической работе

 М.И.Добродушенко
23.03.2026

СОГЛАСОВАНО

Декан факультета
профессиональной самореализации

 Л.В.Ерунцева
23.03.2026

РЕКОМЕНДОВАНО

Научно-методическим советом

Протокол от 27.03.26 № 1

Қосымша Д

Ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық қызмет нәтижелерін енгізу (пайдалану)

Бермухамбетова Ботагоз Булатовнаның
«Жоғары оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық күзіреттілігін
қалыптастырудың педагогикалық шарттары»
тақырыбындағы PhD диссертациялық зерттеу нәтижелерін енгізу туралы

АКТ

Осы актімен Ботагоз Бермухамбетованың «Жоғары оқу орындарында техникалық факультеті студенттерінің құқықтық күзіреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары» атты PhD диссертациялық жұмысын зерттеудің ережелері мен нәтижелеріне сәйкес 2021-2022 оқу жылына арналған, 6B01407-«Кәсіптік оқыту» білім беру бағдарламасы студенттерінің құқықтық күзіреттілігін қалыптастыруда ғылыми зерттеу жұмыстары жүргізілгені расталады.

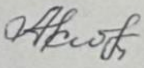
Комиссия төрағасы:
п.ғ.к., доцент,
Бейнелеу өнері және дизайн
кафедрасының меңгерушісі

 С.А. Қыпшақов

Комиссия мүшелері:
п.ғ.к.,
Бейнелеу өнері және дизайн
кафедрасының профессоры

 Г.С. Шрайманова

п.ғ.к.,
Бейнелеу өнері және дизайн
кафедрасының доценті

 А.Ш. Манабаева

Қосымша Е

Ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық қызмет нәтижелерін енгізу (пайдалану)

Ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық қызмет нәтижелерін енгізу (пайдалану)

АКТІСІ

1. Өнеркәсіптік меншік объектісін құруға байланысты, оның ішінде қорғау құжаты бар жұмыстар бойынша ғылыми-зерттеу, ғылыми-техникалық және (немесе) тәжірибелік-конструкторлық жұмыстардың, ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық қызмет нәтижелерінің атауы:

Инжиниринг және азық-түлік технологиялар институтында білім алушылардың құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттарын жүзеге асыру әдістемесі

2. Қысқаша аңдатпа:

Инжиниринг және азық-түлік технологиялар институтында білім алушылардың құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттарын жүзеге асыру әдістемесі аясында келесі оқу-әдістемелік материалдар кешені әзірленіп, жоғары оқу орнының педагогикалық үдерісіне енгізілді:

1. Инжиниринг және азық-түлік технологиялар институтында білім алушылардың құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру үдерісінде ғылыми-теориялық білімдерін жүйелеуге және практикалық дағдыларын дамытуға арналған «Основы правовых знаний» элективті курсы (Оқу жұмыс бағдарламасы);

«Основы правовых знаний» элективті курсын әдістемелік сүйемелдеу үшін әзірленген электрондық практикум және электрондық құқықтық жағдаяттық тапсырмалар (ЭЕМ-ге арналған бағдарламасының авторлық құқықпен қорғалатын мемлекеттік тізіліміне мәліметтерді енгізу туралы куәлігі №5693 -09.10.2019 № 68003-26.02.2026);

3. Енгізу әсері (экономикалық, әлеуметтік, экологиялық) әсер саласының астын сызу):

Педагогикалық шарттарды жүзеге асыру әдістемесінің кезең-кезеңімен іске асырылуы болашақ Инжиниринг және азық-түлік технологиялар институтында білім алушылардың құқықтық құзыреттілігін қалыптасуына оң ықпал етіп, педагогикалық қызметке даярлығы сапасы қамтамасыз етілді. Әдістеменің педагогикалық үдерісте қолданылуы оның практикалық маңыздылығын көрсетті.

4. Енгізу орны мен күні:

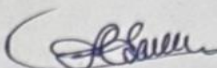
«С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті» КеАҚ, Инжиниринг және азық-түлік технологиялар институты, 6B08701- «Аграрлық техника және технология» 2020-2024 жылдарына арналған жұмыс бағдарламасына енгізілген.

5. Енгізу нысаны: жоғары оқу орнының педагогикалық үдерісі (дәрістер, практикалық сабақтар, элективті курстар, тәрбие жұмыстары, электрондық білім беру ресурстары).

Қосымша Е жалғасы

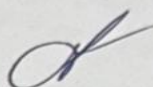
Ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық қызмет нәтижелерін енгізу
(пайдалану

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық
зерттеу университеті» КеАҚ,
Инжиниринг және азық-түлік технологиялар
Институтының директоры, т.ғ.к. профессор

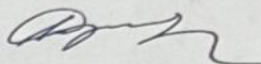
Е.С.Ахметов

Инжиниринг және азық-түлік
технологиялар институты,
Агроинженерия, механика және металл
өңдеу БББТ-ң жетекшісі, т.ғ.к., доцент

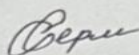
Е.Ж.Каспаков

Инжиниринг және азық-түлік
технологиялар институты,
Агроинженерия, механика және металл
өңдеу БББТ-ң PhD, аға оқытушы

Ш.К.Оспанова

Кәсіптік оқыту докторанты

Б.Б.Бермухамбетова

Қосымша Ж

Ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық қызмет нәтижелерін енгізу (пайдалану)

Министерство сельского хозяйства Республики Казахстан
Казахский агротехнический университет им.С.Сейфуллина

Рассмотрено
на заседании Ученого
совета университета
Протокол № 15
"30" "05" 2019 г.

РАБОЧИЙ УЧЕБНЫЙ ПЛАН
на 2020-2024 учебные годы
для Модульной образовательной программы "Агроинженерия"
по специальности 58080600-Аграрная техника и технология
Академическая степень: Бакалавр
Форма обучения: Очное (бакалавр 4 года) триместр
Год поступления: 15-08-2019

№ пп	Наименование модуля	Цель дисциплины	Компонент дисциплины	Код дисциплины	Наименование дисциплины	Кредиты ECTS	Виды контроля	Объем в часах						Распределение объема учебных часов по													
								Всего	Аудиторные				Внеаудитор		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
									Лекции	Практические занятия	Лабораторные занятия	Другое (практика)	СРП	СРО													
1	Инобразов	ООД	ВК	KRYa	Казахский (русский) язык	10	эк.	300		100			40	160	4	3	3										
2		ООД	ВК	IYa1101	Иностранный язык	10	эк.	300		100			40	160	4	3	3										
5		ООД	ВК	SIKG	Современная история Казахстана (Каз)	5	ГЭ	150	20	30			20	80		5											
6		ООД	ВК	SIKG	Политология и социология (англ)	4	эк.	120	20	20			16	64		4											
7		ООД	ВК	PS	Философия рус	5	эк.	150	20	30			20	80													
8		ООД	ВК	IKT	Информационно-коммуникационные технологии	5	эк.	150	20		30		20	80	5												
9		ООД	ВК	PS-KY	Культурология и психология	4	эк.	120	20	20			16	64			4										
10		Итого ООД	ВК			43	7	1290	110	290	30		212	688													
		ООД	КВ	OEP	Основы экономики и права																						
		ООД	КВ	OTBG	Охрана труда и безопасность жизнедеятельности РУС	5	эк.	150	20	30			20	80													
		Итого ООД	КВ			5	1	150	20	30			20	80													
		Итого ООД	ВК / КВ			56	8	1680	130	560	30		232	768													
11	Электрохимический	БД	КВ	ESS	Электрические машины и приводы	4	эк.	120	20	20			16	64													
		БД	КВ	EOE	Электротехника и основы электроники																						
12		БД	КВ	TT	Теплотехника	4	эк.	120	20	20			16	64													
		БД	КВ	OEP	Основы энергосбережения																						
13	Сельскохозяйственный	БД	КВ	POIYa2201	Профессионально-ориентированный иностранный язык	3	эк.	90		30			12	48													
13		БД	КВ	ShM	Сельскохозяйственные машины Англ	4	эк.	120	20	20			16	64													
15		БД	КВ	GPMP 2203	Гидравлические и пневматические машины и приводы Рус	3	эк.	90	10	20			12	48													
16		БД	КВ	OG	Основы животноводства	3	эк.	90	10	20			12	48													
		БД	КВ	TPPRZh	Технология производ-ство продуктов растениеводства и животноводства																						
17		БД	КВ	OA	Основы агрономии Каз	3	эк.	90	10	20			12	48													
		БД	КВ	OR	Основы растениеводства																						
18		БД	ВК	OTZ	Основы точного земледелия	4	эк.	120	20		20		16	64													
19	- проектный	БД	КВ	APM	Автоматизированное проектирование механизмов	4	эк.	120	20	20			16	64													
		БД	КВ	KG3DM	Компьютерная графика и 3D моделирование																						
20		БД	ВК	IM	Инженерная механика (статика, динамика)	5	эк.	150	20		30		20	80													
21		БД	ВК	MM	Механика материалов	5	эк.	150	20		30		20	80													
22		БД	ВК	OPCSbM	Основы проектирование и конструирование сельскохозяйственных машин	5	эк.	150	20	10	20		20	80													

**Ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық қызмет нәтижелерін енгізу
(пайдалану**

[illegible]

Каспаков Есеналы Жаксылыкович

Қосымша 3

Ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық қызмет нәтижелерін енгізу
(пайдалану)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН

**АВТОРЛЫҚ ҚҰҚЫҚПЕН ҚОРҒАЛАТЫН ОБЪЕКТІЛЕРГЕ ҚҰҚЫҚТАРДЫҢ
МЕМЛЕКЕТТІК ТІЗІЛІМГЕ МӘЛІМЕТТЕРДІ ЕНГІЗУ ТУРАЛЫ
КУӘЛІК**

2019 жылғы «9» қазан № 5693

Автордың (лардың) жөні, аты, әкесінің аты (егер ол жеке басын куәландыратын құжатта көрсетілсе):
МУСАЛИМОВ ТЕМИРЖАН КУМХАМЕТОВИЧ, БЕРМУХАМБЕТОВА БОТАГОЗ БУЛАТОВНА

Авторлық құқық объектісі: ЭЕМ-ге арналған бағдарлама

Объектінің атауы: Электрондық практикумы «Құқықтық құзіреттілікті қалыптастырудың педагогикалық негіздері»

Объектіні жасаған күні: 07.10.2019

Құжат түпнұсқалығын <http://www.kazpatent.kz/rz/saytynyn>
"Авторлық құқық" бөлімінде тексеруге болады <http://copyright.kazpatent.kz>

Подлинность документа возможно проверить на сайте kazpatent.kz
в разделе «Авторское право» <http://copyright.kazpatent.kz>

Подписано ЭЦП

Абулкаиров Н. А.

Қосымша Е

Ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық қызмет нәтижелерін енгізу
(пайдалану)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН

АВТОРЛЫҚ ҚҰҚЫҚПЕН ҚОРҒАЛАТЫН ОБЪЕКТІЛЕРГЕ ҚҰҚЫҚТАРДЫҢ
МЕМЛЕКЕТТІК ТІЗІЛІМГЕ МӘЛІМЕТТЕРДІ ЕНГІЗУ ТУРАЛЫ

КУӘЛІК
2026 жылғы «26» ақпан № 68003

Автордың (лардың) жөні, аты, әкесінің аты (егер ол жеке басын куәландыратын құжатта көрсетілсе):
БЕРМУХАМБЕТОВА БОТАГОЗ БУЛАТОВНА

Авторлық құқық объектісі: **компьютерлік бағдарламалар (бағдарламалық қамтылым)**

Объектінің атауы: **ИНЖЕНЕРЛІК ТЕХНИКАЛЫҚ БАҒЫТТАҒЫ БІЛІМ АТУШЫЛАРҒА АРНАЛҒАН
ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАҒДАЙТТЫҚ ТАПСЫРМАЛАР МЕН ТРЕНИНГТЕР**

Объектіні жасаған күні: **20.04.2025**

Құжат түпнұсқасын <http://www.kazpatent.kz/rz/saytyнын>
"Авторлық құқық" бөлімінде тексеруге болады. <https://copyright.kazpatent.kz>
Подлинность документа возможно проверить на сайте kazpatent.kz
в разделе «Авторское право» <https://copyright.kazpatent.kz>

ЭЦҚ қол қойылды **А.Артыкова**

Қосымша К

**Ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық қызмет нәтижелерін енгізу
(пайдалану)**

Қосымша К жалғасы

Ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық қызмет нәтижелерін енгізу (пайдалану)

УДК 34(075.8)
ББК 67.400я73
М 53

М53 Мусалимов Т.К., Бермухамбетова Б.Б. Основы правовых знаний: учебно-методический комплекс, Астана, КАТУ им.С.Сейфуллина, 2020- 89 стр.

ISBN 978-601-08-5891-6

Рецензенты: Есекешова М.Д., кандидат педагогических наук, доцент, заведующий кафедры Профессиональное образование. Альшурина А. PhD, «Аграрная техника и технология».

Учебное пособие представляет собой логически последовательное и структурированное изложение основных разделов курса. Для обеспечения более высокого уровня объяснения учебного материала используются схемы, задачи по регулированию инженерно-технических вопросов.
Учебное пособие предназначено для студентов технических факультетов вуза.

УДК 34(075.8)
ББК 67.400я73

ISBN 978-601-08-5891-6

©КАТУ им.С.Сейфуллина,Бермухамбетова Б. 2025